* SINIF STEPHEN EDGELL

çok farklı üç **sınıf*** analiz birimi
ile erkeklerin mutlak hare
kadınların daha çok aşağı doğ
ışım benimsendiğinde

stephen edgell

DOST
kitabevi

D

Sınıf

Stephen Edgell

Salford Üniversitesi'nde sosyoloji profesörüdür. *Journal of Social Policy* ve *British Journal of Sociology* gibi dergilerde birçok makalesi yayımlanmıştır. Edgell'in yayınları arasında *Middle Class Couples* (1980) ve Duke'la birlikte yazdığı *A Measure of Thatcherism: A Sociology of Britain* (1991) bulunmaktadır.

D

Edgell, Stephen
Sınıf
ISBN 975-7501-14-X / Türkçesi, Didem Özyiğit / Dost Kitabevi Yayınlar
Ocak 1998, Ankara, 156 sayfa.
Sosyoloji-*Sınıf Kavramı-Kaynakça-Dizin*

SINIF

Stephen Edgell

DOST
kitabevi

ISBN 975-7501-14-X

Class
STEPHEN EDGELL

© Routledge, 1993
Editörlüğünü Peter Hamilton'ın
yaptığı *Key Ideas* dizisinden,

Bu kitabın Türkçe yayın hakları
ONK Ltd. Şti. aracılığıyla
Dost Kitabevi Yayınları'na aittir.
Birinci Baskı, Ocak 1998, Ankara

İngilizceden çeviren, Didem Özyiğit

Yayma Hazırlayan, Berna Ülner
Ofset Hazırlık, Mehmet Dirican - Dost İTB
Baskı ve Cilt, Pelin Ofset

Dost Kitabevi Yayınları
Karanfil Sokak, 29/4, Kızılay 06650, Ankara
Tel: (0312) 418 87 72 Fax: (0312) 418 03 55
raulman@domi.net.tr

İçindekiler

Önsöz 9

1. Klasik Sınıf Teorileri: Marx ve Weber 11
GİRİŞ 11
MARX'IN SINIF GÖRÜŞÜ 12
PROLETERLEŞME, KUTUPLAŞMA VE DEVRİMCİ DEĞİŞİM 15
DEVRİMCİ DEĞİŞİM KARŞISINDAKİ ENGELLER 18
WEBER'İN SINIF GÖRÜŞÜ 20
SINIF ÇATIŞMASININ PARÇALANMASI 23
ÖZET VE SONUÇLAR 24

2. Çağdaş Sınıf Teorileri: Yeni-Marksist ve Yeni-Weberci Teoriler 25
GİRİŞ 25
WRIGHT'IN YENİ-MARKSİST SINIF TEORİSİ 26
WRIGHT'A YÖNELİK BİR ELEŞTİRİ 32
GOLDTHORPE'UN YENİ-WEBERCİ SINIF TEORİSİ 36
GOLDTHORPE'A YÖNELİK BİR ELEŞTİRİ 40
MESLEKİ SINIF (STATÜ) ÜZERİNE BİR NOT 43
ÖZET VE SONUÇLAR 46

3. *Sınıfın Ölçümü* 48
GİRİŞ 48
GELENEKSEL ANALİTİK SINIF ÇERÇEVESİNE YÖNELİK BİR ELEŞTİRİ 49
SINIFIN İŞLEYİŞ KAZANMASI: ÜÇ TEMEL SEÇENEK 52
ÖZET VE SONUÇLAR 60

4. *Sınıfsal Yapı ve Toplumsal Değişim* 63
GİRİŞ 63
EGEMEN SINIF(LAR) 64
ARA SINIF(LAR) 72
BAĞIMLI SINIF(LAR) 84
ALT SINIF ÜZERİNE BİR NOT 89
ÖZET VE SONUÇLAR 91

5. *Sınıf ve Toplumsal Hareketlilik* 93
GİRİŞ 93
ÇAĞIMIZDA ERKEKLERİN TOPLUMSAL HAREKETLİLİĞİ 97
ÇAĞIMIZDA KADINLARIN TOPLUMSAL HAREKETLİLİĞİ 108
ÖZET VE SONUÇLAR 111

6. *Sınıf, Eşitsizlik ve Siyaset* 114
GİRİŞ 114
SINIF VE EKONOMİK EŞİTSİZLİK: ÖLÇÜM SORUNLARI 115
SINIF VE EKONOMİK EŞİTSİZLİK: VERİLER 117
DEMOKRATİK SINIF MÜCADELESİ 121
ÖZET VE SONUÇLAR 126

7. *Sınıfsızlık ve Sınıfın Sonu* 128
GİRİŞ 128
ÇAĞDAŞ SINIFSIZLIK ANLAYIŞLARI 130
ÖZET VE SONUÇLAR 134

Kaynakça 135

İsim Dizini 149

Konu Dizini 153

Bu kitapta dile getirilen düşüncelerin pek çoğu, Thatcherizmin toplumsal ve siyasal etkileri konusunda Vic Duke'la birlikte yaptığımız araştırma esnasında geliştirilmişti. Bunlar ilk defa Vic Duke'la ortaklaşa yazdığımız ve *British Journal of Sociology*'de çıkan makaleler ile *A Measure of Thatcherism: A Sociology of Britain* adlı kitapta yayımlandı. Bunların gözden geçirilip değiştirilmiş halini yeniden yayımlama iznini verdikleri için, söz konusu derginin editörü ile Routledge'a teşekkürlerimi sunarım.

Çeşitli bölümlerin ilk hallerine ilişkin yararlı yorumlarından ötürü Vic Duke'a, Chris Bryant'a ve Rob Flynn'a, Salford Üniversitesi Sosyoloji Bölümündeki tüm meslekdaşlarıma ve kaynakları daktiloya çeken Sheila Walker'a müteşekkirim. Çalışmadaki tüm kusurlar bana aittir.

Önsöz

1989'da *Statü* adlı bir kitap hakkında bir eleştiri yazmıştım; bu kitap eleştirisinde statü kavramının "sınıf kavramının gölgesinde kalmış gibi göründüğünü", yine de bu metnin "mevcut ve planlanan yayınları arasında sınıf üzerine bir kitabın bulunmadığı bir seride yer aldığını" kaydetmiştim (Edgell 1989: 647). Daha sonra Routledge'da sosyoloji editörü olan ve sınıf üzerine kısa bir kitap yayımlama planı çerçevesinde bu kitap eleştirisine gönderme yapan Chris Rojek benimle bağlantı kurdu. Elinizdeki kitap bu bağlantının sonucudur.

Stinchcombe'un iddiasına göre, "sosyolojinin sadece bir bağımsız değişkeni vardır: Sınıf" (aktaran Wright 1979: 3). Bu uç bir görüştür, ancak sosyolojinin en çok kullanılan kavramının taşıdığı önemi ortaya koyar. Bu kavramın önemli olmasının başlıca sebebi, sınıfın endüstriyel kapitalist bir toplumun işleyiş ve gelişme şekilleri üzerinde çok büyük etkisi olduğunun düşünülmesidir. Bu etkinin ölçüsü, sınıf kavramının, eşitsizlik, politika, eğitim, sağlık, aile, iş, tüketim ve eğlence dahil,

sosyolojinin her önemli alanında fiilen ve çok sık kullanılmasından da anlaşılabilir. Bundan ötürü, yazdığım kitap eleştirisinin itici gücü, sınıfın statüden daha önemli bir kavram olmasıydı.

Sınıf hakkında yazılanlar, sosyolojideki başka herhangi bir konu hakkında yazılanlardan daha fazladır muhtemelen; dolayısıyla, sosyolojideki geniş sınıf literatürünü kısa bir kitapta kapsamak mümkün değildir, ama böyle bir kitap söz konusu literatür için bir kılavuz olarak kullanılabilir. Ayrıca, okurun özel bir meselenin tam olarak nerede yer aldığını bilmesini sağlamak ve genel bağlama hâkim olmasını mümkün kılmak için, anılan çok sayıda kaynaktan geniş erimli bir alıntılar dizisi seçilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, özellikle Mills'in klasik sosyoloji geleneği dediği şeyle (1967) –tarihsel toplumsal yapıların toplumsal analiziyle– ilgisinde, sınıf kavramının sosyolojideki merkezi konumunu incelemektir. Marx ile Weber'in sosyolojinin sınıf anlayışındaki ufuk açıcı katkıları bu gelenek çerçevesinde kaleme alınmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, sınıf kavramının süregelen önemine tanıklık etmez sadece, aynı zamanda Marksist ve Weberci sınıf analizi geleneklerinin ağırlığının sürdüğünü de teyit eder.

Bu çalışmada benimsenen büyük ölçekli yaklaşım, tüm toplumların –özellikle de, endüstriyel kapitalizmin ilk ve en gelişkin örnekleri olarak sırasıyla Britanya ile Amerika'nın– sınıfsal yapısındaki değişimlere ilişkin bir tartışmayı içermektedir. Bu bakış açısında sınıf, gözlemlenebilir düzenliliklere dair tasarımlarla uğraşan kuramlarda kullanılabilen sınıflandırıcı bir kavram olarak görülür. Bundan ötürü de, sınıf analizi yapmak amacıyla, ortak yönleri olan insanlar –ortak durumlarının bilincinde olsalar da olmasalar da– gruplandırılabilirler. Yani, sınıfın günlük yaşamda köklü bir etkisinin olması için, kişinin sınıfın bilincinde olması şart değildir:

> İnsanların nelere inandıklarına bakmaksızın, bir ekonomik düzenleme olarak sınıfsal yapı, insanların bu yapıdaki konumlarına göre onların yaşam şanslarını etkiler. Eğer insanlar kendi davranışlarının nedenlerini kavramıyorlarsa, bu, toplum analizcisinin de söz konusu nedenleri göz ardı etmesi ya da yadsıması gerektiği anlamına gelmez.
>
> (Gerth ve Mills 1961: 340)

1
Klasik Sınıf Teorileri: Marx ve Weber

GİRİŞ

Başlangıçta 'sınıf' terimi, Roma halkının mali ve askeri amaçlarla, mülk temeline dayalı olarak bölünmesi anlamına geliyordu. Bu modernite öncesi kullanım, sınıfların toplumda paylaşılan bir derecelenmeyi miras alan, atfedilmiş özelliklere dayalı gruplaşmalar olarak kabul edilmesi bakımından statik bir kullanımdır. 'Sınıf'ın modern sözlük anlamı ise, endüstri devrimini takiben toplumun tamamıyla yeniden örgütlenmesiyle yakından ilintilidir. Günümüzde endüstriyel kapitalizm veya modern kapitalizm denen şeye doğru geçirilen bu değişim, onsekizinci yüzyılın sonlarına doğru İngiltere'de başlamış, bunu izleyen yüzyıl içinde başta Fransa, Almanya ve Amerika olmak üzere diğer Batı ülkelerine yayılmış, bu yüzyılda da gerçekten küresel bir olgu haline gelmiştir. Bu büyük sosyal değişimin yarattığı önemli sonuçlardan ikisi, dönüşmüş bir sınıf yapısında yeni sınıfların oluşması ve sınıfsal konumların doğuştan değil beceri temeline dayalı olarak tayin edilme eğilimi göstermesidir. Sınıfı hızla değişen toplum çerçevesinde tanımlamak ve sınıf ilişkilerini

çözümlemek, ilk sosyologlar için temel konulardan biri olmuş ve sınıf kavramının etrafında dönen tartışmalar günümüze değin, azalmaksızın devam etmiştir. Bu bölümün amacı, Marx (1818-1883) ve Weber'in (1864-1920) sınıfın kavramlaştırılması ve kuramsallaştırılması konusundaki büyük katkılarını inceleyip karşılaştırmaktır.

MARX'IN SINIF GÖRÜŞÜ

Karl Marx sınıfla ilgili sosyoloji teorilerinin ilkini ve en önemlilerinden birini geliştirmiştir. Bu teorinin önemi, sonraki sınıf teorileri üzerindeki düşünsel etkilerine ve Marx'ın yazılarının tümünden –özellikle de tamamlanmamış sınıf teorisinden (*Kapital III*'de özelde sınıf üzerinde duran bölüm yarıda kalır; 1974: 886)– ilham alan toplumların benimsediği devrimci yönelimler üzerindeki politik etkilerine dayanır. Dolayısıyla, Marx'ın sınıf çözümlemesi hem teorik hem de uygulamalı sosyoloji için bir örnek oluşturmaktadır.

Ancak, Marx sınıf kavramını ve bununla ilgili "yönetici sınıf" gibi kavramları nasıl kullandığı konusunda sistematik bir açıklama getirememekle kalmamış, ayrıca bu kavramları –örneğin "orta sınıf" kavramını– tutarsız bir biçimde kullanmıştır. Bu sorun ve Marx'a özgü düşüncelerin değişik biçimlerde yorumlandığı göz önüne alınarak, bu veya başka bir metin içerisinde Marx'a ait herhangi bir terimle karşılaşıldığında *Dictionary of Marxist Thought*'a (Bottomore 1991 [Marksist Düşünce Sözlüğü]) danışılmalıdır.

Marx'ın sınıf teorisi, tüm toplumların tarihi anlamına gelen ekonomik gelişmenin en yakın geçmişteki aşamasına –yani endüstriyel kapitalizme– dair geniş ve daha iddialı bir açıklamanın parçasıydı. Marx'a göre bu üretim tarzının (sorunlu bir yapısı olan bu kavram için bkz. Bottomore 1991: 373-5) "yeni"liği, "artık-değer" veya kâr yaratma konusunda daha verimli olmasıdır. Başka bir deyişle, tarihsel bakımdan bir üst aşamadaki emek sömürüsü sistemi olmasıdır. Endüstriyel kapitalizm, özellikle de giderek "sadeleşen" sınıf sistemi açısından farklıdır.

> Çağımız –burjuvazi çağı– şu ayırıcı özelliğe sahiptir: Sınıfsal düşmanlıkları sadeleştirmiştir. Bir bütün olarak toplum git gide iki büyük düşman kampa, birbiriyle doğrudan doğruya karşı karşıya gelen iki büyük sınıfa ayrılmaktadır: Burjuvazi ve proletarya.
>
> (Marx ve Engels 1848: 49)

Ayrıca, kapitalizmin sınıf sisteminin ikinci bir anlamda da "sadeleştiği" ileri sürülmüştür; buna göre, egemen sınıf ile bağımlı sınıflar arasında, geçmişte olduğundan daha araçsal ve gayri şahsi ilişkiler kurulur.

> Burjuvazi, hâkim olduğu her yerde, feodal, ataerkil, pastoral ilişkileri sona erdirmiştir. İnsanı "doğal üstlerine" bağlayan değişik feodal bağları acımasızca parçalayarak insanlar arasında yalın kişisel çıkardan, "nakit ücret"ten başka bir bağ bırakmamıştır. Kısacası, dini ve politik yanılsamaların ardına gizlenmiş sömürü yerine yalın, dolaysız, utanmazca ve zalimce sömürüyü getirmiştir.
>
> (Marx ve Engels 1848: 52)

Bu iki temel pasaj, ilk basımı Avrupa'da yaygın politik huzursuzlukların olduğu bir yıl yapılan *Komünist Manifesto*'dan alınmıştır. Esas itibarıyla çözümleyici olmaktan çok kışkırtıcı olan bu yazının incelikli dili göz önüne alındığında, yukarıdaki alıntıların da gösterdiği gibi, bir bütün olarak bu kitapçık, Marx'ın sınıf teorisini oluşturan temel fikirler için iyi bir rehber sağlamaktadır.

Marx'ın kapitalizmde sadece iki önemli sınıf olduğunu iddia etmesinin sebebi, artık ekonomik ilişkilerin temelinin özel mülkiyet olmasından ötürü, mantıken sadece iki olasılığın bulunmasıydı: Üretim araçlarına sahip bir sınıf ve bunlara sahip olmayan, dolayısıyla çalışma kapasitelerini (Marx'ın terminolojisinde "emek-güçlerini") satmak zorunda olan bir sınıf. Çalışanlar ile işveren arasındaki ilişkilerin başlangıcından bu yana "düşmanca" olmasının sebebi, işverenin, rekabetçi ekonomik koşullarda kâr edebilmek ve ayakta kalabilmek için çalışanı "sömürmek" mecburiyetinde olmasıdır. Ayrıca işveren, "artık-emek" çıkarma sürecinde, işçileri kendisine çekmek ve elinde tutmak için gereken minimum miktarı ödemek suretiyle maliyetleri mümkün olduğunca düşük tutmanın yanı sıra, ulaşılabilecek en yüksek üretim seviyesini elde etmenin yollarını da aramaktadır. Bu sebeple kârlar ile ücretler ters orantılıdır ve "sermayenin çıkarları ile emeğin çıkarları taban tabana zıttır" (Marx 1952: 36). Dolayısıyla, iki ana sosyal sınıf arasında, emeğin fiyatı ile emek süreci veya üretim sistemiyle ilgili kaçınılmaz bir anlaşmazlık bulunmaktadır. Marx, hem burjuvazinin hem proletaryanın, rekabet sebebiyle kendi içlerinde bölündüklerini, ancak birbirlerine karşı da birleştiklerini düşünmüştü. Marx'a göre, sınıf ilişkilerinin bu yapısının etkisi, küçük ama çok daha zengin bir

işveren sınıfıyla karşılaştırıldığında, giderek büyüyen, fakirleşen, homojenize olan ve yabancılaşan bir işgücünün ortaya çıkması olmuştu. Marx bu kutuplaşmanın nihai sonucunun, devrime varan sınıf çatışması olacağını, çalışan sınıfların zaferinin kaçınılmaz olduğunu düşünmekteydi.

Bu birkaç tanıtıcı ifadeden, Marx'ın sınıf teorisinin temelde dinamik bir sınıf anlayışı olduğu, sosyal değişimi harekete geçiren şeyin de çatışma olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Aslında sınıf çatışması, Marx'ın sadece kapitalizmin kökleri, gelişimi ve geleceğiyle ilgili açıklamaları açısından değil, tüm toplumların tarihiyle ilgili açıklamaları açısından da temel unsurdur. Feodalizmden kapitalizme geçişte, şehir burjuvazisi veya imalatçı orta sınıf devrimci rolü üstlenmiş, tekelci lonca liderlerini bir kenara iterek ve sonunda güç kullanarak toprak sahibi aristokrasiyi yönetimden uzaklaştırmıştır. Bundan ötürü Marx, burjuvazinin, bir araya gelip devrimci sınıf çatışmasının içinde yer almakla, yeni toplum tipinde –kapitalizmde– yönetici sınıf haline geldiğini iddia etmiştir.

Marx, sadece feodal beyleri ve onların sınırlı ekonomik üretim sistemlerini devirmekle kalmayıp nispeten kısa bir sürede kapitalizmin ekonomik ve sosyal yapısını da oluşturan bu egemen kapitalist sınıfın başarılı olduğunu kabul etmiştir. Sözgelimi burjuvazi, üretim araçlarını tamamen değiştirmiş, işçileri büyük şehirlerde kurulu büyük fabrikalarda toplamış, bir dünya pazarı oluşturmuş ve hepsinden önemlisi o güne kadar görülmedik, akıl almaz ucuzlukta ve miktarda mal üretmiştir.

> Burjuvazi, yönetimde olduğu topu topu yüzyıllık dönemde, önceki tüm nesillerin sahip olduklarının toplamından daha fazla üretim gücü yaratmıştır.
> (Marx ve Engels 1848: 57)

Ancak, Marx'a göre kapitalizmin dezavantajları avantajlarını aşmaktaydı. Marx kapitalist üretim tarzının "emek gücünün insafsızca israf edildiği" ve "büyük sermayenin küçüklere üstün geldiği", periyodik krizlerin yaşandığı "anarşik bir rekabet sistemi" olduğunu iddia etmiştir (Marx 1970a: 530 ve 626). Bu şartlar altında burjuvazi, malları imha ederek (aşırı üretimin "anlamsızlığı"), personeli azaltarak, ücretleri kısıp emek gücü yoğunluğunu artırarak ve yeni piyasalar yaratıp eski piyasaları –örneğin kredi sistemi aracılığıyla– daha fazla sömürerek krizleri aşmaya çalışmaktadır. Marx'a göre bu gibi çözümler kısa dö-

nemde ekonomik dengeyi tekrar sağlayabilmekte, ancak uzun vadede daha büyük ve derin krizler hazırlamaktadır.

Marx burjuvazinin, temelde istikrarsız bir ekonomik sistem yaratmanın yanında, kendi nihai yıkılışında etkili olacak sınıfı, proletaryayı da yarattığını iddia etmektedir.

> Ancak burjuvazi, kendi ölümünü getirecek silahları yaratmaya zorlanmakla kalmamış, bu silahları kullanacak insanları da –modern işçi sınıfını, proleterleri de– yaratmıştır.
>
> (Marx ve Engels 1848: 60)

Bununla birlikte ekonomik krizler, ne kadar şiddetli ve sık olurlarsa olsunlar, kapitalizmin sona ermesini sağlamazlar; bunlar devrimci değişimin önkoşullarıdır sadece. Marx'a göre kapitalist toplum, ancak proletaryanın sınıf hareketleri sayesinde aşılabilir.

PROLETERLEŞME, KUTUPLAŞMA VE DEVRİMCİ DEĞİŞİM

Endüstriyel kapitalizmin kendi kendini yok edici yapısı, önemli bir sosyal süreç olan ve Marx'ın işçi sınıfına atfettiği tarihsel devrimci rolü kolaylaştıran proleterleşme süreçinden kaynaklanmaktadır. Marx'a göre proleterleşme, özelde, serbest çalışan statüsünden istihdam edilen statüsüne geçmeye işaret etmektedir. Ancak yazılarında 'proleterleşme'nin üç anlamı ayırt edilebilir:

1. toplumun proleterleşmesi
2. işgücünün proleterleşmesi
3. politik proleterleşme.

İlki, "toplumun proleterleşmesi", işçi sınıfının büyümesine, şehirdeki büyük fabrikalarda toplanmasına ve kapitalist üretim tarzının gelişmesinin bir sonucu olarak nispi bir yoksulluk yaşamasına işaret etmektedir. Marx kapitalist gelişimin "kanunları"ndan birinin, kapitalist sanayileşmenin rekabetçi yapısının küçük sermayenin zararına büyük sermayeyi himaye etmesi olduğunu ve bunun sonucunda sermaye sahipliğinin yoğunlaştığını iddia etmiştir. Sonuç olarak, serbest çalışanlar ve küçük ölçekli iş sahipleri işlerini kaybetmekte, giderek fakirleşen ücretli emekçiler haline gelmektedirler.

> Orta sınıfın alt tabakası –küçük esnaf, dükkan sahipleri, genelde artık etkin olmayan tüccarlar, zanaatçı ve köylüler– kısmen az miktardaki sermayelerinin modern endüstrinin ulaştığı ölçek için yeterli olmaması ve daha büyük kapitalistlerle rekabet sırasında batmaları, kısmen de ihtisaslaşmış becerilerinin yeni üretim yöntemleri tarafından değersiz kılınması sebebiyle, tedricen proletaryaya katılmaktadır. Az ücret de alsa çok ücret de alsa emekçinin yazgısı, sermaye birikimine koşut olarak kötüye gitmektedir.
>
> (Marx ve Engels 1848: 62 ve Marx 1970a: 645)

İkinci maddede, ücretli emekçilik (veya Marx'ın terminolojisiyle ücretli kölelik) ortaya çıktıktan sonra proletaryaya yeni katılanlar, makine, denetçi ve işverenin de dahil olduğu üretim süreci tarafından "köleleştirilmektedir" Marx kapitalizmde, çalışanlara, piyasada mümkün olan en düşük fiyata alınıp satılacak herhangi bir mal gibi davranıldığını iddia etmektedir. Dahası, makine (Marx'ın terminolojisinde ölü emek gücü) kullanımının artması ve ihtisaslaşmış işbölümü sebebiyle, işgücü beceriden yoksun hale gelir; işçiler tüm bağımsızlıklarını ve bireyselliklerini kaybederek gerilerler. Proleterleşmenin bu boyutu, Marx'ın *1844 Elyazmaları*'nda kuramsallaştırılan ve *Kapital*'in birinci cildinde ayrıntılarıyla betimlenen ünlü yabancılaşma tezinin bir parçasıdır. Ancak işgücünün proleterleşmesinin en açık özeti yine *Komünist Manifesto*'da bulunabilir.

> [İşçi] makinenin bir uzantısı haline gelir ve kendisinden sadece en basit, en tekdüze ve en kolay kazanılan beceriler istenir. ... Fabrikaları dolduran yığınla emekçi, askerler gibi organize edilmektedir. Endüstri ordusunun birer askeri olarak, subaylar ve çavuşlardan oluşan mükemmel bir hiyerarşinin emrine verilmişlerdir.
>
> (Marx ve Engels 1848: 60 ve 61)

'Proleterleşme' teriminin Marx'taki üçüncü ve son anlamında, işçi sınıfının siyasi bilincinin gelişmesine işaret edilmektedir. Bu, proleterleşmenin en önemli, en karmaşık ve en tartışmalı boyutudur. Marx'ın iddiasına göre, proletaryanın boyutları, yoğunluğu ve nispi fakirliği büyüdüğünde ve işte gerileme yaşandığında, işçiler, ücretlerini ve çalışma şartlarını savunmak ve/veya iyileştirmek için birleşirler: Başka deyişle, burjuvaziyle sınıfsal çatışma yaşamaya başlarlar. İşçilerin ortak gücü, başlangıçta yöresel düzeyde kazandıkları zaferlerle artacak, sınıf mücadelesi endüstrileşmenin yarattığı iletişim araçlarının gelişmesiyle

ulusal düzeyde de ortaya çıkacaktır. Çalışan sınıfların siyasi bilincinin, kapitalist sınıfın üstünlüğüne başarıyla meydan okuyacak noktaya ulaşması için, proletaryanın işte (sendika kurarak) ve iş dışında (siyasi parti kurarak) örgütlenmesi gerekmektedir. Sonuçta, –geçici duraklamalar olsa da– karşılıklı olarak maddi çıkarlarını savunma ve/veya artırma girişimlerinde proletarya ile yönetimdeki kapitalist sınıf arasında yaşanan ihtilaf, devrim noktasına varacaktır. Marx bu aşamada proletaryanın galip geleceğinden, sömürü ve baskıdan arınmış bir toplumun, yani sınıfsız bir toplumun kurulacağından emindi.

> Ekonomik şartlar önce ülkedeki insan kitlelerini işçiye dönüştürdü. Sermayenin birleşmesi, bu kitle için ortak bir durum, ortak bir çıkar yarattı. Dolayısıyla bu kitle, sermaye karşısında bir sınıf olmuş, ancak henüz kendisi için bir sınıf haline gelememiştir. Mücadelede ... bu kitle birleşir ve kendini kendisi için bir sınıf olarak kurar. Savunduğu çıkarlar sınıf çıkarları haline gelir. Ancak sınıfın sınıfa karşı mücadelesi siyasi bir mücadeledir ... [Sonuçta sınıf] savaşı açık devrime dönüşür ... burjuvazinin şiddet yoluyla devrilmesi, ... bireyin özgür gelişiminin herkesin özgür gelişiminin şartı olduğu proletarya egemenliğinin zeminini hazırlar.
>
> (Marx 1971: 173; Marx ve Engels 1848: 70 ve 90)

Marx'ın modern kapitalist toplumlardaki sınıflara ilişkin teorisinin ana hatları, onun temel proleterleşme-radikalleşme-devrim tezinin bir özetini sunar; bu teze göre, sınıfsal yapı kutuplaşmakta, kendi içinde homojen olan ve sürekli artan bir ihtilaf güden iki sınıf oluşmaktadır. Marx'ın, bu tezi kapitalizmin özü olarak görmesi şaşırtıcı değildir.

Marx yalnızca bir kuramcı değildi. Öncelikle, hayatının tüm amacının toplumun iyileşmesine, bu yönde değişmesine yardım etmek olduğunu –salt toplumu incelemek olmadığını– düşünmekteydi (Marx ve Engels 1970).

İkinci olarak, Marx tüm hayatı boyunca radikal siyasette aktif biçimde yer almıştı: Özellikle 1848 devrimlerinde, Avrupa'daki ayaklanma ve baskı kargaşalarını yaşadı, sonunda –1850'lere gelindiğinde de– İngiltere'de siyasi mülteci oldu (Berlin, 1963).

Üçüncü olarak, –Fransa ve Amerika gibi ülkelerdeki gelişmelerin farkında olmasına rağmen– Marx'ın sınıf teorisinin ampirik referansı, ilk kapitalist toplum olan ondokuzuncu yüzyıl İngiltere'siydi. Marx İngiltere'de, otuz yıldan fazla bir süre, yoksulluk içinde yaşayıp çalıştı; üretilen

korkunç zenginlikten, bu zenginliğin üretiliş şeklinden, dağılımındaki eşitsizlikten ve bu durumun yarattığı yaygın, aşırı sınıf çatışmasından etkilendi. Daraltılarak söylenecek olursa Marx, kapitalist sınıfın refahı, ihtişamı, gücü ile işçi sınıfının yoksulluğu, sefaleti, güçsüzlüğü arasındaki büyük karşıtlığı ve çelişkili ilişkiyi gözlemledi, araştırdı ve bunun bir parçası oldu. Sözgelimi, ondokuzuncu yüzyılın başlarında İngiliz tarım emekçilerinin çektikleri şiddetli yoksulluğu belgeledi ve bunu, aynı dönem içerisinde burjuvaların "kendilerine olağanüstü bir zenginlik sağlama" biçimleriyle karşılaştırdı (1970a: 674). Kapitalizmde söz konusu eşitsiz yapının ve buna bağlı çatışma modelinin kaçınılmaz olduğu ve bunu aşmanın tek yolunun devrim olacağı sonucuna vardı.

Çevresindeki veriler düşünülürse ve devrimci sosyal değişim konusunda duyduğu siyasi bağlılık göz önüne alınırsa, Marx'ın sınıfı temelde iki zıt gruba ayırarak ve çelişkiye dayanarak kavramlaştırması doğaldır.

DEVRİMCİ DEĞİŞİM KARŞISINDAKİ ENGELLER

Marx, endüstriyel kapitalizmin dönüşümü hakkında sınıf çıkarlarının çatışmasına dayanan bir teori geliştirmenin yanı sıra, sınıfların kendi içlerinde ve birbirleriyle kurdukları ilişkilerin kendi ikili modelinde belirttiğinden çok daha karmaşık ve dolayısıyla belirsiz olduğunu, bu ilişkilerin, sınıfların oluşumu ile çatışmasının ve dolayısıyla bütün değişimin önündeki potansiyel engelleri temsil ettiğini ifade etmiştir.

Devrimci değişime yönelik ilerlemeyi engelleyebilecek ilk zorluk, çoğu zaman, buraya kadarında dikkate alınan iki ana sınıftan daha fazla sınıfın var olmasıdır. Marx, değişik çalışmalarında, özellikle de *Louis Bonaparte'ın 18 Brümeri*'nde (1972), diğer birçok sınıf ile sınıf grupları veya bölünmelerinden bahsetmiştir. Marx, ondokuzuncu yüzyıl ortası Fransası'nın ayrıntılı bir incelemesi olan bu kitabında, sınıfsal bölünmeleri iki önemli sosyal sınıf çerçevesinde ele almıştır: Sermaye (yani arazi sahipliğine dayanan, finansal ve endüstriyel sermaye) ile emek gücü (yani lümpen proletarya ve proletarya); iki ara sınıf, yani küçük burjuvazi ve köylü sınıfı; ayrıca birkaç orta sınıf, yani "ordu, üniversite, kilise, baro, bilim çevreleri ve basındaki yüksek mevki sahipleri" (1972: 28). Marx başka yazılarında, işçi sınıfının en iyi ücret alan kısmından –emek aristokrasisinden– söz etmiş ve sık sık işçi sınıfı içindeki –yaşa, cinsiyete, ustalığa ve kırsal alan işçileri ile şehir işçileri arasında-

ki zıtlığa dayanan– bölünmeleri anmıştır (1970a). Ayrıca, serbest çalışanları ve küçük ölçekli kapitalistleri tanımlamak için, 'alt orta sınıf' ve 'orta sınıf' terimlerini kullanmıştır (Marx ve Engels 1848). Son olarak, Marx, "işçiler ile kapitalistler ve arazi sahipleri arasında yer alan" mülksüz orta sınıfın genişlediğinin de farkındaydı (1969: 573). Marx'a (ve Engels'e) göre, sınıfların hem parçalanmasına hem de birleşmesine sebep olan şey "evrensel rekabetçi mücadeleydi": "Rekabet, burjuvalar ile işçilerin gruplaşmasını sağlasa da, bireyleri –sadece burjuvaları değil, daha fazla olmak üzere işçileri de– birbirinden ayırmaktadır" (1970: 79). Sonuç olarak sınıf ilişkilerinin kesin yapısı, belirli bir yer ve zamanda içinde bulunulan duruma bağlıdır. Örneğin, şiddetli bir siyasi çatışma döneminde sınıfsal yapının büyük ölçüde kutuplaşması muhtemeldir. Dolayısıyla sınıf kutuplaşması ve sınıfsal bölünme bir derece meselesidir. Açıktır ki, kapitalistler arasındaki rekabet ve siyasi ayrılık proletaryanın işine gelecektir; bunun tersi de geçerlidir. Başka deyişle, Marx'ın "iki çatışan sınıf" teorisi, birçok sınıfın ve sınıfsal bölünmenin var olması olasılığını ve bu olasılığın sınıf bilinci, sınıf hareketi bakımından gerektirdiklerini ortadan kaldırmamaktadır.

Sınıfın, bir ekonomik çıkar grubundan, siyasi bakımdan aktif, devrimci bir güce dönüşme sürecini engelleyebilecek ikinci önemli zorluk, ideolojinin birleştirici rolüyle bağlantılıdır. Bu, Marx'ın, egemen sınıfın sadece maddi üretim araçlarını (nesneleri) değil, aynı zamanda zihinsel üretim araçlarını da (fikirleri de) kontrol ettiği tezine işaret etmektedir. Öyle ki, tarih boyunca her bir yönetici sınıf

> sırf amacına ulaşmak için, kendi çıkarlarını toplumun tüm üyelerinin ortak çıkarı gibi göstermeye zorlanır ... kendi fikirlerine evrensellik kazandırması ve bunları yegâne mantıklı, evrensel geçerliliği olan fikir öbeği olarak sunması gerekir.
>
> (Marx ve Engels 1970: 65-6)

Marx "tinin hegemonyası" tabirini kullanmıştır (Marx ve Engels 1970: 67); oysa günümüzde 'hegemonya', Gramsci'nin (1971) izinden gidilerek, yönetici sınıf egemenliğinin belirli boyutlarını tanımlamak üzere kullanılmaktadır (Bottomore 1991).

Tam sınıf bilincine ulaşılması ve kapitalizmin devrimle yıkılması karşısındaki ek bir engel de, "meta fetişizmi"nin yaygınlığıyla, insanlar arasındaki sosyal ilişkilerin, "nesneler arasındaki ilişkilerin aldığı garip bi-

çimle" ortaya çıkmasıyla ilgilidir (Marx 1970a: 72). Marx bununla, yabancılaştıran kapitalist üretim tarzında işçilerin, mal edinirlerken, kullanımı dikkate almaktan çok, kendi içinde bir amaç olarak mallara yönelme eğilimi göstermelerini dile getirir. Bu eğilimin siyasi sonucu, işçilerin, meta fetişizminin işçileri, sermayenin egemenliğine karşı savaşmaktan uzaklaştırmasıdır.

Dolayısıyla Marx, kapitalist ekonomik kriz ve işçi sınıfının siyasi hareketi yoluyla devrimci değişimin gerçekleşmesinin pek çok güçlükle karşı karşıya olduğunu görmüştür. Bu gerçeği kapitalist gelişimin "kanunu"ndan söz ederken dile getirmiştir: "Diğer bütün kanunlar gibi bu kanun da, işleyişinde birçok koşul tarafından değiştirilmektedir" (1970a: 644). Marx'ın sömürü, proleterleşme ve kutuplaşma tezine dayanan "iki ana çatışan sınıf" modeli, onun devrimci değişimin, özel mülkiyetin ortadan kalkması ve sınıfsız toplumun ortaya çıkmasıyla sonuçlanacağını düşünmesine, ummasına yol açmıştır. Ancak, gelişmiş kapitalist toplumlardaki işçi sınıflarının Marx'ın teorik ve politik beklentilerini doğrulamaması, tarihsel olarak sınıfsal bölünmenin sınıf kutuplaşmasından daha yaygın olduğunu ve Marx'ın kapitalist toplumların hem sınıf çatışması içerip hem de gelişebilme yeteneğini ciddi şekilde azımsadığını ortaya koymaktadır.

Bazı sosyologlar, Marx'ın iki çatışan sınıf halinde kutuplaşan kapitalist toplum anlayışının eskidiği sonucuna varmışlardır (örneğin Dahrendorf 1964; Parkin 1979). Başka deyişle bu model, ondokuzuncu yüzyıldaki sınıflar için doğru bir açıklama olabilir, ama içinde bulunduğumuz yüzyılda giderek uygulanamaz hale gelmiştir. Devrimci değişimin gerçekleştirilmesi şöyle dursun, işçi sınıfının aleyhine olmak üzere –proleterleşme pahasına– orta sınıfın genişlediği de iddia edilir genelde. Tarih Marx'ı çürütmüş gibi görünüyor. Bu görüşü ifade edenler, bir sonraki altbölümün konusu olan Weber'in sınıf analizine daha yakındırlar.

WEBER'İN SINIF GÖRÜŞÜ

Max Weber'in, Marx'ın sınıf teorisini daha geniş çerçevede ele alıp geliştirdiği kabul edilir. Weber'in teorisi, ortaya atıldığından bu yana, toplumsal katmanlaşma (yani toplumun birtakım hiyerarşik düzenli tabakalara ayrılması) teorisi olarak bilinmektedir. Dolayısıyla, Marx'ın aksine Weber, statüler ve etnik katmanlaşma başta olmak üzere, sınıf

dışındaki değişik katmanlaşma biçimlerine dikkat çekmiştir. Ancak, Weber'in sınıf sosyolojisine yaptığı katkıya ilişkin açıklamamızda, sınıf dışı gruplardan, yalnızca sınıf analiziyle doğrudan bağlantılı olduğunda söz edilecektir. Weber'in toplumsal katmanlaşmaya yönelik kapsayıcı ilgisini inceleyen birçok metin bulunmaktadır. Bunlardan bazıları çok kısa ve dolayısıyla yalın (örneğin Saunders 1990), bazıları da çok daha uzun ve ayrıntılıdır (örneğin Giddens 1979).

Marx ve Weber'in sınıf yaklaşımları arasındaki bir diğer önemli karşıtlık, Weber'in ansiklopedik sosyolojisinde bu kavramın önemsiz bir rol oynamasıdır. Yine de Weber, bu sınırlı sınıf değerlendirmesinde, Marx'ın aksine, sınıf kavramını sistematik bir biçimde ele almaktadır. Ancak, çevirmenler Gerth ve Mills ile editör Parsons, Weber'in elyazmalarının, sınıfı incelediği iki yerde kesintiye uğradığını ifade etmektedir (Weber 1961 ve 1964). Roth ile Wittich'in çevirilerinin birbirinden biraz farklı olmasına rağmen, bu temel pasajlar başka yerlerde de bulunabilir. Başka deyişle, tıpkı Marx'ınki gibi Weber'in sınıf incelemesi de eksiktir!

Sınıf kavramı uzun zamandır –özellikle devrimci sosyalist Marx'ın elindeki haliyle– büyük ölçüde siyasi bir kavram olarak görülmüştür. Hatta Lipset ve Bendix "değişik sınıf teorileri hakkındaki tartışmaların, çoğu zaman, gerçek siyasi eğilim çatışmalarının akademik ikamesi" olduğunu belirtmişlerdir (1951: 150). Bu çerçevede, sınıf sosyolojisine katkısını özetlemeden önce Weber'in siyasi görüşleri hakkında bir şeyler söylemek uygun olacaktır.

Marx'ın bilinen endüstriyel kapitalizm eleştirisi ve karşıtlığının aksine, Weber modern kapitalizmin rasyonelliğini onaylamakta ve sosyalizmin karşısında yer almaktaydı. Temelde Weber bürokrasinin başka herhangi bir yönetim biçiminden daha verimli olduğunu ve modern kapitalizmin bürokrasinin gelişimini desteklediğini düşünmekteydi.

> [Bürokrasi,] kesinliği, istikrarı, katı disiplini ve güvenilirliğiyle diğer yapılardan üstündür. ... Kapitalizm, bürokratik yönetim için en rasyonel ekonomik tabandır ve bürokrasinin en rasyonel şekilde gelişmesine olanak sağlamaktadır.
>
> (Weber 1968a: 223 ve 224)

Ayrıca Weber, giderek gayri şahsi ve mekanik hale gelen bürokratik dünyadan kaçmanın zorluğuna ilişkin korkularını ifade etmesine rağmen (Weber 1968c), sosyalizmin çalışma güdüsünü zayıflatacağını

ve bürokratikleşmenin robotlaştırıcı etkilerini şiddetlendireceğini düşünüyordu (Weber 1968a). Weber –eleştirel bir bakışla olsa da– modern kapitalizm ve onun tipik örgütlenmesi olan hukuki-rasyonel bürokrasiyi takdir ediyordu.

Weber sınıf kavramının, ortak sınıfsal koşulları paylaşan herhangi bir insan topluluğuna işaret ettiğini söylemekle yetinmiş ve "sınıf"ı şöyle tanımlamıştır:

> [Sınıf] tipik bir mal arzı, dışsal yaşam koşulları ve kişisel hayat deneyimleri fırsatıdır; bu fırsat, belirli bir ekonomik düzende gelir sağlamak adına malları ve becerileri tasarruf altına almak için sahip olunan gücün miktarı ve çeşidi veya bu gücün yokluğu tarafından belirlenir.
>
> (Weber 1961: 181)

Yani Weber'e göre "piyasadaki fırsat, bireyin kaderi açısından genel durumu ortaya koyan belirleyici unsurdur" (1961: 182).

Weber bu sınıf tanımına dayanarak, olumlu ayrıcalıklı sınıfların iki tipini, yani mülkiyetçi ya da mülk sahibi sınıf ile edinimci ya da ticari sınıfı birbirinden ayırır. Bunlardan ilki, değişik türden mülklere –örneğin arazi, bina veya insana– sahip olanları kapsamaktadır; diğeri ise, piyasaya arz edilebilecek malları, hizmetleri ve becerileri olanları, örneğin endüstri veya tarım alanındaki girişimcileri, tüccarları, bankerleri, meslek sahiplerini, "tekelci nitelikleri ve becerileri olan işçileri" kapsamaktadır (Weber 1968a: 303 ve 304). Weber ayrıca, olumsuz ayrıcalıklı üç mülkiyetçi sınıf –yani "özgür olmayanlar, sınıftan çıkarılanlar ve 'yoksullar' " – ile gene olumsuz ayrıcalıklı üç ticari sınıf –yani "kalifiye, yarı kalifiye ve kalifiye olmayan işçiler"– arasında ayırım yapar (1968a: 303 ve 304). Olumlu ve olumsuz ayrıcalıklı sınıf tipleri arasında değişik "orta sınıflar"ın olduğunu söyler Weber; bunlar, köylüler, zanaatçılar, kamu sektörü ve özel sektördeki memurlar, serbest meslek sahipleri ve az rastlanır ehliyetlere ve/veya becerilere sahip işçi gruplarıdır (Weber 1968a: 303 ve 304). Sosyal sınıflar olarak adlandırdığı sınıfsal durum gruplaşmalarını da ele almıştır: " 'Sosyal sınıf', kişisel hareketlilik ile nesil hareketliliğinin kolay ve yaygın olduğu tüm sınıfsal durumları bir araya getirir" (1968 a: 302). Weber bu çeşit dört grup sıralamıştır: Bir bütün olarak işçi sınıfı, küçük burjuvazi, mülksüz aydınlar ile –teknisyenler türünden– uzmanlar ve "mülkleri ile eğitimleri sayesinde ayrıcalıklara sahip olan sınıflar" (1968a: 305). Ayrıca sınıf ve statü durumları arasında da bir

ayrım yapmış, ama modern toplumda "her şeye rağmen sınıfsal durumun hâkim faktör" olduğunu kaydetmiştir (1961: 182).

Yani Weber'e göre sınıf ekonomik bir olguydu temelde; daha açık söylenecek olursa, kişinin piyasadaki konumuyla belirleniyordu. Ayrıca, "mülk sahipliği" ile "mülksüzlüğün", "tüm sınıfsal durumlar açısından temel kategoriler" olduklarını savunmuştu. Ancak, sadece sosyal tabakalaşmanın değişik biçimlerini analiz etmekle kalmayıp, olumlu ayrıcalıklara sahip sınıflar, olumsuz ayrıcalıklara sahip sınıflar ve orta sınıflar arasında, ayrıca sınıfsal durumlar ile sınıfsal durum gruplaşmaları arasında ayrım yapması sebebiyle, genelde sosyal tabakalaşma yapısına, özelde de sınıf yapısına ilişkin görüşü aşırı derecede karmaşık ve çoğulcudur.

SINIF ÇATIŞMASININ PARÇALANMASI

Weber, endüstriyel kapitalizmin gelişmesiyle birlikte küçük burjuvazinin gerileyeceğini, beyaz yakalı işçilerin ise artacağını belirtmenin dışında (1968a: 305) sınıfsal değişimle ilgili genel bir teori geliştirmediği halde, sınıf ayrımı ve çatışması konularını tartışmıştır.

Weber'in iddiasına göre, " 'sınıf'ı ortaya çıkaran faktörün ekonomik çıkar olduğu açıktır. ... Ancak 'sınıfsal çıkar' kavramı belirsiz bir kavramdır" (1961 :183). Bunun sebebi,

> çıkarların yönünün, "sınıfsal durum"dan ortak olarak etkilenenlerin büyük veya küçük bir kısmının –kitlesel olan ya da olmayan– hareketlerine göre değişebilmesi, hatta aralarında bir birlik, örneğin bir "sendika" oluşturmalarının –birey ümit verici sonuçlar beklesin ya da beklemesin– sınıfsal durumun içerisinden çıkmasıdır.
>
> (Weber 1961: 183)

Ayrıca, örgütlü sınıf hareketleri belirli şartlar tarafından kolaylaştırılmaktadır; "doğrudan çıkar çatışmasının hayati olduğu yerde" ve büyük sınıfların –sözgelimi büyük bir fabrikada yöneticilere karşı işçilerin– toplanması halinde "muhalif grupların oluşmasının olanaklı olması" bu şartlar arasındadır (Weber 1964: 427). Dolayısıyla Weber'e göre, sınıf, ekonomik çıkar ve sınıf hareketleri arasındaki ilişki –"yetenekli bir yazarın" inanmamızı istediği kadar– açık değildir (1961: 185).

Sınıf hareketi konusu, "olumlu veya olumsuz, toplumsal itibar takdirine" dayalı statü gruplarının varlığı tarafından da karmaşıklaştırılmaktadır (Weber 1961: 185). Weber, "partilerin 'sınıfsal durum' veya 'statü

durumu' aracılığıyla belirlenen çıkarları temsil edebilmelerinden" ötürü, "bu partilerin taraftarlarını birbirlerinin 'sınıfsal durumlarından' veya 'statü durumlarından' " ya da "dışarıdan" toplayabileceğini iddia etmektedir (1961: 194).

Dolayısıyla, Weber'in sınıf sosyolojisi, "tüm sınıfsal durumların iki temel kategorisi" olan mülk sahipliği ve mülksüzlükten yola çıkmakta, ancak eğitim ve mülkiyete göre belirlenen olumlu ve olumsuz ayrıcalıklara sahip çok sayıda sınıf ayırt etmekte ve bir statü grupları analizi getirmektedir (1961: 182). Temelde hiyerarşik ve büyük ölçüde çoğulcu olan bu sınıf (ve statü) analizinde, sınıf hareketlerinin kökeninde ekonomik çıkarların olduğu kabul edilmiş, ama sınıf çıkarlarının ifade edilmesinin, sınıf ile statü arasındaki –özellikle gruplarla ilgili– değişken bağlantılar sebebiyle sorunlu olduğu söylenmiştir.

ÖZET VE SONUÇLAR

Marx ve Weber, sınıfı ekonomi terimleriyle kavramlaştırmış, modern kapitalizmdeki temel sınıf kategorilerinin, alışverişe yönelik mülk sahipliği – mülksüzlük ayrımını gerektirdiğini iddia etmiş, ayrıca çeşitli sınıflar ayırt etmişlerdir. Bu sebeple, sınıf görüşleri önemli yönleri itibarıyla örtüşmektedir, ama aralarında bariz vurgu farklılıkları da vardır. Örneğin Weber, bilgi ve becerilerden doğan sınıfsal avantajları Marx'tan daha fazla vurgulamıştır. Ayrıca sınıfsal durumları statü durumlarından ayırmış, ancak modern toplumda sınıfsal durumların daha önemli olduğunu kaydetmiştir. Marx sınıfsal yapıda çatışmanın ve kutuplaşmanın rolüne ağırlık vermiştir; oysa Weber, sınıf hareketlerinin sorunlu tabiatı ve sınıf yapısının parçalanması üzerinde durmuştur. Marx sosyalizmin, kapitalizmin temelde çelişki taşıyan yapısını aşacağı ve sınıfsız toplumu ortaya çıkaracağı sonucuna varmıştır. Weber ise, "rasyonel" kapitalizmin robotlaştırıcılığından kaygı duymasına rağmen, sosyalizmin her şeyi daha da kötüleştireceğini iddia etmiştir. Son olarak, sınıf kavramının Marx'ın sosyolojisinde başrolde olmasına, Weber'in sosyolojisinde ise pek göze çarpmamasına rağmen, Giddens'ın izinden giderek (1979), Marx ile Weber'in çağdaş sınıfsal yapıların çözümlenmesini sağlayacak önemli kavramsal araçları ortaya koydukları ileri sürülebilir. Bu araçlar, sınıfları ortaya çıkaran ekonomik faktörler, yani bilgi ile fiziksel emek gücüne sahip olmak ve mülk sahipliğidir.

2
Çağdaş Sınıf Teorileri: Yeni-Marksist ve Yeni-Weberci Teoriler

GİRİŞ

Marx ve Weber'in sınıfın anlamıyla ilgili açıklamalarının kuramsal hâkimiyeti, bu iki düşünürün bakış açıları arasındaki sürekliliğe ve temel kavram olan sınıfı anlamak üzere ortaya konan sonraki tüm girişimlere de yansır. Bu bölümün amacı, Wright'ın yeni-Marksist sınıf teorisini ve Goldthorpe'un yeni-Weberci sınıf teorisini incelemektir. Bu çağdaş sınıf incelemeleri, yakın geçmişteki ampirik araştırmalarda kullanılan sınıf şemalarının geliştirilmesini etkiledikleri için seçilmiştir. Daraltılarak söylenirse, Wright'ın katkısı, Marx'ın sınıf modelinin yeniden gözden geçirilmesini içermektedir ve Amerikan, İsveç ve İngiliz sınıf yapılarıyla ilgili sosyolojik araştırmalarda başarıyla kullanılmıştır (örneğin Wright 1985; Edgell ve Duke 1991). Aynı şekilde, Goldthorpe'un katkısı da Weber'in sınıf modelinin yeniden gözden geçirilmesini içermektedir ve yakın geçmişte Britanya ile diğer modern endüstriyel toplumlardaki sınıf araştırmalarında kullanılmıştır (örneğin Goldthorpe 1987; Marshall v.d. 1988; Erikson ve Goldthorpe 1992). Yani Wright

ve Goldthorpe, sınıf analizindeki iki ana geleneği, sırasıyla Marksist ve Weberci kuramsal gelenekleri temsil etmektedirler. Diğer incelemeler de bu gelenekler çerçevesinde yazılmıştır, ancak onların kuramları Wright ve Goldthorpe'un kuramları kadar sınanmış değildir (örneğin yeni-Marksistler Carchedi 1977 ve Poulantzas 1979; yeni-Weberciler Giddens 1979 ve Parkin 1979).

WRIGHT'IN YENİ-MARKSİST SINIF TEORİSİ

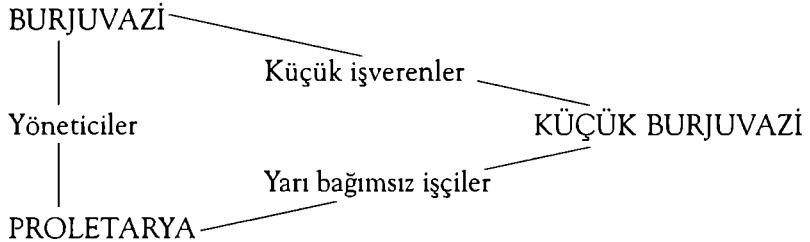
Wright, 1970'lerin ortasından bu yana Marx'ın orijinal sınıf teorisi üzerine geliştirdiği yeni formülasyonları sürekli yeniden ele alan Amerikalı yeni-Marksist bir sosyologtur. Wright'ın hareket noktası, Avrupalı Marksistlerin Marksist sınıf teorisine getirdikleri birçok yeniliğe rağmen, Marksizmin ampirik düzlemden ziyade teorik düzlemde etkili olmasıdır. Bu sebeple ampirik araştırmalarda kullanılabilecek, Marksizm çizgisinde bir sınıf tipleri sınıflandırması geliştirmekle uğraşır. Wright'a göre:

> Sınıf mücadelesini ve sosyal değişimi anlamak için, sınıfların tam olarak nasıl kavramlaştırıldığını ve hangi sosyal konum kategorilerinin hangi sınıflar içerisinde yer aldığını bilmemiz çok büyük önem taşımaktadır.
>
> (Wright 1976: 3-4)

Wright'ın ilk "sınıf haritası", daha sonra kitap halinde yayımlanan doktora tezinde oluşturulmuştur (1979). Wright, sınıf araştırmasının bu ilk aşamasında, Carchedi'nin gelişmiş kapitalist toplumlardaki "yeni orta sınıfı" anlama sorununa ilişkin çalışmasından "çelişkili sınıfsal mevkiler" fikrini almıştır. Wright'a göre, bir anlamda "tüm sınıfsal ilişkiler temelde düşmanca olduğuna göre, tüm sınıfsal konumlar 'çelişkili mevkilerdir'; ancak sınıfsal yapıdaki bazı konumlar, kapitalist toplumun temel çelişik sınıfsal ilişkileri arasında ayrılmış konumları temsil ettikleri için iki kat çelişkili durumdadırlar" (1976: 26). Wright bu belirsiz sınıflara, incelikten yoksun bulduğu 'çelişkili temel sınıfsal ilişkiler çerçevesindeki çelişkili mevkiler' terimi yerine, 'çelişkili sınıflar' adını vermiştir. Bu fikir Wright'a, sorunlu orta sınıfları kuramsallaştırma ve Marx'ın geliştirdiği ikili temel sınıf modelini, yöneticileri, küçük işverenleri ve yarı bağımsız ücretlileri kapsayacak şekilde genişletme olanağı sağlamıştır.

Dolayısıyla, Wright'a göre yöneticiler burjuvazi ile proletarya arasında çelişkili bir mevkidedirler; yarı bağımsız işçiler küçük burjuvazi ile proletarya arasında, küçük işverenler ise burjuvazi ile küçük burjuvazi arasında çelişkili bir mevki işgal etmektedirler. Wright'ın bu üç çelişkili sınıfsal mevkiyi ayrımlayışının temelinde kontrol kavramı vardır: Yatırım ve birikim süreci üzerinde kontrol, üretim araçları üzerinde kontrol ve emek gücü üzerinde kontrol. Gelişmiş kapitalist bir toplumda burjuvazi bu üç çeşit kontrole sahipken proletarya hiçbirine sahip değildir. Küçük burjuvazi, burjuvaziye benzemekte ancak başkalarına ait emek gücünü kontrol etmemektedir. Yöneticiler, küçük işverenler ve yarı bağımsız işçiler, işçilerden fazla ancak burjuvaziden az olmak üzere, değişen oranlarda kontrole sahiptirler. Dolayısıyla çelişkili sınıflar karışık bir kontrol örüntüsü sergileyen sınıflardır.

Şekil 2.1 Wright: Sınıf haritası I (temel versiyon): Çelişkili sınıfsal mevkilerin kapitalist toplumdaki temel sınıf güçleriyle ilişkisi

Not: Sınıflar büyük harfle, sınıfsal ilişkiler içerisindeki çelişkili mevkiler küçük harfle yazılmıştır.
Kaynak: Wright 1976: 27

Wright, kontrol kavramıyla ilgili ayrıntılı incelemesinde, kontrolü yukarıda belirtilen üç tipe ek olarak dört basamağa ayırmıştır (tam, kısmi, asgari kontrol durumları ve hiç kontrolün olmadığı durum) (1976: 33). Bu ona, burjuvazi ile proletarya arasında, tek bir çelişkili mevki yerine dört çelişkili mevki ayırma imkânı vermiştir. Bunlar, yatırımlar üzerinde minimum kontrolü olan üst düzey idareciler; yatırımlar, üretim araçları ve başkalarına ait emek gücü üzerinde kısmi kontrolü olan orta düzeydeki idareciler; üretim ile emek gücü üzerinde minimum kontrolü olan teknokratlar; ve sadece emek gücü üzerinde

minimum kontrolü olan ustabaşı/bant denetçileridir. Wright ayrıca burjuvaziyi, geleneksel kapitalistler ile üst düzey şirket yöneticileri olarak ikiye ayırmıştır. Bu ayrımındaki dayanağı, üst düzey şirket yöneticilerinin, sermayenin –çoğuna olmasa da– bir miktarına sahip olmalarına karşılık, kanuni işveren statüsüne sahip olmamaları, yani bir çeşit yarı çelişkili mevkide olmalarıdır. Wright'ın sınıfsal ilişkilerin karmaşıklığıyla ilgili bu tespiti, onun ilk sınıf haritasının altı ila on sınıf içerdiği anlamına gelmektedir.

Şekil 2.2 Wright: Sınıf haritası I (kapsamlı versiyon)

1. BURJUVAZİ: geleneksel kapitalist
2. Yarı çelişkili mevki: üst düzey şirket yöneticisi
3. Çelişkili mevki: üst düzey idareciler
4. Çelişkili mevki: orta düzey idareciler
5. Çelişkili mevki: teknokratlar
6. Çelişkili mevki: ustabaşı/bant denetçileri
7. PROLETARYA
8. Çelişkili mevki: yarı bağımsız işçiler
9. KÜÇÜK BURJUVAZİ
10. KÜÇÜK İŞVERENLER

Kaynak: Wright 1976: 33

Wright, araştırma verileri kullanarak sınıflara ilişkin bu sınıflandırmayı işlerliğe koyma girişiminde bulunduğunda, "küçük burjuvazi ile proletarya arasındaki çelişkili sınıfsal konumu tanımlamanın imkânsız olduğunu" görmüştü; bunun sebebi, yarı bağımsız işçilerin sınıfsal koşullarının işçi sınıfının koşullarından gerçekte ayırt edilemez olmasıydı (Wright 1979: 241-2). Sonuçta Wright bu sınıfı proletaryayla birleştirdi ve yarı bağımsız işçiler kategorisinden vazgeçti (ayrıca bkz. Wright 1985: 49-57). Bu, çelişkili mevkiler kavramından uzaklaşmanın da habercisi olmuştur.

Wright, çelişkili sınıfsal mevki kavramının, gelişmiş kapitalist toplumlardaki mülksüz orta sınıflar konusunu açıklamaya yönelik diğer girişimlere göre bir gelişme olduğunu düşünmesine karşılık, başka iki önemli güçlük olduğunun da farkındaydı. Birincisi 'çelişki' terimi temelde sorunludur; çünkü üretim tarzı çerçevesindeki çelişkili mevkiler (idareciler) dışında, üretim tarzları arasındaki çelişkili mevkiler,

"açıkça 'çelişkili' değil" sadece ikili veya karışık mevkilerdir (Wright 1985: 53). İkincisi ve Wright'a göre daha önemlisi, "sınıfsal ilişkilerdeki çelişkili sınıfsal mevkiler kavramı, sömürü ilişkilerine değil neredeyse yalnızca hâkimiyet ilişkilerine dayanmaktaydı" (1985: 56). Örneğin idarecilik Wright tarafından çelişkili bir mevki olarak tanımlanmıştır, çünkü idareciler aynı anda hem işçiler üzerinde egemendirler hem de kapitalistlerin egemenliği altındadırlar. Wright sömürünün bir kenara bırakılmasına karşı çıkar; çünkü bu, klasik Marksizm için temel olan sınıfsal konum ile sınıf çıkarları arasındaki ilişkiyi zayıflatır, toplumsal ayrımlar karşısında bir "çok yönlü baskı" yaklaşımı geliştirilmesine yol açar (1985: 57). Wright ilk sınıf haritasının kuramsal dayanaklarına ilişkin özeleştirisinde, çelişkili sınıfsal mevkiler kavramına karşı öne sürülen eleştirileri (örneğin Giddens 1979; Stewart v.d. 1980; Holmwood ve Stewart 1983) kabul etmiş ve kendi sınıf yaklaşımının tamamıyla yeniden ele alınması için ortam hazırlamıştır.

Wright, Roemer'in (1982) sömürüyü, "genelde sınıf yapısının incelenmesi, özelde de orta sınıflar probleminin tekrar kavramlaştırılması amacıyla, geniş bir çerçeve geliştirmenin temeli" olarak açıklamasını dayanak edinmiştir (1985: 73). Wright sömürüyü "bir sınıfın emek gücünün ürünlerini, diğer bir sınıfın, ekonomik bakımdan baskıcı bir biçimde kendine mal etmesi" olarak tanımlamış (1985: 77); üretim araçlarının mülkiyetini ellerinde tutarak işçileri sömürme olanağına sahip olan kapitalistlere ilaveten, bazı mülksüzlerin, örgütlenmedeki avantajlarına ve/veya beceri/ehliyet avantajlarına dayanarak diğer mülksüzleri sömürme olanağına sahip olduklarını iddia etmiştir. Wright, bu üç tip sömürüyü ve kombinasyonlarını birbirinden ayırmak suretiyle, klasik Marksist sömürü fikrine bağlı kalan bir sınıf tasarımı geliştirme imkânı bulmuş ve mülk sahipleri – mülksüzler ikiliğini birleştirmiş, bu arada gelişmiş kapitalizmdeki sınıfsal ilişkilerin giderek artan karmaşıklığını da yansıtabilmiştir.

Wright'ın ikinci sınıf haritasına iki şekilde bakmak mümkündür: İlk olarak, üretim araçlarına sahip olanlar ile olmayanlar arasındaki ayrım, yani kapitalizmin temel yapısal sınıf bölünmesi söz konusudur. İkinci olarak, mülk sahiplerinin çalışıp çalışmamasına ve/veya işçi çalıştırıp çalıştırmamasına göre, mülksüzlerin de sahip oldukları kurumsal avantajların ve beceri/ehliyetle ilgili avantajların tipine ve derecesine göre, her iki temel sınıf kategorisi kendi içinde ayrımlan-

mıştır. Bu ayrımlama, ilk temel sınıf haritasındaki sayının tam iki katı olan on iki sınıfı oluşturmaktadır. Ancak, eklenen tüm yeni sınıflar, sınıfsal yapının mülksüzler kısmı içerisinde yer almaktadır. Bu sebeple, Wright'ın ikinci sınıf haritası, modern kapitalizmin kendine özgü sınıf ilişkileri yapısının karmaşıklığının tamamen kuramsallaştırılmış bir açıklamasını temsil etmesi bakımından, on sınıftan oluşan birinci sınıf haritasının tam versiyonunu hatırlatmaktadır.

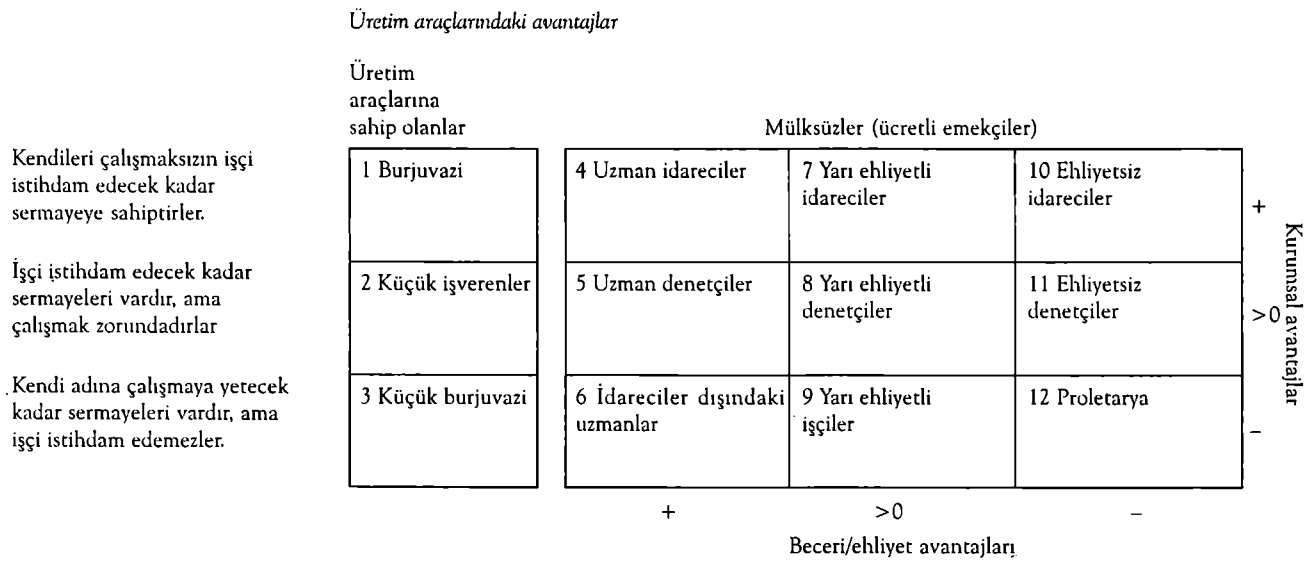
Wright, bu genel avantaja ek olarak, sınıflara ilişkin bu yeni formülleştirmenin ilk sınıf haritasına göre bir gelişme olduğunu iddia etmekteydi. Çünkü bu yeni kabule göre, mülksüz orta sınıfların,

> örgütlenme üzerindeki etkin kontrollerinden ve beceri avantajlarına sahip olmalarından ötürü, işçilerin çıkarlarına ters düşen çıkarları vardır. Dolayısıyla, kapitalizmin mücadeleleri içerisinde bu "yeni" orta sınıflar çelişkili mevkiler oluşturmakta veya daha kesin bir ifadeyle söylenirse, sömürücü ilişkiler çerçevesindeki çelişkili mevkileri oluşturmaktadırlar.
>
> (1985: 87)

Wright ayrıca, yenilediği sınıf çerçevesinin, tarihsel olarak hangi çelişkili mevkilerin en önemli mevkiler olduğunu açığa çıkardığını ileri sürmektedir. Kapitalizmde temel çelişkili mevkinin "idareciler ve devlet bürokratları tarafından oluşturulduğunu," çünkü bu sınıfların "kapitalizmden çok farklı olan ve kapitalist ilişkilere potansiyel bir alternatif sunan bir sınıfsal örgütlenme ilkesini temsil ettiklerini" iddia etmektedir (1985: 89). Hatta bunun, şirket idarecilerinden ziyade, kariyerleri kapitalist sınıfın çıkarlarına daha az bağlı olan devlet idarecileri için geçerli olduğunu ifade etmiştir.

Wright, ikinci sınıf haritasının politik sonuçları proletaryanın tarihi devrimci rolüne ilişkin klasik Marksist teze ters düşse de, bu sonuçlar konusunda açık görüşlüdür. Mülksüz orta sınıfa ilişkin yeni kavramlaştırma biçiminin, işçi sınıfına ilaveten "kapitalizm içerisinde, kapitalizme alternatif sunabilecek potansiyele sahip olan," bürokrasideki idareciler gibi "başka sınıfsal güçlerin olması" ihtimalini getirdiğini kabul etmiştir (1985: 91). Wright, "sınıfın oluşum sürecinin ve sınıf mücadelesinin, geleneksel Marksist senaryonun izin verdiğinden çok daha karmaşık ve belirsiz olduğunu" kabul etmekle, bu sınıf haritasının sosyolojik sonuçları konusunda da benzer bir açıklık göstermiş olur (1985: 91). Nitekim Wright'ın ikinci sınıf haritası, Marx'ın sınıf

Şekil 2.3 Wright: Sınıf haritası II

Kaynak: Wright 1985: 88

sosyolojisinin ve bununla ilgili siyasi beklentilerinin gözden geçirilip düzeltilmiş temel bir biçimini içermektedir.

WRIGHT'A YÖNELİK BİR ELEŞTİRİ

Wright'ın eleştirel düşünce eğilimi taşıdığı, ikinci sınıf haritasının ortaya çıkardığı birçok problemi ele almasından anlaşılmaktadır. Wright, temel kavramı olan sömürüyle ilgili dört ana güçlük sıralamıştır. İlk olarak, "idarecilerin ve bürokratların sömüren kişiler olduğu iddiası kabul edilse dahi, gene de bunların sömürülerinin temelinin kontrol olduğu fikrinden şüphe duyalabileceğine" dayanarak, kurum sömürüsüne ilişkin kuşkularını ifade etmektedir (1985: 92). İkinci olarak, bu tarz bir sömürünün, sınıflar arası bölünmeden ziyade sınıf içindeki bölünmenin temeli olabileceğini dile getirerek, becerinin sömürülmesi ile sınıf arasındaki ilişkiyi sorgulamaktadır. Üçüncü olarak, değişik sömürü tipleri arasındaki bağlantılar konusunda emin değildir, örneğin değişik tipteki sömürülerin birbirini desteklediği varsayımını ampirik açıdan mümkün görmemektedir. Dördüncü ve son olarak, ırk, din ve cinsiyet gibi sınıfa dayanmayan sömürüler konusunu ortaya atmış ve "üretime dayalı sömürünün, sömüren ile sömürülen arasında yarattığı özel karşılıklı bağımlılık sebebiyle, üretime dayanmayan sömürülerden ayrı bir kategori" olduğunu belirtmiştir (1985: 98).

Diğer sosyologlar, Wright'ın, Marx'a ait sınıf teorisini güncelleştirme girişiminin özeleştirisi hakkında yorum yapmakta gecikmemişlerdir. Bunlar, Wright'ın yaptığı son değişikliklerin Weber'in sınıf kavramına yöneldiği ve Marx'ınkinden uzaklaştığı konusunda görüş birliğine varmışlardır (örneğin Giddens 1985; Carter 1986; Rose ve Marshall 1986). Sözgelimi, Weber sadece nadir bulunan beceriler ve uzmanlıkların sınıf analiziyle ilişkisini ve dolayısıyla mülksüz orta sınıfların ayırt edici özelliğini değil, ayrıca etnik statü gibi sınıf dışı faktörlerin rollerini de vurgulamıştır. Wright bu çizgide bir eleştiri almayı bekliyordu ve kendi yaklaşımının hâlâ temelde "materyalist" –dolayısıyla da Marksist– olduğu, "kültürcü" –yani Weberci– olmadığı sonucuna varmıştır (1985: 108).

Yaklaşımının Marksist olmaktan çıktığı suçlaması karşısında Wright'ın getirdiği savunmanın ardındaki sav, –Webercilerin de aynı sınıf kriterlerini kullanmasına karşın– şudur:

> Marksist çerçevede, bu sömürü süreçlerinin altında yatan maddi çıkarların, –aktörlerin öznel durumları ne olursa olsun– nesnel bir karakteri vardır; Weberci perspektifte ise bu ilişkileri sınıf ilişkileri olarak tanımlamak, rasyonalizasyon tarafından aktörlerin maddi çıkarlarının belirli bir tür öznel kavranışının getirilmesi sayesinde haklı olabilir ancak.
>
> (Wright 1985: 108)

Başka deyişle Wright'ın Marx'a ait sınıf kavramına verdiği yeni biçim ile Weberci sınıf analizi arasındaki giderek artan yakınlaşma, gerçek değil, görünüşte kalan bir yakınlaşmadır. Peki sahiden öyle midir? Wright tüm çalışmalarında, bazen kısaca (örneğin 1979: 17) bazı durumlarda ise daha detaylı biçimde (örneğin 1985: 26-7), genel Marksist sınıf teorisinin oluşturucularının ana hatlarını çizmiştir. Bu tanımlayıcı özellikler şöyle özetlenebilir (1979: 17):

1. Sınıf "derece terimlerinden ziyade ilişki terimleriyle" tanımlanır.
2. "Sınıf ilişkilerinin ana ekseni, piyasadan çok toplumsal üretim örgütlenmesi içerisinde yer almaktadır"
3. Sınıf ilişkileri analizi köklerini, "teknik işbölümü veya otorite ilişkilerinden ziyade sömürü sürecinin incelenmesinde" bulur.

Bu üç nokta birbiriyle ilişkili olmakla birlikte, bunların her biri, analitik düzlemde bağımsızlarmış gibi incelenebilir. İlki, sınıfın gelir, statü, eğitim v.s. derecelenmelerini değil üretim araçlarıyla ilişkileri ifade ettiğini belirten temel Marksist iddiaya işaret etmektedir. Başka sınıflarla ilişkili olarak tanımlanan sınıfların da, servet gibi derecelenme getiren iyelikler taşımalarına karşın, konunun püf noktası, sınıfı, dağılım özelliklerinin değil bağıntısal karakterlerinin tanımlamasıdır. Wright'ın bütün sınıf haritaları, özünde klasik Marksizmin düşmanlık taşıyan sınıf ikilisini, yani kapitalistler ile işçileri içerdiği için bağıntısaldır. Ancak Wright, değişik sınıf haritalarını işleyip irdelerken, derecelenmeye dayalı bir unsur katmaktadır araya –örneğin, birinci sınıf haritasının kapsamlı versiyonunda üst düzey idareciler ile orta düzey idareciler arasındaki ayrım, bunların kapitalist hiyerarşi içerisindeki kontrol derecelerine dayanmaktadır. Wright'ın sınıf konusunda derecelemeli bir dil kullanması, onun bu çelişkili sınıfları birbirinden ayırmak için derece faktörlerine başvurduğunu gösterir.

Benzer bir eleştiri, baskınlık merkezli sınıf modelinden sömürü

merkezli bir modele geçilmesine rağmen, ikinci sınıf haritası için de geçerlidir. Daraltılarak söylenirse, mülkiyet sömürüsü bağıntısal iken, kurumsal avantajlar ve beceri/ehliyet avantajları, –tartışmaya açık olmakla beraber– bağıntıya değil derecelemeye dayanır. Örneğin beceri ve/veya ehliyet sahipliğinin niçin, gelir derecelerinde farka neden olmak yerine, uzman olmayanların uzmanlar tarafından sömürülmesine yol açtığı açık değildir. Wright gene derecelemeli bir dile başvurmakla, bu sorunu fiilen kabul eder. Böylece, mülksüzlerin kendi aralarındaki ayrım, kurumsal avantajlar ve beceri/ehliyet avantajlarının dereceleri arasında yapılan ayrımla sağlanmış olur. Belki de mülksüz orta sınıfları, ayırt edici bağıntılarla tanımlanmış bir sınıf olarak değil derecelenmeli sınıfsal bölünmeler olarak kabul etmek gerekmektedir. Bu Wright'ın değindiği, ancak ayrıntılarıyla üzerinde durmadığı bir olasılıktır (1985: 95).

Wright'ın, Marksist bir sınıf teorisini tanımladığını ileri sürdüğü ikinci özellik, sınıfın hem üretim merkezli hem de bağıntısal bir kavram olduğu iddiasını getirmektedir. Bu konuda Wright'ın da kabul ettiği iki sorun vardır. Wright öncelikle, Marksistler arasında, toplumsal üretim ilişkilerinin nasıl tanımlanacağı konusunda bir görüş birliği olmadığına dikkati çeker –sözgelimi, bu tanımlama yalnız mülkiyet ilişkilerine mi dayanacaktır, yoksa kurumsal avantajlar gibi başka faktörlerle birlikte mi yapılacaktır (1985: 37). İkinci olarak, Weber'in de Marx'ın da üretim temeline dayalı sınıf tanımları kullandığını kabul eder Wright: Sınıf "Weber'de sermaye, ham emek gücü ve becerilere; Marx'ta ise sermaye ve emek gücü"ne dayalıdır (1985: 107). Wright'a göre,

> ikisi arasındaki fark şudur: Weber üretime, bu avantajların ticaretinin yapıldığı piyasa alışverişi açısından bakmaktadır, Marx ise yarattığı sömürü açısından.
>
> (1985: 107)

Wright'ın sömürü hakkındaki görüşünü, özel mülkiyet sahipliği temeline dayanan sömürü tipi dışında kalan diğer iki tipi –kurum ve beceri/ehliyet sömürüsünü– kapsayacak şekilde genişlettiği düşünülürse, mevcut görüşü Weber'inkiyle aynıdır. Bunun sebebi, Weber'in, "mülkiyet ile mülksüzlüğün tüm sınıfsal durumların temel kategorisi" olduğu (1961: 182) konusunda Marx'a katılmasına ek olarak, beceri

gibi başka faktörlerin de mülksüzler arasında sınıf farklılıkları yaratabileceğini iddia etmesidir. Dolayısıyla, üretim temeline dayalı sınıf tanımı karşısında piyasa temeline dayalı sınıf tanımını getirmesi bakımından, Wright'ın yenilenmiş şemasının Weber'in sınıf kavramından uygulamada nasıl ayrıldığını görmek zordur. Ancak son analizde birçok şey, toplumsal üretim ilişkilerinin ve piyasanın nasıl tanımlandığına ve sınıfın bu yönü açısından Marksist ve Weberci perspektiflerin nasıl yorumlandığına bağlıdır (Crompton ve Gubbay 1977).

Wright'ın Marksist sınıf teorisiyle ilgili olarak ileri sürdüğü üçüncü ve son temel özellik, sınıf ile meslek arasındaki farklılıkla ilgilidir. Marksist olmayan ve tekniğe ve/veya yetkiye dayanan üretim ilişkilerine odaklanan mesleki sınıf tanımlarının aksine, Marx ile –Wright'ın da dahil olduğu– yeni-Marksistler, sınıf konusunda sömürücü üretim ilişkileri kavramına büyük önem vermişlerdir (Wright, 1980a ve 1980b). Bu ayrım, sınıf ilişkilerinin temelde düşmanca olduğunu söyleyen Marksist tezin kaynağıdır ve Wright'ın tüm sınıf haritalarının merkezinde yer almaktadır.

Ancak, ilk sınıf haritasının kapsamlı versiyonunda ve ikinci sınıf haritasında, tanımları mesleki hiyerarşi analizine dayanan çelişkili "orta sınıf"lar yer almaktadır. Daha önce gördüğümüz gibi Wright başlangıçta, işçi sınıfı dışında kalan bu çalışanları, para (yani yatırım), fiziksel üretim araçları (yani iş) ve emek gücü (yani insanlar) üzerindeki farklı kontrol derecelerine dayanarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla Wright, ara sınıf konumlarına ilişkin bu tanımlamasında kontrol ilişkilerinin rol oynadığının tamamen farkındadır, ancak bunları ilk değil ikinci derecede önemli saymaktadır. Öncelikle bu sebeple, başlangıçtan itibaren mesleklere ilişkin değerlendirmeler Wright'ın sınıf analizinin dışında bırakılmamıştır.

Sömürü merkezli bir sınıf kavramına yönelmekle bu sorunun ne ölçüde üstesinden gelinebilir? Wright, kurumsal avantajlar ve beceri/ehliyet avantajlarının –ikincil olsalar da– birer sömürü biçimi olduklarını, aynı zamanda düşmanlık taşıyan sınıf ilişkilerinin de temeli olduklarını iddia etmektedir. Ama aksine, bu avantajların sömürüden ayrı olmadıkları, bundan dolayı da ayrı sömürü biçimlerinin temeli olmadıkları, mesleki özelllikler oldukları iddia edilebilir. Örneğin Carchedi'nin savı şudur: "Sermaye avantajlarına sahip olma ile kurum avantajlarına sahip olmanın birbirinden ayrılması anlamsızdır; çünkü ekonomik

anlamda sermaye avantajlarının örgütlenmesini kontrol etmek, onlara sahip olmak demektir" (1989: 110). Ayrıca, kalifiye ve ehliyetli işçilerin, "kapitalist sömürücü"ler yararına olmak üzere, diğer mülksüz işçilerle işbirliğine gittikleri de kaydedilmiştir (Stinchcombe 1989: 177). Bu noktalar, Wright'ın çok yönlü sömürü ve çok yönlü sınıfsal mevkiler teorisi hakkında ciddi kuşkular yaratmaktadır. Yani, kurum ve ustalık/ehliyet avantajlarının eşitsiz dağılımı, sömürüye dayalı sınıfsal ilişkilerin temeli değildir; teknik emek gücü dağılımındaki farklılıklarla veya mülk sahibi olmayan sınıf(lar) içerisindeki yetki ilişkileri farklılıklarıyla ilgilidir.

Bu sebeple, Wright'ın Marksist sınıf teorisine ilişkin nitelemelerine bakılırsa, iki sınıf haritası da, bağıntısal unsurlarla birlikte dereceleme unsurları da içerdiği için, tam anlamıyla Marksist değildir. Ayrıca bir de temel özelliklerin seçimi problemi vardır. Artık değer ve proletaryanın devrimci değişimi teorilerinin de Marksizm için önemli olduğu ileri sürülebilir. Wright, Marksist sınıf teorisindeki merkezi konumlarının farkında olmasına rağmen, bu unsurları tanımlayıcı özellikler listesine dahil etmemiştir. Bunun sebebi, Wright'ın, gelişmiş kapitalizmde "orta sınıf"ın "kapitalizme bir alternatif sunma potansiyeli" taşıdığını düşünmesidir belki de (Wright 1985: 89).

GOLDTHORPE'UN YENİ-WEBERCİ SINIF TEORİSİ

Goldthorpe 1960'lardan bu yana İngiliz sınıf yapısını incelemektedir (Goldthorpe ve Lockwood 1963). Lockwood ve başkalarıyla yaptığı ilk ampirik araştırmaları kol işçisi sınıflar ile kafa işçisi orta sınıflar arasındaki farklılıklara dayanıyordu ve o sıra yaygın olarak kullanılan mesleki statü ölçeğini kaynak almıştı (Goldthorpe v.d. 1968 ve 1969). *Zengin İşçi* projesinde kullanılan Hall-Jones ölçeğinin değiştirilmiş versiyonu, Goldthorpe'un sonraları gerçekleştirdiği, Oxford çalışması olarak bilinen, erkeklerin sosyal hareketliliğine ilişkin ampirik araştırmasında (1987) geliştirdiği sınıf şemasıyla karşılaştırılabilir. Her iki sınıf haritası da, benzer şekilde nitelendirilmiş üç gruba yerleştirilen, benzer bir sınıf kategorileri dizilimini içermektedir; beyaz yakalılar/hizmet sınıfları; ara sınıflar; kol işçileri/işçi sınıfları (Goldthorpe v.d. 1969: 197; Goldthorpe 1987: 40-3).

Goldthorpe'un yaygın olarak kullanılan yedi katlı sınıf şeması,

"Hope-Goldthorpe meslek ölçeğinin geçerliliğini kaybetmiş (36 kategorili) versiyonundan alınan kategorilerin toplanmasıyla" kurulmuştur (Goldthorpe 1987: 40; ayrıca bkz. Goldthorpe ve Hope 1974). Bu ölçekteki kategorilerin toplanması, "kategorilerdeki konumların ölçekteki sıralaması göz önünde bulundurulmaksızın gerçekleştirilmiştir," dolayısıyla bu sınıf şeması "tutarlı bir hiyerarşi" taşımaz (Goldthorpe 1987: 43). Goldthorpe ayrıca bu sınıf kategorilerinin "hem mesleki işlev hem istihdam statüsü açısından nispeten yüksek derecede bir ayrım sağlamaları" bakımından, büyük ölçüde niteleyici olduklarını vurgulamıştır: "Sonuçta birleşik istihdam statüsü, bir meslek tanımının bir parçası gibi muamele görmektedir" (1987: 40). Hem teknik üretim ilişkilerini hem de toplumsal üretim ilişkilerini kapsayan bir sınıf şeması kurmanın gerekçesi, bu şemanın, ayrıştırılan sınıflar içerisinde, "görevlilerinin kabaca aynı piyasayı ve iş koşullarını paylaşacakları meslekleri" bir araya getirmesidir (1987: 40). Dolayısıyla:

> Mevcut göstergeler ışığında, üyelerinin, bir yandan kaynakları ve gelir düzeyleri, ekonomik güvenlik dereceleri ve ekonomik gelişme şansları [yani piyasa koşulları], diğer yandan da içerisinde yer aldıkları üretim sürecini yöneten yetki ve kontrol sistemi çerçevesindeki konumları [yani çalışma koşulları] bakımından tipik karşılaştırmalara tabi tutulabildiği mesleki kategorileri birleştirmekteyiz.
>
> (Goldthorpe v.d. 1987: 40)

Wright'ın aksine Goldthorpe, kendi sınıf şemasını,açıklık getirdiği bu önemli konular dışında, açıklamaları en alt düzeyde tutarak sunmuştur. Ancak Goldthorpe'un, Weber'in iki temel sınıf unsurunu –alışverişe yönelik mülk sahipliği ve pazarlanabilir bilgi/beceriyi– tek bir modelde birleştirmeye çalışması, bu sınıf şemasının yeni-Weberci kökenini açıkça ortaya koyar. Bu, Goldthorpe tarafından ayrı bir kitapta (Goldthorpe ve Bevan 1977: 280-1) açıkça kabul edilmiş ve başkaları tarafından da kaydedilmiştir (örneğin Marshall v.d. 1988: 21). Goldthorpe'u Weber'e bağlayan kuramsal hat, Lockwood'un iş ile piyasa koşulları arasında yaptığı ayrımdır kuşkusuz (Lockwood 1958). Lockwood'un dediklerini tekrarlayan Goldthorpe, bu boyutların "sınıfsal konumun iki ana bileşeni" olduğunu iddia etmiştir (1987: 40).

Şekil 2.4 Goldthorpe'un sınıf şeması (ilk versiyon)

I Yüksek düzey profesyoneller, serbest çalışanlar veya ücretliler; yüksek düzey idareci ve memurlar; büyük endüstri kuruluşlarındaki yöneticiler; büyük mal sahipleri
II Alt düzey profesyoneller ve yüksek düzey teknisyenler; alt düzey idareciler ve memurlar; küçük işletmelerdeki, endüstri kuruluşlarındaki ve hizmet sektöründeki yöneticiler; kafa işçilerinin denetçileri
III Yönetim ve ticaretteki sıradan kafa işçileri; satış personeli; diğer alt tabaka hizmet sektörü çalışanları
IV Küçük mal sahipleri; serbest çalışan zanaatçılar; profesyoneller dışında kendi hesabına çalışanlar
V Alt düzey teknisyenler; kol işçilerinin denetçileri
VI Endüstrinin tüm dallarındaki ücretli kalifiye kol işçileri
VII Yarı kalifiye ve kalifiye olmayan kol işçileri; tarım işçileri

Notlar: Sınıf I ve II = Hizmet Sınıfı
Sınıf III, IV ve V = Ara Sınıf
Sınıf VI ve VII = İşçi Sınıfı
Kaynak : Goldthorpe 1987: 40-3

Dolayısıyla üç sınıf gruplamasının ardındaki temel varsayım, bu grupların iş ve piyasa koşulları açısından birbiriyle karşılaştırılabilir sınıfları içerdikleridir. Hizmet sınıfı, hem mülk sahibi hem mülksüz sınıfı, ama sadece beyaz yakalıların mesleklerini kapsamaktadır; bu sınıfın diğer tüm sınıflardan daha itibarlı olduğu düşünülmektedir. Ara sınıf iki açıdan karışıktır; hem mülk sahibi hem mülksüz sınıfı, ayrıca mavi ve beyaz yakalıların mesleklerini kapsamaktadır. İşçi sınıfı tek "saf" sınıftır, sadece mülk sahibi olmayan kol işçilerini içerir. Sonuç olarak, hizmet sınıfı ve ara sınıf hem bağıntısal hem derecelemeye dayalı unsurlar içermektedir. Bu sınıf şeması, Goldthorpe ve araştırma arkadaşları tarafından, (genellikle Britanya diye anılan) İngiltere ve Galler'deki erkeklerin sosyal hareketliliğini incelemek için kullanılmıştır.

Şekil 2.5 Goldthorpe'un sınıf şeması (yenilenmiş versiyon)

1. Sınıf I ve II: Tüm profesyoneller, idareci ve yöneticiler (büyük mal sahipleri dahil); yüksek düzey teknisyenler; kafa işçilerinin denetçileri
2. Sınıf III: Yönetim ve ticaretteki sıradan çalışanlar; satış personeli; diğer alt tabaka hizmet sektörü işçileri
3. Sınıf IVab: Küçük mal sahipleri; serbest çalışan zanaatçılar; işçi çalıştıran

veya çalıştırmayan diğer "kendi hesabına" çalışanlar (birincil üretimdekilerin dışındakiler)[a]

4. Sınıf IVc: Çiftçiler ve küçük toprak sahipleri; birincil üretimdeki diğer serbest çalışan işçiler
5. Sınıf V ve VI: Alt düzey teknisyenler; kol işçilerinin ve kalifiye kol işçilerinin denetçileri
6. Sınıf VIIa: Yarı kalifiye ve kalifiye olmayan kol işçileri (birincil üretimdekilerin dışındakiler)
7. Sınıf VIIb: Birincil sektördeki tarım işçileri ile diğer işçiler[b]

Notlar: (a) Mümkün olduğunda, işçisi olan ve olmayanlar, IVa ve IVb olarak ayrılmıştır. (b) "Sınıfların Romen rakamları ve harflerin kombinasyonuyla ifadesi" Goldthorpe'a aittir (Erikson ve Goldthorpe 1992: 37).

Sınıf I ve II = Hizmet Sınıfı (yani 1)
Sınıf III, IVab ve IVc = Ara Sınıf (yani 2,3 ve 4)
Sınıf V ve VI, VIIa ve VIIb = İşçi Sınıfı (yani 5,6 ve 7)

Kaynak: Goldthorpe 1987: 305

Bu şema ülkelerarası hareketliliği (erkek hareketliliğini) araştırmak amacıyla yeniden gözden geçirilmiş, ancak yedi sınıflı bir şema olarak kalmıştır (Erikson, Goldthorpe ve Portocarero 1979). Temel değişiklik, "farklı ülkelerde bu ayırımı tutarlı biçimde yapmanın zor olması" sebebiyle, iki hizmet sınıfının –yani ilk şemadaki I. ve II. sınıflar ile V. ve VI. sınıfların– birleştirilmesidir (Goldthorpe 1987: 304). Ayrıca "IV. ve VII. sınıflar içerisindeki tarımsal unsurların ayrıştırılmasının, yani bir çiftçi sınıfı –sınıf IVc– ve bir tarım işçileri sınıfı –sınıf VIIb– ayrılmasının da mümkün ve karşılaştırma açısından istenir olduğu düşünülmüştür (Goldthorpe 1987: 305).

En şaşırtıcı düzeltme ise, –tartışmaya açık olmakla birlikte– V ve VI. sınıfların genişletilmiş bir "işçi sınıfı"nda birleştirilmesidir; zira ilk şemada, alt düzey teknisyenler ve kol işçilerinin denetçileri sınıfı, "hizmet sınıfı ile işçi sınıfı arasındaki" yapısal konumları temel alınarak "ara sınıf" diye tanımlanmıştır (Goldthorpe 1987: 42). Başlangıçta "mavi yakalı seçkinlerin" marjinal bir sınıf olduğunun belirtilmesinin dışında bunlardan söz edilmemesine rağmen, işçi sınıfı kategorisinin yanı sıra 'mavi yakalı sınıflar' teriminin kullanılması, bu problemin bilincinde olunduğunun göstergesidir (Goldthorpe 1987: 309 ve 42). Goldthorpe'un en yeni ve en kapsamlı sınıf yaklaşımı incelemesinde, alt düzey teknisyenler ile kol işçilerinin denetçilerinin "problemli" sınıfsal

nitelikleri olduğu gibi kalmış, çözümlenmemiştir (Erikson ve Goldthorpe 1992: 44). Bir taraftan yetkileri ve sınıf statüleri göz önüne alınarak ara sınıfın bir parçası, diğer taraftan bazı işlerinin kol emeğine dayanması ve terfi ihtimallerinin nispeten kısıtlı olması sebebiyle işçi sınıfının "kalifiye işçileri" unsurunun bir parçası olarak düşünülmektedirler. Her şey bir yana, Goldthorpe'un alt düzey teknisyenler ve kol işçilerinin denetçileri sınıfı homojen değildir ve bu sebeple sınıf şemasının üç sınıflı versiyonu için önemli olan kol işçisi/kafa işçisi ayrımının kullanışlılığı konusunda şüphe uyandırmaktadır (Ahrne 1990; Penn 1981). Bu nokta, bir sonraki altbölümün konusu olan Goldthorpe'un sınıf yaklaşımının eleştirisiyle ilişkilidir.

GOLDTHORPE'A YÖNELİK BİR ELEŞTİRİ

Goldthorpe'un ilk sınıf analizi, orta sınıf kafa işçileri ile kol işçileri sınıfı arasındaki ayrım etrafında oluşturulmuş bir meslek ölçeğinden faydalanmıştır. Bu "sınıf" yapısı yaklaşımı birçok eleştiriye maruz kalmıştır ve bir sonraki altbölümde yorumlanacaktır. Bu eleştiri, yukarıda özetlenen ve her ikisi de yeni-Weberci prensipler üzerine kurulmuş olan iki yedi-sınıflı versiyona odaklanmakta ve bir sonraki bölümde tartışılacak konuların bir kısmını önceden ele almaktadır. İlk versiyon ile yenilenmiş versiyon, değişik araştırma hedefleri –yani sırasıyla, ulusal (Britanya) ve uluslararası (Britanya, Fransa ve İsveç) hareketlilik araştırmaları– için geliştirilmiş olmalarına karşın, birbirleriyle sistematik olarak ilişkilidirler, dolayısıyla karşılaştırılabilirler.

Goldthorpe'un, gelişmiş kapitalist toplumlardaki sınıf yapısını kavramlaştırma çabalarına yönelik ilk eleştiri, tek bir sınıf şeması ve sınıf grupları içerisinde hem bağıntısal hem derecelemeye dayanan boyutların kullanmasıyla ilgilidir. Ossowski'ye göre (1969) bağıntısal sınıf tanımının, birbirinin tamamen karşıtı olan ve aralarında ikisinden birinin zararına olmak üzere bir avantaj ilişkisi bulunan iki sınıftan oluşan, temelde ikili bir yapı getirmesi tipik bir durumdur. Derecelemeye dayalı sınıf tanımı ise tersine, her biri bir veya daha çok yönüyle diğerlerinin üzerinde veya altında kabul edilen birçok bölümden oluşan, en azından üçlü bir yapıya sahiptir. Sömürücü sınıf ilişkilerine dair Marksist teori, sınıf tanımlarından ilkine benzer ve bunun mükemmel bir örneğini oluşturur; oysa beceri ve/veya saygınlık

üzerine kurulu mesleki sınıf/statü modelleri ikincisinin örneğidir (bkz. sonraki altbölüm). Wright'ın yenilenmiş şeması –yani ikinci sınıf haritası– gibi Goldthorpe'un sınıf yaklaşımı da, bağıntısal faktörlerden çok derecelemeye dayalı faktörlere öncelik verme eğiliminde olmasına ve büyük kısmının hiyerarşi diliyle tanımlanmasına karşın, aynı modelde her iki unsuru da içermektedir (Ahrne 1990).

Yukarıda söylenenle bağlantılı ikinci bir mesele de, Goldthorpe'un hizmet sınıfı terimini kullanış biçimiyle ilgilidir. Bu terim 1950'lerde, sınıfsal yapının ortasında yer alan ve özel sermayeyi ya da kamu sermayesini idare edenleri tanımlamak amacıyla, yeni-Marksist sosyolog Renner (1978) tarafından ortaya atılmış ve yeni-Weberci sosyolog Dahrendorf (1964) tarafından geliştirilmiştir. Abercrombie ve Urry, Goldthorpe'un hizmet sınıfı fikrinin, önceki formülden çok farklı olduğunu belirtmişlerdir.

> [Hizmet sınıfı] öncelikle, bir kapitaliste verilen hizmetlerin veya bir bürokrasi çerçevesindeki hizmetlerin yerine getirilmesiyle bütünleşmiş bir sınıftan ziyade bir meslekler bütünüdür. İkincisi, bir ara sınıf değildir, hiyerarşinin en tepesinde yer almaktadır.
>
> (1983: 32)

Yani Goldthorpe, kapitalist sınıfların zararına olmak üzere, hizmet sınıfının önemini etkin bir biçimde artırmıştır. Hizmet sınıfı işçilerini büyük mal sahipleriyle birleştirmek, bu iki sınıfın gelir ve güç gibi belirli yönleriyle eşit olduğunu ima etmekte, dolayısıyla aralarındaki farklılığı ortadan kaldırmaktadır (Penn 1981; Savage v.d. 1992). Özel bürokrasi ve kamu bürokrasisinin zirvesinde yer alan profesyonel ve idari çalışanların sermaye sahiplerinden ayırt edilemez olduğu iddiasına, "kişisel kontrol biçimlerinde görülen bir gerilemenin zorunlu olarak kapitalist sınıfın kendisinin de gerilemesi anlamına gelmediğine" dayanılarak karşı çıkılabilir (Scott 1991: 65; ayrıca bkz. Bottomore ve Brym 1989). Scott'un belirttiği gibi, hizmet sınıfı sermayeye, dolayısıyla da kapitalistlere hizmet etmektedir.

Yukarıdaki iki meseleyi izleyen üçüncü bir konu, sıradan beyaz yakalı çalışanlar ve küçük mal sahipleri için 'ara' adı verilen geniş bir sınıf ayrılmasının çelişkili ve şaşırtıcı olmasıdır (Penn 1981). Bunun başlıca sebebi, kamu sektöründeki birtakım bürokrasi çalışanlarıyla

karşılaştırıldıklarında bazı küçük mal sahiplerinin çok sallantılı bir sınıfsal durumda olmalarıdır. Diğer yandan bunlar, özel sektördeki birçok bürokrasi çalışanıyla karşılaştırıldıklarında çok avantajlı bir sınıfsal durumda da olabilirler. Sonuçta kapitalist değerlerin egemenliğinde olan bir toplumda, başka şeyler eşit olsa da, girişimcileri çalışanlara göre üst konuma yerleştirme düşüncesi geçerli olacak gibi görünmektedir.

Dördüncü olarak, Goldthorpe'un sınıf yaklaşımı, özellikle de sınıf analizinde aile biriminin reisinin erkek olması ve ilk hareketlilik araştırmasında erkekler üzerinde yoğunlaşma eğilimi göstermesi sebebiyle, yaygın "feminist eleştirilere" konu olmuştur (Abbot ve Wallace 1990).

Daraltılarak söylenecek olursa, sıradan kafa işçiliği gerektiren işlerdeki kadınların çalışma ve piyasa koşullarının erkeklerinkilerden önemli ölçüde farklı olmasından ötürü, "Goldthorpe sınıflarının, kadınların meslekleriyle ilgili olarak kullanılmak üzere düzeltilmesi gerektiği" belirtilmiştir (Heath ve Britten 1984: 489). Aslında Goldthorpe da, III. sınıfı, IIIa ve IIIb olarak ikiye ayırarak, ardından da "şemayı kadınların sınıfsal dağılımına daha uygun hale getirmek için" IIIb'yi, (işçi sınıfı olan) VII ile birleştirerek bu konuda yöneltilen eleştirinin doğruluğunu kabul etmiştir (Goldthorpe 1987: 279). Ancak diğerleri bu düzeltmenin kadınların sınıfsal koşullarının ayırıcı özelliğini hesaba katacak kadar ileri gitmediğini düşünmüş ve bu sebeple alternatif sınıf şemaları tasarlamışlardır (Murgatroyd 1982; Dale v.d. 1985; ayrıca bkz. Abbott ve Sapsford 1987).

Son olarak, Goldthorpe sınıf şemasına ilişkin en son açıklamasında, bu şemanın Weber ve Marx'ın klasik görüşlerinden türetildiğini iddia etmiştir. İstihdam ilişkilerinin sınıf açısından merkezi bir konumda olduğu Marksist ve Weberci varsayımdan yola çıkılarak, "sınıfsal konumlara ilişkin temel, üçlü bölümleme"nin –işçiler, serbest çalışanlar ve işverenler bölümlemesinin– ana hatları belirlenmiştir ve bu sınıf şemasının beş, yedi ve onbir katmanlı versiyonları geliştirilmiştir (Erikson ve Goldthorpe 1992: 37). Genişletilmiş versiyonlarda, Marksizme ait olduğu iddia edilen hatadan, yani çalışanlar sınıfındaki farklılaşmanın giderek arttığının kabul edilmemesinden, –özellikle de hizmet sınıfındaki homojenlik probleminin giderilememesine rağmen– değişik hizmet kategorileri arasında ve ara sınıf ile kol işçileri arasında ayrım yapmak yoluyla kaçınılmıştır.

MESLEKİ SINIF (STATÜ) ÜZERİNE BİR NOT

Britanya ve Amerika'da yapılan sosyoloji araştırmalarında yaygın olarak kullanılan bir başka sınıf yaklaşımı daha vardır; bu yaklaşımda sınıf mesleki statü terimleriyle tanımlanır. Bu şemalarda kullanılan mesleki statü kategorilerine sınıf adı verilmesi, karışıklık yaratma tehlikesi taşır; öte yandan, tartışmaya açık olmakla beraber, sınıf ve statü arasındaki ilişkiyi kuşatan karmaşıklığı ve belirsizliği yansıtır (krş. Abercrombie ve Urry 1983; Duke ve Edgell 1987; Giddens 1979; Lockwood 1958). Ayrıca bu eğilim, ayrılmazcasına Marx'la bütünleşmiş, ihtilaflı ve fazlaca politize olmuş 'sınıf' terimini kullanma konusundaki isteksizliğin ve tüketim modeli ile yaşam tarzındaki değişimler aracılığıyla daha kolay elde edilebileceği düşünülen Weberci statü düşüncesinin tercih edildiğinin de göstergesi olabilir. Açıklık sağlamak amacıyla bu çalışmada 'sosyal sınıf' terimi, ilk çalışmalarında (örneğin 1976 ve 1979) Wright tarafından savunulanlar gibi sosyal üretim ilişkilerini (yani istihdam ilişkilerini) tanımlamak için kullanılacaktır. 'Mesleki sınıf' terimi, İngiliz ve Amerikan nüfus istatistikçileri tarafından geliştirilen şemalar gibi, mesleklerin özelliklerinden birine –örneğin saygınlık ya da beceriye– dayanan şemalar için kullanılacaktır (Conk 1978; Hodge v.d. 1967; Leete ve Fox 1977; Reid 1989). Bunlar yönetimin etkisiyle oluşturulan sınıflandırmalar oldukları için, çoğu kez 'resmi sınıf şemaları' olarak adlandırılmaktadırlar (Nichols 1979; Marshall 1988).

Bu sınıf yaklaşımının iyi bir örneği, Britanya'da bu yüzyılda Genel Sicil tarafından oluşturulan mesleki statü ölçeğidir. Genel Sicil, 1911 nüfus sayımından bu yana meslekleri toplumda gördükleri itibara dayanarak sınıflandırmış ve "sosyal sınıflar" olarak bilinen beş geniş kategoriye ayırmıştır. 1971 nüfus sayımına kadarki temel "sınıflar", Şekil 2.6'daki gibi sıralanmıştır.

Şekil 2.6 Genel Sicil'in "sosyal sınıfları"

1. Profesyonel meslekler
2. Ara meslekler
3. Kalifiye meslekler
4. Yarı kalifiye meslekler
5. Kalifiye olmayan meslekler

Kaynak: Leete ve Fox 1977: 2

1. ve 2. sınıflardaki mesleklere kafa emeği, 4. ve 5. sınıflardakilere ise kol emeği gerektiren meslekler olarak bakılmaktadır. 3. sınıf da, büyüklüğü ve karma niteliği sebebiyle, toplum araştırmacıları tarafından üç kol emeği ve üç kafa emeği mesleğine ayrılır genelde. Bu kullanım 1970 Meslekler Sınıflandırması'nda standart bir prosedür olarak benimsenmiştir (Leete ve Fox 1977). Dolayısıyla bu şema, esas itibarıyla toplumdaki temel sosyal ayrımın kol işçileri ile kafa işçileri arasında olduğunu ima eden mesleki bir statü hiyerarşisidir.

Genel Sicil 1980'lerde "sosyal sınıf"ı, mesleki saygınlık yerine mesleki beceri olarak tekrar tanımladığında, elli yıldan fazladır süregelen bir gelenek de terkedilmiş oldu (OPCS 1980). Ancak bu değişiklik, karşılaştırılabilirliğin sürdürülmesi umularak sınıfların olduğu gibi korunması bakımından, gerçek bir değişiklik olmaktan ziyade görünüşte bir değişikliktir (Boston 1980; Brewer 1986). Bu sebeple, 1970 ve 1980 resmi sınıf şemaları kavramlar bakımından karşıt olmalarına rağmen, "çeşitli toplum, eğitim ve sağlık değişkenleriyle kurdukları ampirik ilişkiler bakımından önemli farklılıklar göstermemektedirler" (Brewer 1986: 131). Britanya'daki resmi istatistiklerde, Genel Sicil'in mesleki sınıf yaklaşımı hâkimdir. Bu yaklaşım, yakın zamana kadar ampirik araştırmalarda da hâkim durumdaydı (Nichols 1979; Duke ve Edgell 1987).

Mesleki statü ölçeğinin ardındaki temel varsayım, mesleğin bir kişinin sosyal konumunun tek ve en iyi göstergesi olduğudur (Szreter 1984). Drudy, bu tip bir resmi mesleki sınıf şemasının süregiden kullanımında görülen –ve temelde pragmatik olan– nitelikleri şu şekilde özetlemiştir (1991):

1. Bu şema devlet güdümlü bir şema olduğu için, araştırmacılara bulgularını resmi göstergelerle karşılaştırma olanağı vermektedir;
2. detaylı bilgiler değil sadece yalın bir iş tanımı gerektirmesi bakımından kullanımı kolaydır, yorumlanmaları da güç değildir;
3. uzun bir süredir mevcuttur; kaldı ki ampirik sosyal araştırmacılar ve politika üretenler tarafından da hâlâ yaygın biçimde kullanılmaktadır. Bu sebeple her tür karşılaştırmalı araştırma için uygundur.

Ancak bu görüş, bu bölümde tartışılan diğer iki şemanın tersine, kuramsal olarak Marksist ya da Weberci kuramlar tarafından şekillendirilmemiş olması sebebiyle, git gide yoğunlaşan eleştirilere hedef olmuştur.

Düşünsel kökeni kuramsal olmaktan ziyade ampirik olsa da (Szreter 1984), bir statü ölçeği üzerinde kavramlaştırılabilecek bir meslekler hiyerarşisinin var olduğu fikrinin bir parçası olan "paylaşılan değerler" varsayımı, bu şemanın sosyal katmanlaşmaya yönelik işlevselci kuramsal yaklaşım çerçevesinde yer alabileceği anlamına gelmektedir (Tumin 1970; Drudy 1991). Aynı işlerin tüm toplumlarda aynı saygınlığa sahip olduğu varsayılsa bile, çoğu meslek zaman içinde, kalifiyeleşme, kalifiyesizleşme ve feminizasyon gibi süreçlerin sonucu olarak daha muteber hale gelmekte veya gerilemektedir (Davies 1980; Dex 1985). Ayrıca, resmi mesleki sınıfların "temelde statüyle ilgili tanımlayıcı kategoriler" olduğu fikri, böyle sınıf şemalarının hâkim ideolojideki temel unsurlarla "uyumlu" oldukları anlamına gelmektedir (Nichols 1979: 165). Bu bakımdan, modern kapitalizmin, birey düzeyinde ulaşılan mesleki hareketlilikle tanımlanan ve ayırt edilebilir bir kapitalist sınıfı bulunmayan üniter bir toplum tipi olduğu fikri dikkate değerdir (Drudy 1991). Sonuç olarak, resmi sınıf şeması ve buna eşlik eden yönetim ideolojisi, kapitalistlerin varlığını ve bunların ayrıcalıklarının kalıtsal doğasını inkâr etme eğilimi göstermektedir. Dolayısıyla, böyle bir şema sınıfla ilişkili gelir eşitsizliğini tanımlayabilir, ancak sermaye sahipliğinden kaynaklanan daha büyük eşitsizlikleri açıklayamaz.

Ayrıca bu şemanın, belirsiz ve genel kategorilerini kurallaştırmasından kaynaklanan problemler sebebiyle güvenilmez olduğu da ortaya konmuştur (Leete ve Fox 1977). Sınıflandırma hatası, özellikle de hiyerarşinin –kalifiye kol ve kafa emeği gerektiren meslekler arasında ayrım yapmanın gerekli olduğu– orta kısmında keskinleşir (Bland 1979). Dahası, mesleklerin bir "sosyal sınıf"a tahsis edilme şekli, –birkaç işçi idare eden yöneticilerin, büyük organizasyonlardaki yöneticilerle aynı sınıfta yer alması gibi– birçok aykırılığa yol açmaktadır (Drudy 1991).

Bu kuramsal ve ampirik eleştirilere ek olarak, bu yüzyılda Britanya'da kullanılan resmi mesleki sınıf şemasının tarihinin göz önüne alınması, bu şemanın "eskimiş", "çok basit", özetle "sözde-ampirik" bir kavramlaştırma olduğu sonucuna varılmasına sebep olmuştur (Szreter 1984). Yakın zamanda söz konusu şemanın mesleki temelinin saygınlık düzleminden beceri düzlemine geçmesi bu görüşü değiştirmek konusunda fazla etkili olmamış, bu sebeple "keyfi ve kaba ancak çok kullanışlı bir sosyal eşitsizlik ölçütü" olmayı sürdürmüştür (Brewer 1986: 139).

ÖZET VE SONUÇLAR

Marksist ve Weberci sınıf kavramlaştırmaları arasında her zaman bir örtüşme mevcut olmuştur. Weber de, "mülk"ün sınıf analizindeki merkezi konumuna ve statü durumuna nazaran sınıfsal durumun daha önemli olduğuna işaret ederek bu çakışmayı kabul etmiştir. Bu durum, Lockwood'un vardığı " 'sınıf' faktörleri baskın bir önem taşır" sonucu tarafından da teyit edilir (1958: 212). Ayrıca, Goldthorpe ve Lockwood uzun süre, "Weber'in 'sınıfsal durum' fikrinin Marx'ınkine çok benzediğini" savunmuşlardır (1963: 157). Wright'ın son zamanlarda, mülksüzlüğe dayanan sınıfları ortaya koyarak Marx'ın sınıf yaklaşımını geliştirmeye çalışması ve Goldthorpe'un iş ve piyasa koşulları arasında ayrım yaparak Weber'in sınıf yaklaşımını işleyip pekiştirmesi, –bu konu tartışılır olmakla birlikte– Marx ile Weber arasındaki yakınlaşmayı artırmıştır. Daraltılarak söylenecek olursa, hem Wright hem de Goldthorpe, sınıfsal avantajların, mülkiyet sahipliği, bilgi ve/veya beceri sahipliği ve fiziksel emek gücü sahipliğinden kaynaklanabileceğini, bunun sonucunda da söz konusu sınıf haritalarını oluşturan sınıfsal koşulların ve sınıf gruplaşmalarının giderek birbirine benzediğini kabul etmişlerdir. Bu sebeple "sosyal sınıfın oluşturucusu ve mevcut sınıf düzenlemelerinin genel şekli konusunda bir uzlaşma ortaya çıkmaktadır" (Waters 1991: 163).

Ancak Erikson ve Goldthorpe tarafından ifade edildiği gibi (1992: 37), şimdiye kadar Marksist ve Weberci sınıf kavramlarının birbirinden farklı olduğunu dile getiren geleneksel görüşten kopuş, en azından birbiriyle ilişkili üç açıdan değerlendirilmeyi gerektirmektedir. Birincisi, en son yeni-Marksist ve yeni-Weberci sınıf yaklaşımları istihdam boyutu ile mesleki boyutu içerseler de, temelde ilki bağıntısal, diğeri ise derecelemeye dayalıdır. İkincisi, yeni-Marksistler ayırıcı kapitalist sınıf fikrini korurlarken, yeni-Weberciler bu küçük ancak güçlü sınıfın varlığını gözden gizleme eğilimindedirler. Son olarak, modern toplumların sınıfsal yapılarındaki temel ayırıcı hat, Wright'ın yeni-Marksist şemasında çalışanlar ile işverenler arasındadır; oysa Goldthorpe'un yeni-Weberci şemasının üç katmanlı versiyonunda temel ayrım, kol işçileri ile kafa işçileri arasındadır. Özetlenecek olursa, temel avantajı kapitalist olmayan birçok değişik sınıf arasında ayrım yapmak olan yeni-Weberci görüşlerin aksine, yeni-Marksist sınıf görüşlerinin temel avantajı, kapitalistleri kapitalist olmayanlardan ayırmasıdır. Öte yan-

dan, bu ayrı sınıf yaklaşımlarının temel zaafı da, belirlenen sınıfların homojenlik ölçüsüyle ilgilidir. Wright'ın şemalarındaki proletarya anlayışının, hareketlilik şansları, kendilerini içinde gördükleri sınıf ve oy davranışlarıyla kol işçileri sınıfından açıkça ayırılan birçok sıradan beyaz yakalı işçiyi de kapsadığı ortaya konmuştur (Marshall 1988; Marshall v.d. 1988). Benzer şekilde, Goldthorpe'un hizmet sınıfı tanımının, işçiler ve işverenlerin yanı sıra farklı kafa işçileri sınıfları gibi çok çeşitli sınıfsal konumları içerdiği iddia edilmiştir (Savage v.d. 1992).

Diğer yandan, mesleki sınıf şemaları açıkça hiyerarşiktir ve kapitalist sınıfın varlığını tamamen inkâr etmektedir. Meslekler tüm sınıf haritalarının temel unsuru olursa, bunların dinamik doğaları sınıf haritalarını bozar; ancak bu durum, ülkelerarası sınıf karşılaştırmaları (ILO 1968) ile tarihsel sınıf karşılaştırmalarında (Hakim 1980) ve yalnızca mesleğe dayandırılan modellerde (Duke ve Edgell 1987) daha vahim bir hal alır.

Sınıfın kuramsal anlamının saptanması, bu temel, ancak büyük ölçüde tartışmalı sosyoloji kavramının işleyiş kazanma sürecindeki ilk adımdır.

3
Sınıfın Ölçümü

GİRİŞ

İlk iki bölümde ele alınan sınıfın anlamına ilişkin klasik ve çağdaş yaklaşımların, kuramsal fikirler olmaktan çıkıp ölçülebilir bir biçime girme sürecine 'işleyiş kazanma' adı verilir. Bir "bilimsel sosyoloji" geliştirmenin hem mümkün hem de istenir bir şey olduğu varsayımına göre, kavramların işleyiş kazanma süreci, güvenilir (yani, tekrarlanan ölçümlerin aynı koşullar altında aynı sonuçları yaratması) ve geçerli (yani, bir ölçütün araştırmacının incelemek istediği olgunun doğru bir tasviri olması) ampirik verilerin elde edilmesi açısından hayati önem taşır. Bu nedenle işleyişe bakan tanımlar sosyolojik analizlere açıklık ve kesinlik katar, dolayısıyla da ampirik sosyolojinin merkezinde yer alır (krş. Pawson 1989). Sınıf, sosyolojideki en ihtilaflı kavramlardan biri olmanın yanında, aynı anda hem en önemli ve en çok başvurulan hem de en çok kötüye kullanılan kavramlardan biri olması sebebiyle, daha en baştan, sadece 'sınıf' terimiyle ne kastedildiği değil aynı zamanda sınıfın nasıl ölçüleceği de açık olmalıdır. Kuramsal ve

içeriğe ilişkin çalışmaların bolluğuna karşın, sınıf analizinin bu yönü yakın zamana değin pek ilgi görmemiştir. Vurgunun değişmesi, yeni-Marksizmin soyut teoriler kurmaktan uzaklaşarak ampirik analize yönelmesi ve "erkek-merkezli" sosyoloji karşısında feminist bir eleştirinin ortaya çıkması tarafından teşvik edilmiştir (Abbott ve Wallace 1990).

GELENEKSEL ANALİTİK SINIF ÇERÇEVESİNE YÖNELİK BİR ELEŞTİRİ

Çağdaş İngiliz sosyolojisinde sınıf kavramının nasıl işleyişe geçirildiğine ilişkin yakın tarihli bir incelemede, çalışmaların büyük çoğunluğunda sınıfın mesleki terimlerle tanımladığı, ekonomik olarak tam gün çalışma temelinde faal olan insanlar üzerinde yoğunlaşıldığı, sınıf analizinin temel biriminin aile olduğunun ve ailenin sınıfsal konumunun hanenin "reisi" olan erkeğin mesleği tarafından belirlendiğinin varsayıldığı görülmüştür (Duke ve Edgell 1987; Edgell ve Duke 1991). Sınıfın ölçümüne ilişkin bu yaklaşıma geleneksel analitik sınıf çerçevesi adı verilmiştir.

Bu çerçeveye yönelik, birbiriyle örtüşen dört eleştiri sıralanabilir: 1) Ampirik eleştiri, 2) feminist eleştiri, 3) sektörel eleştiri ve 4) yeni-Marksist eleştiri.

1. Geleneksel analitik sınıf çerçevesine yöneltilen temel ampirik itiraz, bu yaklaşımın, sınıfı temsil etmeyen örneklere dayalı sınıf tartışmalarına yol açmasıdır. Bunun sebebi, sırf ekonomik bakımdan faal olan erkekler üzerine odaklanmanın, en kötü ihtimalle, Britanya toplumu gibi bir toplumdaki yetişkin nüfusun yaklaşık üçte ikisini incelemenin dışında bırakmak anlamına gelmesidir (Duke ve Edgell 1987). Bu yaklaşım tarafından dışlanan başlıca toplumsal kategoriler, kadınları, emeklileri, öğrencileri, işsizleri ve düşük verimlilikle çalıştırılanları kapsamaktadır. Bu grupların birbirleriyle kesişmesine karşın (örneğin yarım gün çalışanların büyük çoğunluğu kadınlardır), sayısı giderek artan kadın işçiler, geçici işçiler, emekli işçiler, işsiz işçiler ve öğrencilerle nitelenen bir toplumda, geleneksel analitik sınıf çerçevesi tarafından şekillendirilen araştırmalara dayalı genellemelerin geçerliliği her zamankinden daha şüphelidir.
2. Geleneksel analitik sınıf çerçevesine yönelik feminist eleştiriler, sınıf kavramının nasıl işleyişe geçirileceğine ilişkin sosyolojik tartışmanın ön saflarında yer almıştır. Bunun bir sonucu da, sınıf ölçümünün cinsiyet

boyutuna ilişkin literatürün genişlemesi olmuştur; bu durum, geçtiğimiz otuz yıla ait çeşitli akademik dergilerden (örneğin Watson ve Barth 1964; Acker 1973; Heath ve Britten 1984; Wright 1989), makale derlemelerinden (örneğin Gamarnikow v.d. 1983; Crompton ve Mann 1986), monografilerden (örneğin Abbott ve Sapsford 1987; Edgell ve Duke 1991), özel ders kitaplarından (örneğin Dex 1985; Roberts 1981) ve genel ders kitaplarından (örneğin Abbott ve Wallace 1990) da anlaşılmaktadır. Feminist eleştirinin ana vurgusu, kadınları *a priori* olarak sınıf analizinden dışlamanın hem cinsiyet ayrımcılığı olduğu hem de sosyolojik olmayan bir yaklaşım olduğudur. Kadınları göz ardı etmek, nüfusun bu yarısının sınıf analizine dahil edilmeyecek kadar önemsiz olduğunun ima edilmesi bakımından cinsiyet ayrımcılığıdır. Kadınların, belirli bir sınıf araştırmasıyla ilgileri soruşturulmaksızın dışlanması, tamamen temelsiz oldukları ortaya çıkabilecek varsayımlara dayanan araştırmalara yol açmasından ötürü sosyolojik olmayan bir yaklaşımdır. Ev dışında çalışan evli kadınların sayısının giderek artması ve tek ebeveynli ailelerin çoğalması gibi sosyal eğilimler, ekonomik bakımdan tam gün faal olan erkekler ve/veya erkek aile "reisleri" üzerine yoğunlaşmasıyla ünlü geleneksel analitik sınıf çerçevesine yöneltilen feminist eleştirinin gücünün tarihsel düzlemde de arttığını ortaya koymaktadır. Bu, özellikle kadının kocasından daha yüksek bir mesleki sınıfta yer aldığı çapraz-sınıflı aileler için doğrudur (McRae 1986).

3. Geleneksel analitik sınıf çerçevesine yöneltilen sektörel eleştiriler, istihdam edilen nüfus içindeki kamu ve özel sektör işçileri ayrımının her sınıf şemasına düzgün bir biçimde dahil edilebileceğini dile getiren eleştirilerdir. Yirminci yüzyıl boyunca Amerika, Britanya ve Kıta Avrupası'nda devlet sektörünün büyüdüğü düşünülürse (O'Connor 1973), sınıf analizinde bu toplumsal ayrımı göz ardı etmemek önemlidir. Hatta Britanya'da, yaklaşık son on yılda büyük ölçüde sendikalaşmış kamu çalışanları ile sendikalaşma oranının düşük olduğu özel sektör çalışanları arasındaki ayrımın, kamu sektörünün küçülüp özel sektörün genişlemesiyle birlikte, politik bakımdan daha önemli hale geldiği düşünülmektedir (Dunleavy 1980; Dunleavy ve Husbands 1985; Edgell ve Duke 1983 ve 1991). Dolayısıyla, üretim sektörü analiziyle uyumlu bir sınıf şemasının benimsenmesi için sağlam bir neden vardır. Toplumsal, mesleki ve karma sınıf şemalarından birinin seçilmesi söz konusu olduğunda, ilk tip sınıf şeması üretim sektörü kategorilerine en iyi uyan şemadır. Bunun sebebi, toplumsal sınıf şemalarında büyük ve küçük işverenlerin kendiliğinden serbest çalışanlar olarak sınıflandırılması ve sadece işçi kategorilerinin kamu veya özel sektöre bölünmesidir. Hem sınıf hem üretim sektörü etkilerini

aynı modelde barındırabilmenin sınıf analizi açısından bir avantaj olduğu gösterilmiştir (Edgell ve Duke 1986). Ayrıca, birbirine ters düşen yorumlara rağmen (Erikson ve Goldthorpe 1992), sınıf analizinde kol/kafa emeği ayrımının korunması gerektiği savı (Marshall 1988), çalışanların bu biçimde ayrılmasıyla dikkate alınmış olur (Dunleavy ve Husbands 1985).

4. Yeni-Marksist eleştiriler yukarıda, Goldthorpe'un çalışmaları çerçevesinde ele alınmıştı (bkz. ikinci bölüm); dolayısıyla bu eleştirilerin geleneksel analitik sınıf çerçevesiyle ilgisinde kısa bir özet ve açıklamasını yapmak yeterli olacaktır. Bu sınıf ölçümü yaklaşımının toplumsal sınıftan ziyade mesleki sınıfı söz konusu etmesinden ötürü, –derecelemeli sınıf şemalarının en güçlü ve en karakteristik kapitalist sınıfı (yani işverenler sınıfını) gözden gizlediğini dile getiren– yeni-Marksist kapitalist toplum savı, saf mesleki sınıf ölçülerinin bu temel sınıfı görünmez hale getireceğini öne sürecek şekilde genişletilebilir. Başka deyişle, mesele sadece –Goldthorpe'un karışık şemasında olduğu gibi– sınıfın mülkiyet ve mülksüzlük (yani kurumsal avantajlar ve/veya beceri avantajları) esaslarının aynı şemada bir araya gelmesi değil, üretim araçlarının mülkiyeti boyutunun tamamen göz ardı edildiği bir sınıf şemasının oluşturulmasıdır. Sonuçta, geleneksel analitik sınıf çerçevesinde içkin olan kol/kafa emeği ikilisi, kapitalist toplumlardaki –tartışma konusu olmakla birlikte– en önemli toplumsal bölünme olan mülk sahipleri ile mülk sahibi olmayanlar arasındaki çıkar çatışmasını yansıtmakta başarısız olmasından ötürü kusurdur. Bununla beraber, piyasa sisteminin değişimleri karşısında savunmasız olan sadece kol işçileri değildir. Bir başka yeni-Marksist eleştiri, mesleki temele dayanan sınıf ölçümlerinin, ikiz süreçler olan kalifiyesizleşme ve kalifiyeleşmeyle ilişkili mesleki yapı değişimleri karşısındaki hassasiyetleriyle uğraşır (Duke ve Edgell 1987). Böyle değişimler, tarihsel genellemeler yapmayı güçleştiren bu toplumsal süreçlerden etkilenen tüm mesleklerin göreli konumlarını yeniden incelemeyi zorunlu kılmaktadır.

Özetle, geleneksel analitik sınıf çerçevesine yönelik ilk iki eleştiri–ampirik ve feminist eleştiriler– sınıf şemalarının kime uygulandığı konusuna odaklanırken, üçüncü ve dördüncü eleştiri –sektörel ve yeni-Marksist eleştiriler– sınıfın kuramsal/kavramsal temeliyle ilişkilidir. Bu eleştiriler, şu ya da bu ölçüde yeni-Marksist ve yeni-Weberci sınıf incelemelerine başvururlar. Örneğin Wright, Amerika ve İsveç'teki sınıfsal yapılara ilişkin kitabında, açıklama yapmaksızın, "sadece çalışan emek gücünü analiz edeceğini" dile getirir (1985: 160). Diğer yandan Gold-

thorpe, görüşüne yönelik geniş kapsamlı ancak çoğu kez isabetli olmayan eleştiriler karşısında, sınıf hareketliliği araştırmasında,

> ailenin sınıfsal konumunun, emek piyasasına iştirakte tam sorumluluğa sahip olan aile üyesi olması bakımından erkek "reis"in konumundan çıkarsanan bütünlüklü bir konum
>
> (Goldthorpe 1984: 492)

olduğu iddiasını kararlılıkla savunmuştur.

SINIFIN İŞLEYİŞ KAZANMASI: ÜÇ TEMEL SEÇENEK

Geleneksel analitik sınıf çerçevesiyle ilgili hoşnutsuzluk, soyut sınıf fikrininin sistematik ve ayrıntılı biçimde ölçülebilir bir kavrama dönüştürülmesi için, toplumsal araştırmacıların birbirleriyle ilişkili üç tercih yapmaları gerektiği görüşünü doğurmuştur (Duke ve Edgell 1987; Edgell ve Duke 1991). Birinci ve ikinci bölümde ele almış olduğumuz ilk tercih, hangi kavramsal şemanın (yani bir toplumsal sınıf şemasının mı, bir mesleki sınıf şemasının mı, yoksa karışık bir şemanın mı) kullanılacağı, buna bağlı olarak da hangi sınıf kuramına (yani yeni-Marksist kurama mı, yeni-Weberci kurama mı, yoksa her ikisine birden mi) dayanılacağı sorununu kapsamaktadır. İkinci ve üçüncü tercihler, seçilen sınıf kategorilerinin kimler için uygulanması gerektiğiyle ilgilidir. Bu, iki ayrı ancak bağlantılı kararın alınmasını gerektirmektedir. İlk olarak, sınıf analizinin birimi, araştırmaya katılan, yanıt veren birey mi yoksa aile/hane mi olmalı? İkincisi, ele alınan grup tüm yetişkin katılımcı/hane mensuplarını mı yoksa sadece ekonomik bakımdan faal katılımcı/hane mensupları mı kapsamalı?

Bu üç seçenek sosyologlardan eşit oranda ilgi görmemiştir. Yakın geçmişteki literatürde kavramsal konular ve cinsiyete ilişkin meseleler ağırlıktadır, kapsama derecesi hemen hemen hiç tartışılmamıştır. Ayrıca, üç seçeneğin bir arada ele alındığı enderdir.

Birinci seçenek: Kavramsal şema

Hangi kavramsal şemanın benimseneceği tercihi yukarıda tartışıldığı için, bu özetin amacı hem kuramsal hem ampirik düzlemde, temel seçenekler ile bunların getirdiği sonuçların ana hatlarını belirlemektir.

Sınıfın anlamına ilişkin yukarıdaki tartışmanın ışığında, kavramsal şema konusunda verilecek karar üç temel seçeneğe indirgenebilir: a) Mesleki sınıf; b) toplumsal sınıf; c) mesleki ve toplumsal sınıf.

Genel Sicil gibi mesleki sınıf şemaları, yalnızca teknik üretim ilişkileri dikkate alınarak düzenlenmiştir. Dolayısıyla bu şemalar, iş sosyolojisinde çoğunlukla mavi/beyaz yaka ayrımı olarak dile getirilen, toplumsal tabakalaşma sosyolojisinde ise işçi sınıfı/orta sınıf ayrımı olarak tanımlanan kol/kafa emeği sınırlandırmasına öncelik vermektedir. Saf mesleki sınıf şemalarının her ana kategori içinde değişen beceri ve/veya statü seviyelerine göre kısımlara ayrılması tipik bir uygulamadır. Britanya'da, baskın resmi istatistikler ve ampirik toplumsal araştırmalara ek olarak mesleki sınıf şemaları da, en sık kullanılan iki kategorinin "orta" sınıf ile "işçi" sınıfı olduğu günlük söyleme hâkim olma eğilimi göstermektedir (Coxon v.d. 1986). Bir önceki bölümde söylenenleri özetleyecek olursak, mesleki sınıf şemaları derecelemelidir ve bu sebeple sınıf yapılarının uylaşımsal, parçalanmış ve açık tabiatını vurgulamaktadır.

Mesleki sınıf şemalarının ana zaafı, bunlarda kol/kafa emeği ikiliğinin ön planda olmasıyla bağlantılıdır; çünkü söz konusu şemalar, mülkiyet sahipliğinin merkezi konumunu, mesleki yapıdaki değişimler karşısındaki hassasiyetini ve cinsiyetle ilintisini kabul etmek konusunda başarısızdır (Duke ve Edgell 1987). Olumlu yönde ise, mesleki sınıf şemalarının ileriye yönelik çıkarım yapmak konusunda yararlı oldukları ileri sürülür; ne var ki, kuramsal olarak daha donanımlı ve daha dikkatli kurulmuş alternatiflerin mevcut olduğu düşünülürse, zayıf bir savunmadır bu (Marshall v.d. 1988). Ancak bu şemalar yaygın olarak kullanılmakta, bundan ötürü de özellikle küçük ölçekli araştırma projeleri için önemli işlemler olan tekrarlama ve karşılaştırmaları kolaylaştırmaktadırlar.

Wright'ın şemalarının ilk versiyonları gibi toplumsal sınıf şemaları, sadece toplumsal üretim ilişkileri düşünülerek düzenlenmiştir. Dolayısıyla mülkiyet/mülksüzlük ayrımına dikkat çekmekte, genellikle büyük ve küçük işverenler ile idari ve idari olmayan çalışanları gösteren altbölümlere ayrılmaktadırlar. Yukarıda da söylendiği gibi, bu şemalar derecelemeli olmaktan ziyade bağıntısaldırlar, bunun için de sınıfsal yapının çatışma, kutuplaşma ve kapalılık özelliğini vurgulama eğilimi gösterirler.

Wright'ın ilk sınıf haritasına ilişkin özeleştirisine ve oluşturduğu bazı sınıf kategorilerinin homojen olmadığını dile getiren yeni-Weberci eleştirilere (bkz. ikinci bölüm) ek olarak, Wright'ın orijinal şemasına yöneltilen daha genel bir kuramsal itiraz, tüm yeni-Marksist yapısalcı sınıf açıklamaları gibi Wright'ın açıklamasının da "statik, mekanik, kaba deterministe ve insan etmeninden yoksun" bir açıklama olduğunu dile getirir (Marshall v.d. 1988: 24). Ayrıca bu şemaların kapitalist sınıfı olduğundan daha büyük gösterdiği de iddia edilmiştir (Marshall 1986). Dahası, tartışmaya açık olmakla beraber, büyük mülk sahipleri yönetime karıştıkları, yöneticiler de çoğu kez mülkiyette pay sahibi oldukları için, bu iki sınıf kategorisi birleştirilebilir (Erikson ve Goldthorpe 1992). Aynı zamanda, "Wright'ın ampirik bulgularındaki tutarsızlığın, onun yaklaşımının yararlılığı konusunda ciddi kuşkular uyandırdığı" da iddia edilmiştir (Marshall v.d. 1988: 265). Başka deyişle, uygulamada Goldthorpe'un getirdiği yeni-Weberci alternatif, Wright'ın orijinal sınıf şemasından daha iyi iş görmektedir. Ancak Wright'ın ilk şemasının, mesleki unsurları hariç tutması bakımından Marksizmi daha çok benimsediğine (Marshall 1988), Amerika'da (örneğin Wright 1979) ve Britanya'da (Edgell ve Duke 1991) başarılı bir biçimde kullanıldığına da işaret edilmiştir.

Yukarıda (bkz. ikinci bölüm), Wright'ın birinci sınıf haritasında yaptığı değişikliklerin bu haritayı yeni-Weberciliğe yönelttiği söylenmişti. Hatta Wright'ın daha dinamik, "yörüngesel" bir yaklaşım lehine olmak üzere, "tamamen yapısal bir sınıf açıklamasını fiilen reddettiği" de iddia edilmiştir (Marshall v.d. 1988: 43-4). Sonuçta da, Wright'ın değiştirilmiş ikinci sınıf haritası "Marksist olmadığı" için eleştirilmiştir (Marshall v.d., 1988: 47)! Buna karşılık, Marx'ın sermaye sahipleri ile sermaye sahibi olmayanlar arasındaki temel sınıf ayrımı üzerine kurulu olması sebebiyle, söz konusu sınıf haritasının özü itibarıyla Marksist olsa da ılımlı bir Marksizm güttüğü savunulabilir. Etiketler bir yana, Weberci kurumsal avantajlar ve beceri avantajları boyutlarının Wright'ın ikinci sınıf haritasına alınması birtakım eleştirilere yol açmıştır. Bu eleştirilerden ilkinde "çoğu durumda bu iki avantajı ayırmanın" kolay olmadığı; ikincisinde ise mülkiyetten ve daha az ölçüde olmak üzere becerilerden farklı olarak, kurumsal avantajların "kurumsal çevre dışında muhafaza edilemeyeceği" dile getirilir (Savage v.d. 1992: 15). Ayrıca, beceri avantajları fikrinin özellikle sorunlu olduğu ifade edilmek-

tedir; çünkü "beceri avantajına sahip olanların, bunlara sahip olmayanları nasıl sömürdüğü" açık değildir (Savage v.d. 1992: 15).

Tüm bağıntısal sınıf kavramlaştırmalarında geçerli olan genel bir nokta, kapitalist bir toplumda özel mülkiyetin pratik ve ideolojik önemine bakılarak, sıralamada mülk sahibi sınıfların mülksüz sınıfların üzerinde yer aldıkları iddia edilebilse de, bağıntısal kavramlaştırmaların kolayca bir hiyerarşiye dönüştürülememeleridir (Edgell ve Duke 1991).

Geleneksel analitik sınıf çerçevesine yönelik, yukarıda anılan eleştirilerde ortaya konulan meselelerin ışığında, toplumsal sınıf şemalarının başlıca avantajları şu şekilde özetlenebilir: Öncelikle ve en önemlisi, sosyal sınıf şemaları, –ampirik araştırmalarda teşhis edilmesi güç ve çok küçük bir sınıf olmasına rağmen– kapitalist sınıfın ve bu sınıfın kapitalist olmayan sınıflarla ilişkilerinin temel ekonomik ve politik etkisine gereken önemi vermişlerdir. İkincisi, toplumsal sınıf şemalarının bağıntısal boyutu bu şemalara, toplumsal oluşumların servet ve güç dağılımındaki rolü de dahil olmak üzere eşitsizliklerin açıklanması açısından hayati önem taşıyan bir dinamizm sağlamaktadır. Üçüncüsü, toplumsal sınıf şemaları mesleki yapılardaki değişimlerden, mesleki sınıf şemalarının etkilendiğinden daha az etkilenirler; cinsiyet ve meslekle bağıntılı meselelerle ilgileri daha azdır. Dördüncüsü, mülksüz sınıfların iş çeşitlerine (yani kol ve kafa emeğine) veya sektörlere (yani özel sektör ile kamu sektörüne) göre bölümlenmesiyle, sınıfsal homojenlik eksikliği sorununun üstesinden kolayca gelinebilir.

Wright'ın ikinci sınıf haritası ve Goldthorpe'un şeması gibi mesleki ve toplumsal sınıfları birleştiren sınıf şemaları, derecelemeli ve bağıntısal sınıfları aynı modelde birleştirmenin ne derece olanaklı olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Daha açık söylenecek olursa, mesleki ve toplumsal sınıf şemalarını biçimlendiren düzenleyici ilkelerin temelde bağdaşmaz oldukları iddia edilebilir. Örneğin, mesleki sınıf paylaşılan değerleri, toplumsal sınıf ise çatışan çıkarları gerektirmektedir. Dahası, iki "saf" şemadan farklı olarak karışık şemaların, bunlardan birine veya diğerine öncelik vermelerine rağmen, hem toplumsal hem mesleki sınıfları kapsaması tipik bir durumdur. Ayrıca bu gibi şemalar, çeşitli kategorilerin üç ana sınıf gruplaşmasına –kapitalist sınıf veya hizmet sınıfı, ara sınıflar ve işçi sınıfları üçlüsüne– indirgenebildiği üçlü bir yapı halini alma eğilimindedirler (Goldthorpe 1987: 70). Ancak, eğer karışık bir şema hiyerarşi diliyle ifade edilirse ve

mülksüz sınıfları mülk sahibi sınıflarla birlikte sınıf yapısının üst kısmına yerleştirirse, temelde derecelemeli, dolayısıyla da –örtük olarak– toplumsal bağıntıdan ziyade mesleğe dayanan bir şema olacaktır. Üniversite okutmanlarına büyük sermaye sahipleriyle aynı sınıfta yer vermek için sosyolojinin güvenilirliğini zorlamaktır bu.

Diğer yandan, endüstriyel kapitalist toplumlar ne tamamen uyumlu ne de tamamen çatışmalı olduklarına göre, sadece bu iki varsayımdan birine dayalı olan sınıf şemaları gerçekçi değildir. Başka deyişle, sınıf yapıları paylaşılan değerleri ve çatışan çıkarları yansıtmaktadır. Dolayısıyla, modern toplumsal yapının bu iki boyutunu birleştiren bir sınıf şemasına ihtiyaç vardır. "Önemli olanın öncüller değil sonuçlar" olduğu iddia edilse de (Erikson ve Goldthorpe 1992: 37), herhangi bir şemanın başarılı olup olmadığına karar vermek hem kuramsal hem de ampirik değerlendirmeleri gerektirir (Pawson 1989). Açık olan şudur ki, hiçbir şema avantaj ya da dezavantaj tekeline sahip değildir; bunlar araştırma hedeflerine bağlıdır.

İkinci seçenek: Analiz birimi

Sınıf analizinde kullanılacak kavramsal şema seçildikten sonraki adım, sınıf kategorilerinin kimlere –katılımcı/bireye mi, yoksa aile/haneye mi– uygulanacağına karar vermektir.

Sınıfı geleneksel analitik çerçeve içerisinde inceleyenler, mesleki sınıf kategorilerini aile/haneye uygulama ve "erkeği" hanenin reisi olarak ele alma eğilimindedirler. Yukarıda kaydedildiği gibi, bu analiz birimi seçiminin savunusu Goldthorpe tarafından etkili bir biçimde yapılmıştır (1983; 1984). Goldthorpe, aile fertlerinin aynı sınıfsal konumu paylaştıklarını, bu konumun da en iyi biçimde erkek aile reisine bakılarak ölçülebileceğini, çünkü erkeğin genellikle "emek piyasasına katılım açısından en fazla sorumluluğu ve devamlılığı olan aile üyesi" olduğunu iddia etmektedir (Goldthorpe 1983: 470). Goldthorpe'un iddiasının ilk kısmı, yani bir arada yaşayan çiftlerin bir aile oluşturdukları ve kaçınılmaz olmamakla birlikte benzer maddi şartları ve hayat şanslarını paylaştıkları düşüncesi, –Goldthorpe'a göre hatalı bir biçimde olsa da (bkz. Erikson ve Goldthorpe 1992)– eleştirilmiştir (örneğin Walby 1986; Wright 1989); ancak savın ikinci kısmı, yani ailenin sınıfının en iyi nasıl ölçüleceği konusu daha da tartışmalıdır. Gold-

thorpe, evli kadınların istihdamı artsa da (krş. Reid ve Wormald 1982) "kocanın işinin hâkim faktör olmaya devam ettiğini" iddia etmektedir (Goldthorpe 1983: 469). Bunun sebebi, emek piyasasına katılım açısından evli kadınların hâlâ aileleri ve ev hayatındaki sorumlulukları tarafından sınırlandırılmalarıdır (bkz. Edgell 1980; Finch 1983). Giddens (1979) ile Heath ve Britten'in (1984) deyişiyle, kadınlar dışarıda, evin içindekinden daha fazla serbestlik yaşamışlardır, ancak bu serbestlik bir değişiklik sağlamak için yeterli olmamıştır. Bu sebeple evli kadınlar, az ya da çok, kocalarına bağımlıdırlar. Dolayısıyla, bir ailenin sınıfsal konumu hâlâ, genellikle bir erkek olan aile "reisi" tarafından belirlenmektedir. Goldthorpe, bu kuralın başlıca istisnasının "kadının istihdam türünün kocasınınkinden sadece farklı değil, aynı zamanda da üstün" olduğu çapraz-sınıflı aile olduğunu ifade etmektedir (1983: 479). Ancak Goldthorpe'a göre, yapay çapraz-sınıflı aileler (yani sıradan "kafa işçisi kadın ile kol işçisi koca"dan oluşan aileler) bir yana ayrıldığında, gerçek çapraz-sınıflı aileler (yani "hizmet sınıfına mensup kadın ile işçi koca"dan oluşan aileler) o kadar nadirdir ki (krş. McRae 1986), aksi iddialara rağmen (örneğin Britten ve Heath 1983), bu istisna durumlar kendi görüşüne yönelik gerçek bir tehdit oluşturmazlar.

Goldthorpe'un geleneksel erkek aile "reisi" görüşünü savunmasını, analiz birimiyle ilgili canlı, zaman zaman da sertleşen tartışmalar takip etmiştir (şimdiye kadar belirtilen kaynaklara ek olarak, bkz. Stanworth 1984; Goldthorpe 1984). Bu süreçte Goldthorpe, –Delphy'nin deyişiyle (1981) "mantıksız" bir strateji olan– bekâr ve evli kadınları sınıf analizinde farklı biçimlerde ele alma stratejisinin ne mantıksız ne de cinsiyetçi bir strateji olduğunu göstermiştir (Goldthorpe ve Payne 1986). Ancak Dex'in belirttiği gibi "Goldthorpe görüşünü açıkça yeniden düzenlemiş, bazı hususlarda da değiştirmiştir" (1990: 137). Açıklanacak olursa, Erikson'un görüşlerini (1984) izleyen Goldthorpe, ailenin sınıfını saptamak için baştaki erkek aile "reisi" yaklaşımından ayrılıp, "bir anlamda emek piyasasına katılımı en yüksek düzeyde olan aile ferdinin konumu" düşüncesini getiren "baskınlık" yöntemini desteklemeye yönelmiştir (Goldthorpe 1984: 497). Dolayısıyla Goldthorpe analiz birimi olarak aile/haneyi savunmaktadır hâlâ, ancak bu birimin belirlenmesi konusundaki yaklaşımı daha az erkek-merkezcidir (Erikson ve Goldthorpe 1992).

Baskınlık yaklaşımı erkek aile "reisi" sorununun üstesinden gelme-

sine rağmen, açık bir baskınlık sıralaması taşıyan hiyerarşik bir sınıf şeması gerektirmektedir. Bağıntısal şemalar söz konusu olduğunda, kendi hesabına çalışmanın öncelikli sayılması uygun bulunmuştur (Erikson 1984). Son olarak, baskınlık ilkesi aşağıya doğru uygulanmaktan ziyade yukarı doğru uygulanma eğilimi gösterdiği için, bu ilkenin "alt" sınıfların boyutlarını küçülten, "üst" sınıfların boyutlarını da büyüten ampirik etkileri vardır (Edgell ve Duke 1991).

Sınıf analizinde "grup birim"in karşıtı, bireyin birim alınmasıdır. Katılımcı/birey göstergesini savunanlara göre, katılımcının tavır ve davranışları, mantık gereği, katılımcının dolaysız tecrübelerine göre analiz edilmelidir. Buna bağlı olarak Stanworth, kadınlara ve sınıf analizine ilişkin tartışma çerçevesinde, evli kadınların doğrudan istihdamının göz ardı edilmemesi gerektiğini, çünkü bunu göz ardı etmenin, söz konusu deneyimin "sınıf oluşumu, sınıfsal eşitsizlik ve sınıf hareketleri anlayışımıza hiçbir şey" katmadığı "iması" taşıdığını iddia etmiştir. Bu yaklaşım, yukarıda kaydedildiği üzere, çiftlerin –çeşitli derecelerde– benzer maddi şartları ve benzer sınıfsal "kaderi" paylaşacaklarını iddia eden Goldthorpe'un itirazıyla karşılaşmıştır (Erikson ve Goldthorpe 1992: 233).

Bu görüşlere alternatif olarak, analizde katılımcı biriminin de aile biriminin de geçerli sınıf ölçüleri olduğu iddia edilebilir, bu tamamen araştırma bağlamına bağlıdır (Edgell ve Duke 1991). Örneğin, ana konu katılımcıların doğrudan deneyimleri olduğunda, üretimle ilişkili davranış ve tavırlara yönelik araştırmalarda odak noktası, birer birey olarak erkekler ve kadınlar olmalıdır. Diğer yandan, ailenin bir bütün olarak –şu ya da bu ölçüde– birlikte tüketim yapmasının söz konusu olduğu tüketim davranışlarına ve tavırlarına ilişkin araştırmalarda da uygun analiz birimi ailedir.

Araştırma bağlamının bireye dayalı bir sınıf ölçüsünden ziyade gruba dayalı bir sınıf ölçüsü gerektirdiğine karar verilirse, problem, bu düzlemde sınıfın nasıl en iyi biçimde ölçülebileceği meselesi haline gelir. Tek yetişkinli haneler söz konusu olduğunda bu bir problem değildir; çünkü prosedür, katılımcı temelli analiz birimi için kullanılan prosedürün aynısıdır. Ancak iki veya daha fazla yetişkinin bulunduğu haneler bakımından potansiyel bir problemdir bu; çünkü söz konusu yetişkinler aynı sınıfta yer almayabilirler. Bu durumda, yukarıda ele alınan iki temel çözüme, yani erkek aile "reisi" ile baskınlık yöntemine ek olarak, daha

radikal iki başka yaklaşım gündeme gelir: Birleşik sınıflandırmalar ile erkekler ve kadınlar için ayrı sınıf şemaları. Britten ve Heath tarafından geliştirilene (1983) benzer birleşik sınıflandırmalar, kadınların emek piyasasındaki durumunun istikrarsızlığı sebebiyle sorunludur (Goldthorpe 1984). Goldthorpe'a göre bu sınıflandırma, "yapay şekilde yüksek ve dolayısıyla sınıf analizinin amaçlarını ortadan kaldıran sınıf hareketliliği oranları" üretmektedir (Goldthorpe 1984: 495; ayrıca bkz. Erikson ve Goldthorpe 1992: 238). Murgatroyd (1982 ve 1984) tarafından geliştirilen Kadınların Toplumsal Grupları sınıflaması gibi ayrı sınıf şemaları seçeneği ise, kısmen –Goldthorpe şeması gibi– erkekler için geliştirilen ve kadınlara uygulanan şemalara yönelik eleştiriye, dolayısıyla kısmen de istihdamın niteleyicisi olan yaygın cinsiyet ayrımına dayandırılmıştır (Arber v.d. 1986). Örneğin kadın istihdamının en belirgin özelliklerinden biri, birçok kadının yarım günlük işlerde çalışması ve bunun genelde –evli kadınlar örneğinde olduğu gibi– ücretsiz ev kadınlığı rolüyle birleşmiş olmasıdır. Bu tüm şemalar açısından bir sorundur ve sınıfın işleyişe geçirilmesinin gerektirdiği üçüncü ve son seçenekle, yani kapsam genişliği kararıyla ilişkilidir.

Üçüncü seçenek: Kapsam genişliği

Sınıf kavramının işleyişe geçirilmesinde son temel seçenek kapsam genişliğiyle bağıntılıdır. Geleneksel olarak, sınıf analizine sadece ekonomik bakımdan tam gün faal olan yetişkinler dahil edilmektedir. Bu, tam gün çalışmayanların, işsizlerin, yarım gün çalışanların, emeklilerin v.s. sınıfsal yapının birer parçası olmadıklarını ima etmektedir. Yüksek işsizlik düzeyi, kapasitenin altında çalıştırılma, dolayısıyla da Britanya ve Amerika gibi çağdaş endüstriyel kapitalist toplumlarda alt sınıfın kalıcı olması (bkz. dördüncü bölüm), tartışılır olmakla bereber, tüm yetişkinlerin sınıf analizine dahil edilmesi gerektiği savını güçlendirmektedir.

Ampirik bakımdan bu seçenek, ekonomik hareketlilik/hareketsizlik düşüncesiyle birleştirilebilecek çeşitli sosyolojik yorumlar tarafından karmaşıklaştırılmaktadır. Ekonomik hareketlilik işkoliklerden geçici işçilere ve sürekli hareketsizlere kadar uzandırılabilir. Başka deyişle, resmi ekonomi sektöründe ev dışı düzenli ve düzensiz tam ve yarım günlük işler, gayri resmi sektörde de "kayıt dışı" işler, gönüllü işler ve

ev içindeki ücretli ve ücretsiz işler bulunmaktadır. Sınıf analizinde yalnızca resmi sektörde faal olanlarla ilgilenilmesi tipik bir durumdur; ancak gayri resmi sektördeki "iş"lerin sınıfsal yapısı, resmi sektördeki "iş"lerin sınıfsal yapısıyla benzerlik de göstermektedir (Mattera 1985; Edgell ve Hart 1988). İlginç olan, ücretsiz ev işlerinin resmi ekonomik faaliyet tanımından hariç tutulmasının, Britanya'daki 1881 nüfus sayımından kalma olmasıdır (Hakim 1980).

Wright'ın yeni-Marksist, Goldthorpe'un da yeni-Weberci sınıf yaklaşımları arasındaki yakınlaşma noktalarından birinin, her iki yaklaşımda da, doğrudan ve kolayca bir sınıfa yerleştirilebilmelerine dayanılarak, resmi emek gücü içinde yer tutan bireylerin merkez alınması olduğu Marshall v.d. (1988) tarafından kaydedilmiştir. Ancak, "istihdam edilmemiş çalışanların" (Henry 1982) sınıf analizinin dışında tutulmasının, serbest sınıf üyelerinin –işinin başında bulunmayan mal sahipleri gibi kazanılmamış gelirlerle yaşayanların veya tam gün çalışan ev kadınları gibi başkasına çalışanların– analizin dışında tutulmasının nedeninden daha sağlam bir nedeni yok gibi görünmektedir (Veblen 1970). Bu, "emek gücüne iştirak edelim veya etmeyelim, hepimizin bir sınıfsal konumu olduğunu" iddia eden Erikson'un benimsediği görüştür (1984: 502). Eğer, resmi sektörde tam gün işe sahip olanlar ile olmayanlar (faal olanlar ile olmayanlar) arasındaki ayrım dikkate alınarak, bu ikinci kategori sınıf analizine dahil edilmek istenirse, bu, söz konusu kategoride yer alanların en yakın zamandaki dolaysız sınıf deneyimlerine veya bir önceki dolaysız sınıf deneyimlerine başvurularak sağlanabilir. Bu yöntem, geçmişte bir işte çalışmış olan herkese, büyük çoğunluğa uygulanabilir, ancak öğrenciler gibi hiç çalışmamış olanlara uygulanamaz. Sınıf analizine ekonomik olarak "faal olmayanlar"ın dahil edilmesi, heterojen olan ve giderek büyüyen bu toplumsal kategorinin sosyolojik öneminin, daha sınıf araştırmasına girişilmeden önce göz ardı edilmesine engel olur.

ÖZET VE SONUÇLAR

Sınıf kavramının çeşitli yollarla işleyişe geçirilmesinin değişik sosyolojik sonuçları vardır; bunlardan bazıları, işçi sınıfının ve sınıflandırılmamış nüfusun büyüklüğüne özellikle dikkat çekilerek Tablo 3.1'de gösterilmiştir.

Tablo 3.1 Sınıfa ilişkin alternatif işleyişe koyma biçimlerinin işçi sınıfının büyüklüğü ve sınıflandırılmamış örneklemin oranı üzerindeki etkileri

Analiz birimi	*Kapsam genişliği*	*Kavramsal Şema*	% *İşçi Sınıfı*	% *Sınıflandırılmamışlar*
Katılımcı	Sadece EF	MS	24	45
Katılımcı	Sadece EF	TS	39	45
Katılımcı	Tamamı	MS	45	5
Katılımcı	Tamamı	TS	71	5
Aile	Sadece EF	MS	24	34
Aile	Sadece EF	TS	39	34
Aile	Tamamı	MS	35	3
Aile	Tamamı	TS	60	3

Kaynak: Edgell ve Duke 1991: 39
EF: Ekonomik bakımdan faal
MS: Mesleki Sınıf
TS: Toplumsal Sınıf

Tablo 3.1, işçi sınıfının büyüklüğünün, üç temel seçeneğe –kavramsal şema, analiz birimi ve kapsam genişliğine– göre nasıl tanımlandığına bağlı olarak, çok büyük ölçüde değişebileceğini göstermektedir. Örneğin yalnızca ekonomik bakımdan faal olan katılımcıları dikkate almak, işçi sınıfının büyüklüğünü ve verilerin genişliğini azaltmaktadır.

Sonuç olarak sınıf kavramının işleyişe geçirilmesinin farklı yolları, çok farklı sınıfsal yapı modelleri oluşturmaktadır ve birçok şey incelenen sosyolojik konulara bağlıdır. Öyle ki, eğer araştırmanın odağı üretim tavır ve davranışları ise herhangi bir kavramsal şema kullanılabilir, ancak analiz biriminin "katılımcılar" olması ve sadece ekonomik olarak faal olanların dahil edilmesi gerekir. Tersine Thatcherizmin toplumsal ve politik etkileriyle ilgili bir araştırmada, toplumsal sınıf ölçüsü olarak hanenin kullanılmasıyla hem ekonomik bakımdan faal olanların hem de faal olmayanların araştırmaya dahil edilmesi gerektiği öne sürülmüştür (Edgell ve Duke 1991). Gerçek araştırma koşullarında, araştırma yöntemlerine ilişkin akademik tartışmaların aksine, maliyet ve veri toplama, kodlama ve analiz kolaylığı kaygıları sınıf kavramının nasıl işleyişe geçirileceği konusundaki kararı etkileyebilir. Örneğin hanedeki tüm yetişkin fertlere ilişkin yeterli bilgi toplamak araştırma maliyetlerinin artırır (Duke ve Edgell 1987); erkek hane

"reisi" yöntemi, bileşik sınıfsal konum ölçümlerinden çok daha yalındır (Savage v.d. 1992).

Sınıf konusunda ampirik araştırma yapanların karşılaştıkları işleyişe geçirme biçimi seçeneklerinin karmaşıklığı ve farklı kanatlardan toplum kuramcıları tarafından teşhis edilen sınıfsal koşullar ve gruplaşmaların şaşırtıcı çeşitliliği dikkate alınırsa, "modern endüstriyel kapitalist toplumda kaç sınıf vardır" (Runciman 1990) sorusunu cevaplamak mümkün müdür? Sınıf sosyolojisi uzmanları bile bu konuda kuşku duymaktadırlar. Örneğin ikinci bölümde Wright'ın iki ila on iki sınıftan, Goldthorpe'un ise üç ila otuz altı sınıftan bahsettiği kaydedilmişti. Erikson ve Goldthorpe'a göre sınıf sayısı konusunda verilebilecek "tek anlamlı" cevap, "eldeki analitik amaçlar için, ampirik olarak ayrılması gerekli görüldüğü kadar"dır (1992: 46). Diğer yandan teşhis edilen sınıf sayısı, tarihsel ve politik koşullara bağlı olarak değişecektir. Örneğin sınıfsal yapı ne kadar parçalanmış ve hareketliyse, sınıfların sayısı da o kadar çok olur; buna karşın kutuplaşmış iki sınıflı modeller de sınıfsal çatışmanın önemini vurgularlar (Ossowski 1969). Dolayısıyla bu sorunun kesin bir cevabı olmamasına rağmen, yukarıda tartışılan yeni-Marksist ve yeni-Weberci sınıf haritalarının giderek birbirine yaklaştığı dikkate alındığında (bkz. özellikle ikinci bölüm), pedagojik amaçlarla, çok çeşitli sınıfsal konumları –sınıfsal gücün ana kaynaklarına, yani mülkiyet, bilgi ve fiziksel emeğe başvurarak– üç temel gruba indirgemek mümkündür. Ancak, bir sonraki bölümde açıklık kazanacağı gibi, ana toplumsal sınıfları kapsayan sınıfsal konumların kesin gruplaşmaları ve bunların belirlenmesi önemli bir tartışma konusudur.

4
Sınıfsal Yapı ve Toplumsal Değişim

GİRİŞ

Buraya kadarında, 'sınıf'ın klasik ve çağdaş, Marksist ve Weberci toplum kuramlarındaki anlamı ve sınıfın ölçülmesi üzerinde duruldu. Bu bölümün amacı ise, özellikle bu yüzyıl boyunca Amerika ve Britanya'daki değişimlerle ilişkili olarak, gelişmiş kapitalizmdeki ana sınıfları araştırmaktadır. Marx ile Weber arasındaki farklılıklara rağmen, yeni-Marksist ve yeni-Weberci kuramcılar tarafından geliştirilen sınıf modelleri, –özellikle de sınıflı toplumun dinamikleri ve geleceği bakımından– giderek birbirine benzemektedir (Waters 1991). Dolayısıyla, modern toplumlardaki sınıf sisteminin temel şekli konusunda bir görüş birliğine varılacak gibi görünüyor. Giddens'a göre (1979), sınıfsal gücün üç ana kaynağı vardır: Üç sınıflı bir yapı yaratma eğilimi taşıyan mülkiyet, ehliyet ve fiziksel emek gücü sahipliği; bunlar, mülkiyete dayanan egemen/üst sınıfa, ehliyete dayanan ara/orta sınıfa ve emek gücüne dayanan işçi sınıfı/alt sınıfa tekabül eder. Bu modelin getirdiği belirgin sınırlar, gerçek değil görünüşteki sınırlardır; çünkü bu üç sınıf,

kendi içlerindeki tutarlılıkları zamana ve yere göre değişebilen sınıfsal bölünmelere uğramış olabilir. Bu, tartışmaya açık olmakla beraber, özellikle orta sınıflar için doğrudur; çünkü kültürel ve kurumsal avantajlara (Savage v.d. 1992) dayalı olarak, istihdam sektörü tarafından (Edgell ve Duke 1991) bölünebilecek bu sınıflar, hem mülk sahibi eski orta sınıfı hem de mülksüz yeni orta sınıfı kapsamaktadır.

EGEMEN SINIF(LAR)

Önyargılar, sınıf incelemelerinde kullanılan dilin bir parçasıdır. Bu durum, egemen sınıflar örneğindekinden daha açık bir şekilde gösterilemez. Yeni-Marksistler, sömürüyü ima eden 'kapitalist sınıflar' ve/veya politik gücün ekonomik güçle aynı anlama geldiğini gösteren 'yönetici sınıflar' terimlerini kullanmaktadırlar. Diğer yandan, yeni-Weberciler, ekonomik gücün doğrudan politik güç getirdiğini kabul etmemekte, bundan ötürü de ekonomik güce sahip olanlar (olumlu ayrıcalıklara sahip olanlar) ile politik güce sahip olanlar (yönetici sınıf veya politik seçkinler) arasında ayırım yapmaktadırlar. Yalnızca mesleki temele dayanan bir sınıf modeliyle çalışan sosyologlar, en zengin sınıfı üst sınıf olarak anmaktadırlar. 'Egemen sınıf' terimini kullanmak, "yönetici sınıfın fikirlerinin, her devirde, yöneten fikirler olduğunu" (Marx ve Engels 1970: 64) ileri süren Marksist egemen ideoloji kuramını düşündürmesine rağmen, sınıfsal yapının zirvesindekileri belirtmenin daha tarafsız yollarından biridir muhtemelen.

Egemen sınıfların kaderine ilişkin bu yüzyıldaki tartışmanın kökleri Marx ve Weber'e kadar uzanmaktadır. Her iki toplum kuramcısı da, şirketlerin giderek büyüyüp karmaşıklaşmasından ötürü, kapitalist gelişimin mülkiyetin kontrolden ayrılmasını gerektirdiğini kaydetmiş, ancak bu değişimin farklı yönlerini vurgulamışlardır. Örneğin, Marx'a göre "denetim işinin" "sermaye sahipliğinden" ayrılması eğilimi, kapitalistin artık "lüzumsuz" olduğu anlamına gelmekteydi (1974: 386-8). Diğer yandan Weber, işlevlerin ayrılmasının, "idari görevlere kârlılık açısından en kalifiye olanların seçilmesine geçit verdiğini" iddia etmiştir (1964: 248-9). Avrupa'da Marx ve Weber'in, Amerika'da da en başta Veblen (1963) olmak üzere başkalarının yönetici sınıfın ortaya çıkışını saptamalarından bu yana en önemli soru şu olmuştur: Modern toplumların sınıfsal yapısındaki bu değişimin sosyoloji açısından önemi nedir?

Bu soruya verilen çeşitli yanıtlar, başkaları –örneğin Nichols (1969) ve Child (1969)– tarafından ayrıntılı olarak incelenmiştir; dolayısıyla burada sadece iki temel görüş ele alınacaktır. Yönetimciler (*managerialists*) yönetimci kapitalizmin gelmesinin, sınıfsal yapı da dahil olmak üzere, kapitalizmi dönüştürdüğünü iddia etmişlerdir. Yönetimci olmayanlar ise tersine, mülkiyet sahipliğinin kontrolden ayrılmasının kapitalist toplumun temel yapısını değiştirmediği görüşünü benimsemişlerdir. Genelde Marksist olmayan yönetimciler ile bir bütün olarak yeni-Marksizm eğilimi gösteren yönetimcilik karşıtları, kontrolün mülkiyet sahipliğinden ayrıldığı konusunda görüş birliğine varmışlardır, ancak bu tarihsel değişimin sosyolojik yorumu açısından önemli farklılıklar göstermektedirler.

Yönetimci görüşe katkısı olanlar arasında Aron (1972), Berle ve Means (1968), Burnham (1945), Crossland (1964), Dahrendorf (1959) ve Galbraith (1967) anılabilir. Bu sosyologlar, farklı biçimlerde, modern şirketlerin yönetim kontrolünün kapitalist kontrolden iki yönden farklı olduğunu ileri sürmektedirler: Yönetim kontrolü gücün mülkiyet sahiplerinden yöneticilere geçmesini gerektirir ve yönetim gücü toplumsal bakımdan daha sorumlu bir şekilde kullanılır. Örneğin Berle ve Means, Amerikan kapitalizmine ilişkin, öncülük eden ampirik analizlerinde modern şirketlerde mülkiyet sahipliğinin, kontrolden giderek ayrılması olarak nitelendirdikleri şeyi belgelemişlerdir. Mülk sahiplerinin, "yeni prenslerin güçlerini kullanabilmeleri için gerekli araçları sağlayanlar konumuna itilmelerinden" (1968: 116) ötürü, mülkiyet sahipliği ile kontrol arasında çıkar farklılaşması olduğunu iddia etmişlerdir. Sonuçta, aşağıdaki iddialarıyla, toplumsal bakımdan daha sorumlu bir yönetim sınıfının geliştiğini ima etmiş olurlar:

> Büyük şirketlerin "kontrollerinin", özel sektör açgözlülüğü yerine kamu politikası temeline dayalı olarak toplumdaki değişik grupların isteklerini dengeleyen ve her birine gelirden bir pay tahsis eden, tamamıyla tarafsız bir teknokrasi haline gelmesi gerektiği akla yatkındır –aslında şirket sisteminin hayatta kalması için neredeyse şarttır bu.
>
> (Berle ve Means 1968: 312-13)

Berle ve Means dahil önceki birçok yönetimci yazarın sözlerini tekrarlayan Dahrendorf'a göre, mülkiyet sahipliği ile kontrolün ayrılmasının ana sonucu,

> genel olarak topluma, özel olarak da şirkete yönelik tavırları ve bakış açıları giderek birbirinden ayrılan görevlilerin iki farklı rol benimsemesidir. Bunların referans grupları farklıdır ve farklı referans grupları farklı değerler yaratır. Kâr güdüsü insanın gerçek güdülerinden, modern bürokrasi yöneticileri için olduğundan daha uzak olmamıştır hiç. Yöneticiler ekonomi bakımından gelir getirebilirlik, yeterlilik ve verimlilik gibi şeylerle ilgilenirler.
>
> (1959: 46)

Dahrendorf, yöneticilerin mülkiyet sahibi yöneticilerden çok farklı olduğu tezini, bürokratik kariyerin hem toplumsal kökenler hem de mesleki tecrübe açısından taşıdığı öneme dayanarak, ama pek az ampirik kanıt getirerek ileri sürmüştür. Başka deyişle, şirketlerin büyümesi ve mülk sahipliğinin dağılması çerçevesinde, mülk sahipliğinin kontrolden ayrılmasının, mesleki ehliyetlerine ve/veya örgütsel konumlarına dayanarak otoriteye sahip olan yeni bir yöneticiler sınıfının oluşmasına yol açtığını iddia etmektedir. Emek gücü artık homojen bir kapitalist sınıfla karşı karşıya kalmadığı için, bunun "hâlâ sınıf çatışması olarak tanımlanması"nın kuşkulu olduğu sonucuna varmaktadır (Dahrendorf 1959: 48). Dolayısıyla, diğer yönetimcilerle birlikte Dahrendorf da, bir kapitalist toplum kuramcısı olmaktan ziyade, kapitalizm sonrası endüstriyel toplumla uğraşan bir kuramcıdır (Scott 1985).

Nichols, çeşitli yönetimci gelenekler ayrıştırmanın mümkün olmasına rağmen, bu geleneklerin hepsinin, yalnızca mülkiyet ve kontrol arasında bir ayrılmanın meydana geldiği görüşünü değil, aynı zamanda "bu ayrılmanın önemli olduğu, ayrıca iş konusundaki tutumlarda ve bunun uzantısı olarak iş ideolojisinde değişiklikler yaratmakla sonuçlandığı" görüşünü de paylaştıklarını iddia etmiştir (1969: 55).

Yönetimci olmayanlar, her birinin şu ya da bu ölçüde Marx'ın takipçisi olması bakımından, yönetimcilerden daha az heterojendirler (Baran ve Sweezy 1968; Blackburn 1965; De Vroey 1975; Miliband 1973; Westergaard ve Resler 1975; Zeitlin 1989; Mc Dermott 1991). Yönetimci olmayanlar, mülkiyet kontrolden ayrılmış olsa bile, kapitalist girişimlerin yapısındaki bu değişimin –kişisel mülkiyet biçiminden kişisel olmayan mülkiyet biçimine geçilmesinin– endüstriyel kapitalizmin esas yapısını değiştirmediğini, bunun kapitalist sınıfın ortadan kalkması anlamına gelmediğini iddia ederler. Bu tezi desteklemek üzere birtakım gerekçeler getirilebilir, pek de az olmayan kanıtlar gösterilebilir.

Öncelikle, Blackburn'un "piyasanın ekonomik mantığı" adını verdiği şey söz konusudur (1965: 117); bu görüş Marx'ın şu temel saptamasını tekrarlar: "Rekabet, kapitalist üretimin içsel kanunlarının, her tek kapitalist tarafından zorunlu dışsal kanunlarmış gibi duyumsanmasını sağlar" (1970a: 592). Yani, serbest piyasa sisteminde tüm işletmeler, mülk sahibi yöneticiler tarafından mı yoksa profesyonel yöneticiler tarafından mı "kontrol" edildiklerine bakmaksızın, kâr etmeye veya riski ortadan kaldırmaya zorlanmaktadır.

İkincisi, bu yönetimcilik eleştirisinin gücü, mülk sahipleri ve yöneticilerin sosyal ve ekonomik birliği üzerinde duran iki görüş tarafından pekiştirilmektedir. Scott, Britanya ve diğer birçok endüstriyel kapitalist toplumdaki işletmelere ilişkin bir araştırmayı baştan sona incelemiştir (1985). Bu inceleme, yöneticiler ile mülk sahiplerinin, sınıfsal kökenleri ve eğitim tecrübeleri bakımından benzer bir sosyal geçmişe sahip olduklarını ve yöneticilerin çalıştıkları işletmelerde hisse edinme, dolayısıyla gelirlerinin bir kısmını bu kaynaktan elde etme eğilimi gösterdiklerini ortaya koyar. Bourdieu'nun (1971) çalışmasını kaynak alan Scott, geçmişte, kişisel egemenlik tarzında işletme gücünün doğrudan miras alınmasının kural olduğunu, şimdiyse buna ayrıcalıklı eğitimin satın alınmasını kapsayan dolaylı toplumsal mekanizmaların eklendiğini iddia etmiştir. Bu, kapitalist sınıfın, yeni nesillerine hem kültürel hem de ekonomik sermaye aktarmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla kişisel olmayan kapitalizmin gelişmesinin "tek sonucu, kapitalist sınıfın yeni, yönetimsel örgütlenmesi olmuştur" (Scott 1985: 256).

Üçüncüsü, güncel veriler profesyonel yöneticilerin kâr sağlama yeteneklerine göre işe alındığını, işte tutulduğunu ve terfi ettirildiğini göstermektedir (Nichols 1969; Zeitlin 1989; McDermott 1991). Profesyonel yöneticilerle ilgili bir araştırmada, "bunların kâr yönelimlerinin daha güçlü olmakla kalmadığı, kâr elde etme yeteneklerinin de daha fazla olduğu" sonucuna varılmıştır (Pahl ve Winkler 1974: 118); bu hiç de şaşırtıcı bir durum değildir. Bu araştırma bulgusu, yönetimci tezin merkezinde yer alan ayrımın –"yönetim" kontrollü firmalar ile "mülk sahibi" kontrollü firmalar arasındaki ayrımın– geçerliliği konusunda büyük kuşkular yaratmaktadır.

Yönetimciliğe ilişkin bu eleştirilerde, mülk sahipliği ile kontrolün ayrılmasının, "kapitalist sınıfın yok olmasına" değil, –özel mülkiyetin git gide şirketleşmesiyle birlikte– bu sınıfın "dönüşmesine" yol açtığı

ileri sürülmektedir (Scott 1991: 24). Dolayısıyla, bu küçük ancak önemli sınıfı teşhis etmek güç olsa da –Goldthorpe'un "biraz tuhaf" bir biçimde büyük mal sahiplerini hizmet sınıfına dahil etmesi (Erikson ve Goldthorpe 1992: 40) bu güçlükten kaynaklanır– kapitalist sınıf, mülk sahipliği ve kontrolün bireysel formlardan kollektif formlara dönüşmesi karşısında hayatta kalmıştır. Scott'a göre modern kapitalist işletmeci sınıfı, analitik olarak dört "ayrı sınıfsal kısma" ayrılabilir (1991: 72): Girişimci kapitalist (yani işletmenin tüm safhalarını aktif olarak kontrol eden klasik kapitalist mülk sahibi); rantiyeci kapitalist (yani pasif olarak kâr paylarını toplayan ve fiilen işin başında bulunmayan mülk sahibi); yönetici kapitalist (yani mülksüz olan veya olmayan bürokratik kapitalist) ve finansal kapitalist (yani mülksüz olan veya olmayan, çoğu zaman yarım gün çalışan, birçok yöneticiliği elinde tutan kapitalist). Dolayısıyla modern kapitalist sınıf "aile servetleri ve hayat şansları, bu kapitalist ekonomik konumlarda yer almalarından kaynaklanan kişilerden oluşmaktadır" (Scott 1991: 72).

Eğer yönetim devrimi bir "sözde-olgu" ise (Zeitlin 1989: 156), politik olarak egemen bir kapitalist sınıfın var olduğunu gösteren kanıtlar nelerdir? Amerika'daki (Domhoff 1967) ve Britanya'daki (Scott 1991) araştırmalar, yönetici sınıf kavramının, hâlâ sınıfsal yapının "tepe" noktasıyla uğraşan bir sosyoloji anlayışıyla ilintili olduğunu düşündürmektedir.

Domhoff, Mills'in (1968) çalışmalarıyla örneklenen güçlü bir sosyoloji geleneğine dayanarak, önceki araştırma metotlarını ve bulgularını incelemiş, bunlara kendi materyallerini eklemiş ve Amerikan üst sınıfının yöneten sınıf olduğu sonucuna varmıştır. Egemen sınıflarla ilgili iki temel analiz tarzı arasındaki farklılıkları şu şekilde özetlemiştir:

> Karar alma yaklaşımı, karar alma sürecini ve bu sürecin etkisini araştırmakla ilgili meselelerle, girişimlerle bağıntılıdır. Liderlik sosyolojisi metodolojisi ise, sosyolojik arka planla ilgilidir ve kurumsal liderlik ile karar alma gruplarının sosyolojik bileşimini incelemektedir. Karar alma yönteminin, temel politik konuları, öncülerin gerçek çıkarlarını, kararla ilgili faktörleri ve kararların sonuçlarının uzun vadede neler getireceğini belirleme konusunda güçlükleri vardır; liderlik sosyolojisi yöntemi ise, üst sınıf liderlerinin özel çıkarları olduğunu göstermek ve karar alıcılar ile kurumsal liderlerin ne kadarının üst sınıf üyesi olduğunu belirlemek konusunda sorunlarla karşılaşmaktadır.
>
> (Domhoff 1967: 145-6)

Domhoff her iki metodun da kusurlu olduğunu belirtmiş ve kendi çalışmasında, üç ana gerekçeyle, liderlik sosyolojisi yaklaşımı üzerinde durmuştur:

1. Amerikan toplumunun başlıca kurumları (yani seçkin eğitim, toplum, ekonomi ve politika kurumları) hakkında uzlaşmak, çeşitli sınıfların çıkarları hakkında uzlaşmaktan daha kolaydır;
2. karar almayı incelemek, bir liderlik grubunun toplumsal bileşimini araştırmaktan çok daha güçtür;
3. liderlik sosyolojisi metoduna üst sınıf liderlerinin özel çıkarları konusuyla ilgili olarak yöneltilen eleştiriler, bu sınıfın bir ulus-devletin servetinde aşırı bir paya sahip olduğunun ve "yıllık gelirden aşırı bir miktar aldığının" ortaya konmasıyla kısmen cevaplanabilir.

(Domhoff 1967: 146).

Domhoff'un vardığı temel sonuç, ampirik olarak tespit edilebilir bir Amerikan üst sınıfının "gelir, servet ve kurumsal liderliği"nin, "bu sınıfın 'yöneten sınıf' ünvanını kazanması için yeterli" olduğuydu (1967: 156).

Lupton ve Wilson (1959) ile Nichols'ünki (1969) gibi birkaç küçük ölçekli sosyoloji araştırması hariç, Scott'un yakın zamandaki araştırmalarına değin (1982; 1985; 1991), bir yönetici sınıfın varlığı konusunda, ampirik delillere dayanan tatmin edici bir cevap verilememiştir. Scott, en son ve en başarılı çalışmasında, Domhoff'un "bugün Britanya'da bir yönetici sınıf bulunduğunu" belirten yeni-Marksist görüşü onayladığı (krş. Miliband 1973), haklı bir üne sahip kitabına, İngiliz cephesinden yazılmış bir sonsöz eklemiştir (1991: 3-4).

Scott önce "kapitalist sınıf nedir?" sorusuna yönelmiştir. Cevabı, bu sınıfın, avantajlarını mülk sahipliğinden ve özel mülkiyet kontrolünden alan, "diğer sınıflarınkinden ayrı ve bunlara zıt çıkarları" olan, ekonomik bakımdan egemen bir sınıf olarak tanımlanabileceği olmuştur (1991: 7). Yukarıda da söylendiği gibi Scott, işletmelerin yapısındaki değişimlerin bu sınıfı, "kişisel" sermaye mülkiyetine dayanan bir sınıf olmaktan çıkarıp, giderek daha zor teşhis edilebilen "gayri şahsi" mülkiyete dayalı bir sınıfa dönüştürdüğünü iddia etmektedir. Bu önemli değişime rağmen, Britanya'da, "üyeleri, gelir ve servetlerini üreten kapitalist özel mülkiyet sisteminin başarısına bağımlı olan" bir kapitalist sınıf tespit etmek mümkündür hâlâ (Scott 1991: 24).

Sınıfın yeniden üretilmesi, kısmen özel mülkiyet ve kontrolün dolaysız bir sonucu, kısmen de aile ve eğitime bağlı toplumsal ağların dolaylı bir sonucudur.

Scott'un bir sonraki adımı, egemen ekonomik sınıfın politik olarak da egemen olduğunu, yani devlet gücünü kullandığını göstermektir. İddiasına göre:

> Bir kapitalist sınıfın, ekonomik egemenliği devletin işleyişi tarafından desteklendiğinde ve –tek başına veya geniş bir güç bloku aracılığıyla– devlet aygıtını yöneten güç eliti arasında aşırı oranda temsil edildiğinde, bir yönetici sınıf oluşturduğu söylenebilir.
>
> (Scott 1991: 38)

Toplumsal arka plana ilişkin veriler veya Domhoff'un deyişiyle liderlik sosyolojisi metodolojisi konusunda Scott, "bir güç blokunun, kapitalist girişimci sınıfının egemen konumda olduğu ... toplumsal arka planın ayrı örüntülerinin birleştirici özelliklerinde köklerini bulan bir sınıflar ittifakının varlığını" teyit eder (1991: 137).

Scott, kapitalist sınıfın politik yönetime de egemen olduğunu gösterdikten sonra, "bu politik egemenliğin elde edilmesini sağlayan mekanizmaları" ele almıştır (1991: 139). Devletin kapitalist sınıfın lehine çalıştığını ve bunun –devlet faaliyetlerinin mevcut kapitalist toplumsal ilişkileri ve dolayısıyla kapitalist sınıf çıkarlarını zayıflatmaktan ziyade desteklemesi bakımından– özel bir avantaj değil nispi bir avantaj sağladığını ileri sürmüştür. Yani Scott'a göre kapitalist Britanya'nın temel ekonomik, hukuksal, normatif yapısı, "devletin karar alma aygıtı aracılığıyla hiçbir zaman tekrar müzakere edilmemiştir" (1991: 142). Başka bir deyişle devlet, kapitalist sınıfın süregelen ekonomik ve politik egemenliğini destekleyici şekilde, tarihsel ve yapısal olarak taraflıdır.

Scott, Britanya'da "ekonomik egemenliği devletin işleyişi tarafından desteklenen ve üyeleri devlet aygıtını yöneten güç elitinde aşırı oranda temsil edilen" bir yönetici sınıfın var olduğu ve belirli şartlar altında devletin rolünün, sınıfsal zeminden ziyade sınıf egemenliğini garantilemek açısından daha önemli olduğu sonucuna varmıştır (1991: 151).

Toplumsal gelişime ilişkin endüstriyel toplum modeline destek veren yönetimcilerin aksine yönetimcilik karşıtları, kapitalizmin –değişmiş olsa da– tanınamayacak ölçüde büyük bir dönüşüme uğramadığını

iddia etmektedir. Mülkiyet kişisellikten çıkmış, ancak ortadan kaldırılmamıştır. Stratejik kontrol (yani uzun vadeli planlama) muhafaza edilmiş, sadece örgütsel kontrol (yani temel, uzun vadeli hedeflerin orta ve kısa vadeli uygulamaları) terk edilmiştir (Scott 1985; Clegg v.d. 1986). Kapitalist gelişimin motoru olan kâr güdüsünün önemi azalmamıştır. Kapitalist sınıfın ekonomik gücü, uluslararası işletmelerin büyümesi sonucu artmış, devamlılık da servet ile eğitim ayrıcalıkları tekelleşmesinin kombinasyonuyla sağlanmıştır. Bu durum, Scott'u şu sonuca vardırır: "Yönetim devrimi, bırakın tamamlanmayı, henüz başlamamıştır bile" (1985: 260).

Analizin bu aşamasında bir soru ortaya çıkmaktadır: Büyük eşitsizlikler ve dönemsel ekonomik krizlerle nitelenen demokratik toplumlarda, nispeten küçük bir yönetici sınıfın servet ve gücü tekelinde toplaması nasıl mümkün olabilir? Bu soruya verilecek olası bir cevap, kapitalist sınıfın ekonomik ve politik egemenliğinin, bu sınıfın çıkarlarına hizmet eden ve diğer sınıflar tarafından da yaygın biçimde paylaşıldığı düşünülen fikirler aracılığıyla meşrulaştırıldığını iddia etmektir. Kapitalist sınıf egemenliğinin bu uzlaşma boyutu, Marx ve Engels'in, yöneten sınıfın egemenliğinin politik ve düşünsel dışavurumları arasındaki ayrımı "sistematik olarak" açıklamamalarına rağmen, egemen sınıf terimini kullanırken kastettikleri ikinci anlamdır (Bottomore 1991: 485).

Gramsci'den sonra sivil toplumdaki sınıf egemenliği 'hegemonya' terimiyle ifade edilmeye başlanmıştır (1971); bu kavram Marksist kuramda daha çok "egemen ideoloji tezi" (yani özel mülkiyetin erdemini vurgulayan güçlü bir egemen sınıf ideolojisinin varlığının, bütün sınıflar arasında tüm kapitalist toplumsal düzenin kabul edilmesini sağlaması) olarak bilinmektedir. Ancak bunun, "aşırı toplumsallaştırılmış bir toplum kavramı" ile alt sınıfların ideolojik katılımları konusunda bu kavramla çakışan bir vurgulama üzerine kurulmuş olmasından ve ayrıca aktarım mekanizmalarındaki ilerlemelerin, özellikle kitle iletişimi ve kitlesel eğitimin gelişmesinin, geç dönem kapitalizmde egemen ideolojinin tutarlılığının azalmasıyla çakışmasından ötürü, son derece karmaşık ve sorunlu bir iddia olduğu ortaya konmuştur (Abercrombie v.d. 1980: 152). Daha net söylenirse, öncelikle, egemen ideolojinin kilit unsurları arasında –örneğin, özel mülklere sahip olma ve bunları miras yoluyla devralma hakkıyla bağıntılı atfedilmiş ayrıca-

lıklar ile belgelemecilik ve bürokratikleşmeyle bağıntılı kazanılmış ayrıcalıklar arasında– bir gerilim olduğu kaydedilmiştir. İkincisi, Abercrombie v.d. (1980), alt sınıf entegrasyonunun, paylaşılan değerlerden çok, Marx'ın "ekonomik ilişkilerin bunaltıcı zorlayıcılığı" adını verdiği şeyle (1970a: 737) ve statükonun "pragmatik kabulü"yle (Mann 1973: 30) ilgili olduğunu iddia etmişlerdir. Bununla bağıntılı üçüncü bir eleştiri de, Veblen'in, rekabetçi ve gösterişe yönelik tüketim aracılığıyla verilen "maddi saygınlık mücadelesi"nin muhafazakâr politik gücüne dikkati çekmesidir (1970: 39; ayrıca bkz. Edgell 1992). Dördüncüsü, Veblen, vatanseverlikten kaynaklanan toplumsal dayanışma (1964) ile başarılı emperyalizmin sağladığı, tüm sınıflar tarafından paylaşılan "ruhsal kazancın" da üzerinde durmuştur (1964: 71, ayrıca bkz. Edgell ve Townsend 1992). Beşincisi, ödül sistemi ve reformizmin zaafa uğraması durumunda, kontrolün tekrar ele geçirilmesi ve düzenin sürdürülmesi için, muhalif bağımlı gruplara karşı doğrudan güç veya politik baskı uygulanabilir (Miliband 1989). Endüstriyel kapitalizme geçiş sırasında fiziksel zorlamanın daha yaygın olduğu ve gelişmiş toplumların ekonomik bağımlılıkla nitelendiği düşünülmektedir (Abercrombie v.d. 1980). Dahası, 1980'ler boyunca Britanya'da (ve başka yerlerde), egemen ideolojinin iç tutarlılığını ve kapitalist sınıfın bu ideolojiye verdiği desteği artıran temel kapitalist değerlerin yeniden yükselişe geçtiği de gösterilmiştir (Edgell ve Duke 1991). Bu, "kapitalist sınıfın ekonomik, politik ve kültürel olarak egemen olduğunu" düşündürmektedir (Bottomore 1989: 10).

ARA SINIF(LAR)

Bu yüzyıl boyunca modern kapitalist toplumlarda, sınıfsal yapının ortasında yer alan sınıfsal konumların, diğer sınıfsal konumlardan daha fazla genişlediği ve bölünmeye uğradığı düşünülür; dolayısıyla, bu konunun "çağdaş sosyolojideki en zorlu konulardan biri" sayılması tipik bir durumdur (Abercrombie ve Urry 1983: 1). Teamül gereği, "eski" mülk sahibi ve "yeni" mülksüz "orta sınıflar" arasında, tarihsel ve siyasi bakımdan hassas bir ayırım yapılmaktadır (krş. Mills 1956); bu sınıflar "küçük burjuvazi" ve "beyaz yakalı" veya "kafa işçisi" sınıflar olarak da bilinmektedir. İlki, işçi istihdam eden ve etmeyen serbest çalışanları kapsar; ikincisi ise, düşük otoriteye sahip beyaz yakalı işçi-

lerden yüksek ehliyetlere sahip profesyonellere kadar uzanır. Heterojen orta sınıflara ilişkin bu ikili kavrayış biçimi, bu en problemli sınıflarla ilgili materyallerin sunulmasında temel alınacaktır.

Eski orta sınıf

"Eski" girişimci orta sınıfların ayırıcı özelliği, üretim araçlarının aynı anda hem sahibi hem çalıştıranı olmaları ve bazen başkalarını –özellikle de akrabalarını– istihdam etmeleridir. Marx ve Weber bu sınıfı –sırasıyla– "orta sınıfın alt tabakası" ve "alt orta sınıf" olarak adlandırmışlardı; ikisi de bu sınıfın büyük kapitalistlerin rekabeti karşısında yok olacağını düşünmekteydi (Marx ve Engels 1848: 62-3; Weber 1964: 427). Ancak, Marx bu sınıfın gerileyeceğini, genişleyen proletaryaya katılacağını vurgularken, Weber gelecekte bu sınıf için en iyi seçeneğin teknik eğitim almak olacağını iddia etmiştir. Bu, sınıf sosyolojisinde büyük bir tartışma haline gelecek olan "proleterleşme/burjuvalaşma" meselesinin ilk halidir. Karşımıza çıkan durum ise, günümüzde modern ekonomiye ve özellikle imalat sektörüne büyük firmaların hâkim olmasına rağmen, –özellikle de hizmet sektöründeki– küçük işletmelerin varlıklarını sürdürmekle kalmamaları, aynı zamanda genişlemeleridir (Bogenhold ve Staber 1991; Burrows ve Curran 1989; Scase ve Goffee 1980; Storey 1983; Wright 1985; Steinwetz ve Wright 1989).

Scale ve Goffee (1982), girişimci orta sınıfın tabiatındaki çeşitliliğe rağmen –bu çerçevede, kendi hesabına çalışanlar, küçük işverenler, hem mülkiyeti hem kontrolü elinde bulunduranlar, hem mülkiyete hem yönetime sahip olanlar sayılabilir– (krş. Goss 1991), bu sınıf konusunda üç ayrı yaklaşım olduğunu saptamışlardır. Bunlardan ilkinde, yok olmayla sonuçlanacak gerileme vurgulanır, dolayısıyla buna *çöküş kuramı* adını veriyorum; ikincisi varlığını sürdürme üzerinde durur, dolayısıyla *marjinalleşme kuramı* olarak adlandırılabilir; üçüncüsü de küçük sınıfların giderek daha hoş hale geldiğini iddia etmektedir ve *karşı-marjinalleşme kuramı* olarak nitelenebilir.

Yakın zamana kadar tarihi veriler yeni-Marksist çöküş kuramını doğrular gibi görünmüştür. ABD nüfus verileri, 1960 ile 1980 arasında küçük ölçekli kapitalistlerin emek gücünün %13.8'den %9.3'e gerilediğini göstermiştir (Wright ve Martin 1987). Benzer şekilde Britan

ya'da da, 1970 ile 1979 arasında serbest meslek sahiplerinin resmi rakamı 2 milyondan 1.9 milyona düşmüştür (Brown 1990). Ancak 1980'ler boyunca birçok Batı toplumunda küçük girişim sektörü büyümüştür (Loutfi 1991). Örneğin Britanya'da serbest çalışanların sayısı on yıl içinde %50 civarında artmıştır (Brown 1990); tarihsel eğilimdeki bu değişiklik, artan işsizlikle mücadele etmeye yönelik daha geniş bir politikanın bir parçası olarak serbest meslek sahipliğini teşvik etmeyi hedefleyen muhafazakâr hükümetin tedbirleriyle (örneğin Girişim Ödenek Planı'yla) bağlantılıdır (Curran v.d. 1986). Bu, esnek firmaların ve taşeron kullanma stratejisinin gelişimiyle de çakışmaktadır (Hakim 1988). Bunun uzun vadeli yeni bir eğilim mi yoksa kısa vadeli bir örüntü mü olduğunu söylemek için henüz çok erkendir.

Gerry, gerileyen eski orta sınıfı "lümpen-burjuvazi" olarak tanımlayan Mills'i (1956: 28) hatırlatan bir terminolojiyle küçük kapitalizmin gelişmesinin sınıfsal sonuçlarını irdelemiş, ayırıcı özelliği iş güvenliğinden yoksunluk, uzun çalışma saatleri, kötü koşullar ve düşük kâr olan bir "gizli proletarya"nın ortaya çıkmasıyla nitelenen bir harekete –yüksek ücretli işçilerin serbest çalışanlar haline gelmesine– dikkati çekmiştir (1985: 188). İşçi sınıfının bir kısmı serbest çalışanlar arasında kaybolabilir; ancak bunlar, değişen sınıfsal konumları önceki konumlarına benzediği için sömürü ve baskıdan kurtulamazlar. Ne ki, bu istihdam statüsü değişimi –artık kollektif değil bireyci olan bu statü– Amerika ve Britanya'da sağ siyasi partileri destekleme eğilimiyle bağlantılıdır (Bechhofer ve Elliot 1978; Farm 1982). Sonuç olarak yeni-Marksist çöküş kuramı bir anda reddedilemez. Gerileyen eski orta sınıfın yerini kısmen, örtük bir biçimde de olsa, genişleyen işçi sınıfı almıştır.

Eski orta sınıfın, büyük sermaye ve örgütlü emeğin egemen olduğu, bu ikisi tarafından tehdit edilen bir sınıf yapısının "dışında" yer alan marjinal bir sınıf olarak varlığını sürdürdüğü görüşü, bu sınıfın yakın zamanda tekrar canlanmasından daha önce ortaya çıkmış bir anlayış biçimidir (Bechhofer v.d. 1974; Bechhofer ve Elliot 1981). Bu sınıfın hayatta kalması, mülkün intikali, bağımlılıktan kurtuluşun ve nispi zenginliğin çekiciliği, sürekli olarak iş çevrimine ve teknolojik değişime eşlik eden yeni olanakların oluşumu gibi ekonomik güçlere ve yönetimlerin küçük kapitalizmin temel ideolojik ve ekonomik işlevler taşıdığını kabul etmesi gibi politik güçlere başvurularak açıklanmıştır. Başka bir deyişle, yeni teşebbüsleri teşvik etmek işsizlikteki artışın

bir kısmını gidermenin ve devlet harcamalarını kısmanın ideolojik bakımdan sağlam bir yoludur. Bu tartışma, Henry (1982) tarafından geliştirilen ve işsiz kalan işçilerin "kayıt dışı" hayatta kalma stratejileri benimsedikleri bir gerileme sürecinde genişlediği düşünülen gayri resmi ekonomi sektörüne dikkat çeken çalışan işsizler tezine uygundur. Bu ikisi birlikte düşünüldüğünde, küçük ölçekli kapitalizmin resmi veya gayri resmi temelde varlığını sürdürdüğünü dile getiren kuram, bu sınıfı daimi marjinalliğe teslim eden bir kuramdır.

Üçüncü bakış açısı en iyimser olan bakış açısıdır; bu görüşte eski orta sınıf, gerileyen veya tipik olmayan statik bir sınıftan ziyade genişleyen bir prototip sınıf sayılır. Ayrıca, en yeni tarihli kuram budur; dolayısıyla güncel geçerliliği vardır. Girişimci orta sınıfın gelecekte daha yaygın hale geleceği iddiası, belirli toplumsal eğilimlerin olumlu bir yorumuna dayanmaktadır. Öncelikle, imalattan hizmet ekonomisine geçiş, sermaye-yoğun olmaktan ziyade emek-yoğun olan yapısı sebebiyle, küçük burjuvazinin gelişmesini desteklemektedir (*Institute of Employment Research* [İstihdam Araştırma Enstitüsü] 1987). İkincisi, küçük girişimin büyümesi, bir zamanlar nispeten pahalı olan sermayeyi –örneğin bilgisayarları– herkes için ulaşılabilir hale getiren teknolojik değişimler tarafından kolaylaştırılmaktadır (Scase ve Goffee 1982). Üçüncüsü, –büyük işletmelerle karşılaştırılacak olursa– küçük işletmelerin işçiler ve çevre karşısındaki tavrının daha insani olduğunu belirten yaşam kalitesi tartışması vardır (Boissevain 1984). Dördüncüsü, yeniden canlanan bir girişim kültürünün tarihsel çerçevesinde küçük girişim modaya uygun bir ideal haline gelmekte ve sağ hükümet politikaları tarafından desteklenen bir hareketlilik fırsatı olarak görülmektedir (Burrows 1991; Goss 1991). Son olarak, işsizliğe tepki veya bürokratik bir hiyerarşi içerisinde getirilen bir çalışma alternatifi olarak kooperatiflerin (yani kollektif serbest çalışmanın) gelişmesi söz konusudur (Cornforth v.d. 1988). Bu kuram, tüm küçük kapitalizm biçimlerinin bugünkü canlanmasının gelecekte de devam edeceğini, dolayısıyla eski orta sınıfın daha önemli bir sınıf olacağını ima etmektedir. Bu görüş, küçük ölçekli kapitalizmin fena halde riskli olduğu gerçeğini göz ardı etme eğilimi göstermektedir (Hudson 1989), dolayısıyla "eski" orta sınıfın büyümesinin devam edip etmeyeceği belli değildir.

Muhtemelen istihdam statüsüyle "birleşmiş", ama çeşitli sınıfsal koşulları içeren bir sınıf hakkında genelleme yapmak zordur (Curran

ve Burrows 1986). Gözden geçirilen her kuram eski orta sınıfın farklı yönleri üzerine odaklanmaktadır: Çöküş kuramı bu sınıfın daha zayıf unsurlarının çalışma şartlarını vurgulamış; marjinalleşme kuramı, bu sınıfın kalıcılığını açıklayan faktörler üzerine odaklanmış; karşı-marjinalleşme kuramı da büyümeye yardım eden faktörler üzerinde durmuştur. Son sıralarda yapılan karşılaştırmalı bir analizde şu sonuca varılmıştır: "Serbest çalışma oranındaki artış, muhtemelen, emek piyasasındaki aksaklıkların bir yansımasıdır, bunları gidermeye katkıda bulunacak bir gelişme değildir" (Bogenhold ve Staber 1991: 235). Bu, nihaî gerilemeyi ve sınırsız büyümeyi dikkate almayan marjinalleşme kuramının, söz konusu ara sınıfın geleceğiyle ilgili en ümit verici kuram olduğunu düşündürmektedir. Kuşkusuz, eski orta sınıfın tarihsel gerilemesi sona ermiş gibi görünmektedir, "hiç değilse geçici olarak" (Steinmetz ve Wright 1989).

Yeni orta sınıf

Yeni orta sınıf beyaz yakalı işçilere tekabül eder; bu sınıf içindeki değişimlere ilişkin bugünkü tartışmalar da, gene Marx ve Weber'in sınıf analizindeki ufuk açıcı katkılarına uzanmaktadır. Marx'a göre beyaz yakalı işçiler "ücretli çalışanların daha iyi ücret alan bir sınıfına mensupturlar"; "büroda işbölümünün" gelişmesi ve "ulusal eğitimin genelleşmesi"nden ötürü, bu tip işçilerin arzı artacak, ücretleri de düşecektir (1974: 300). Weber ise, Marx'ın "değer düşmesi" veya proleterleşme tezinin aksine, karşıt yönelimin hâkim olacağını düşünüyordu. "Yönetimin giderek bürokratikleşmesinin, uzmanlık sınavlarının önemini artıracağını" ve buna bağlı olarak "tüm alanlarda eğitim sertifikaları yaratmanın evrensel bir talep olmasının, bürolarda ve ofislerde ayrıcalıklı bir tabakanın oluşmasını amaçladığını" iddia etmekteydi (1961: 241). Yani, Marx ile Weber beyaz yakalı işçiler sınıfında ortaya çıkan büyümeyi kaydetmiş, ancak bu eğilimi farklı biçimde yorumlamışlardır.

Sayılara bakılacak olursa, Marx ve Weber beyaz yakalı grupların genişlemesini beklemekte haklıydılar. Örneğin Britanya'da 1911 ile 1981 arasında beyaz yakalı işçiler (profesyoneller, yöneticiler, denetçiler ve büro çalışanları) istihdam edilen nüfusun %14'ünün altından %43'ünün üzerine çıkmıştır (Routh 1987). Benzer bir değişim ABD'de de görülmüştür; 1900 ile 1980 arasında beyaz yakalı işçilerin (mal

sahipleri, profesyoneller, yöneticiler, satış elemanları ve büro çalışanları) oranı %17.5'ten %52'nin üzerine çıkmıştır (Gilbert ve Kahl 1987).

Temel sorun, sınıf yapısının "ortasındaki" bu değişimin nasıl yorumlanacağıdır. Bir olasılık, Marx'ın tezinin büro işçilerinin gerileyen sınıfsal koşullarıyla, Weber'in tezinin ise meslek sahibi işçilerin iyileşen sınıfsal koşullarıyla doğrulandığını iddia etmektir (Abercrombie ve Urry 1983). Başka deyişle, Marx da Weber de haklıydı; yeni orta sınıf iki farklı gruba –kalifiye olmayan sıradan beyaz yakalılar kesimi ile kalifiye uzmanlar kesimine– ayrılmıştır.

Braverman, Marx'ın üç proleterleşme biçiminden ikisini, özellikle de sıradan beyaz yaka mesleklerle ilgisinde toplumun ve iş yaşamının proleterleşmesini (bkz. birinci bölüm) ele almıştır. Bu yüzyılda Britanya ve ABD'deki büro işlerinin çok büyük oranda artmasının, toplumdaki kol ve kafa emeği proleterleşmesinin bir parçası olduğunu iddia etmiştir. Bugünkü durumun aksine, eskiden büro çalışanlarının "işlevlerinin, yetkilerinin, ücretlerinin, görev sürelerinin ve istihdam beklentilerinin", "fabrika işçilerinden ziyade işverenlere yakın" olduğunu öne sürmüştür (Braverman 1974: 295). Başka deyişle, büro çalışanlarının sınıfsal koşulları, büro işlerinin bürokratikleşmesi, rasyonelleşmesi ve kadınlara açılması sebebiyle gerilemiştir. Braverman, yeni-Marksist tezini oluştururken, tekelci kapitalizmde sıradan kafa işçilerinin orta sınıf üyesi olduğu görüşüne karşı çıkmıştır:

> Eğer günümüzün milyonlarca büro çalışanına, erken dönem kapitalizmin küçük ve çoktan yok olmuş büro çalışanı tabakasının "orta sınıf" veya yarı idari işlevleri yüklenirse, sonuç, modern toplumun korkunç bir biçimde yanlış anlaşılması olabilir ancak.
>
> (1974: 293)

Braverman'ın tezi birçok araştırmayı teşvik etmiş, hem iş sosyolojisinde hem sınıf sosyolojisinde eleştirel tartışmaların odağı haline gelmiştir (krş. Littler ve Salaman 1984; Thompson 1983; Wood 1983). Konumuz açısından en önemli eleştiriler, öncelikle Braverman'ın –hem kol emeğine dayanan işlerin hem de kafa emeği gerektiren işlerin kalifiyesizleştirmesi kuramına ilham veren– zanaat perspektifinin, ondokuzuncu yüzyıl zanaatlarına ilişkin yanlış bir tasarım içerdiğini dile getiren eleştirilerdir (Cutler 1978). Örneğin, büro çalışanlarına ilişkin tarihsel araştırmalar,

Braverman'ın Victoria Çağı'nın büro çalışanlarını yarı idari zanaat işçileri olarak tanımlamasının, büro işlerinin daha kalifiye yanlarını –daha az kalifiye görevlerin aleyhine olmak üzere– seçici bir biçimde vurgulamasından ötürü hatalı olduğunu göstermiştir (Attewell 1989).

İkincisi, Braverman'ın yirminci yüzyıl boyunca hem kol hem de kafa emeğinin kalifiyesizleştiği iddiasında, kalifiyesizleşmenin düzensiz bir süreç olduğunun farkına varılmamıştır (Penn ve Scattergood 1985; Lowe 1987). Araştırmalar ayrıca, Braverman tarafından dikkat çekilen büro işlerinin kalifiyesizleşmesi sürecine ek olarak, bilgisayarlaşma gibi teknolojik değişimlerin kalifiyeleşme getirebileceğini de göstermektedir (Crompton ve Reid 1983; Gallie 1991).

Üçüncü olarak, yukarıda söylenenlerle ilgisinde, proleterleşme hakkındaki tartışmanın "ağırlıkla temsil ediciliği belirsiz vaka incelemelerine dayanmasından ötürü zarar gördüğü" kaydedilmiştir (Gallie 1991: 337). Temsil ediciliği daha güvenilir olan ulusal nüfus sayımı verileriyle ve başka verilerle düşünüldüğünde, bu vaka incelemelerinin, proleterleşme tezinin iş boyutundaki gerilemeyi doğrulamadığı görülür (Goldthorpe 1987; Gallie 1991). Ancak, kalifiyeleşmenin kalifiyesizleşmeden çok daha yaygın olmasına rağmen, Gallie'nin ortaya koyduğu kanıtlar "kadınlarla karşılaştırıldığında erkeklerin kalifiyeleşme sürecinden önemli ölçüde daha fazla faydalandıklarını" düşündürmektedir (1991: 343).

Dördüncü ve sonuncusu, Braverman, fazlaca "belirlemeci" ve "tek yanlı" olan, mutlak güce sahip bir kapitalist sınıfın tamamen edilgen bir işçi sınıfına egemen olduğu iddiasını taşıyan sınıf anlayışından ötürü eleştirilmiştir (örn. MacKenzie 1977). Sonuç olarak, Braverman'ın sınıf homojenleşmesinin giderek arttığını dile getiren kuramı, genelde sendikalaşma, özelde de beyaz yakalıların sendikalaşması dahil olmak üzere, sınıf bilincinin ya da sınıf hareketlerinin değişik biçimlerini açıklayamamaktadır (Price ve Bain 1983; Hyman ve Price 1983). Başka deyişle Braverman, proleterleşmenin Marx'taki üçüncü önemli biçimini, işlerin kalitesizleşmesiyle birlikte işçilerin politik bakımdan radikalleşmesini göz önüne almayı ihmal ettiği için eleştirilmiştir.

Ancak, Braverman sıradan beyaz yakalı işçilerin belirli yönlerden proleterleştirildiği tezini geliştirirken yanlız değildi. Amerikalı sosyologlar Mills (1956) ve Aronowitz (1974), tarihsel olarak beyaz yaka işlerin mekanizasyon ve bürokratikleşmenin etkisiyle kalifiyesizleştiğini, dolayısıyla büroda çalışmanın fabrikada çalışmaktan pek de farklı

olmadığını savunmuşlardır. Daha yakın tarihte Wright ve Singelmann (1982), başlangıçta bir dönem, ABD ulusal verilerine dayanarak, proleterleşme eğiliminin proleterleşmenin gerilemesi eğiliminden daha belirgin olduğunu iddia etmişlerdir. Bununla beraber, sonraki makalelerinde bunun tam tersi bir sonuca varmışlar (Singelmann ve Tienda 1985; Wright ve Martin 1987), ancak proleterleşme tezini tamamen terk etmekten de kaçınmışlardır. "Çekirdek kapitalist ülkeler"de bir iyileşme sürecinin, Üçüncü Dünya'da da bir gerileme sürecinin ortaya çıkmasının muhtemel olduğunu, yani proleterleşmenin ulusal eğilimlerden çok uluslararası eğilimlerle ilintili bir mesele olduğunu ileri sürmüşlerdir (Wright ve Martin 1987: 23).

Britanya'da Westergaard ve Resler, nispi ücretleri ve işteki kontrolü temel alarak, (erkek) "alt sınıf büro ve satış elemanlarının" bu yüzyıl boyunca bir proleterleşme yaşadıklarını ileri sürmüşlerdir (1975: 75). Ayrıca, 1911 ile 1931 arasında büro çalışanları, "resmi sınıfsal" konum ve toplumsal mevki bakımından, sınıf I'den sınıf III'e gerilemişlerdir (Hakim 1980). Bu, büyük çoğunluğu kadın olan büro çalışanlarının üç kat arttığı, büro işinin mekanik hale geldiği ve sekreter birliklerinin ortaya çıktığı bir dönemdir (McNally 1979). Dolayısıyla, büro işlerindeki proleterleşme, bu işlerde kadınların ağırlık kazanmasıyla çakışmıştır. Üçüncü Dünya'da kalifiye olmayan işçi sayısının giderek arttığını dile getiren mekânsal işbölümü tartışması da, Britanya'daki yeniden yapılanmayla ilgili olarak geliştirilmiştir (Abercrombie ve Urry 1983).

Beyaz yakalıların proleterleşmesine ilişkin yeni-Marksist teze getirilen alternatif bir yaklaşım Lockwood'un çalışmasında (1958) bulunabilir. Lockwood, iş, piyasa ve statü durumları arasında yaptığı ayrımda, büro işinin bürokratikleşmesi ve rasyonelleşmesine rağmen, kol işçileriyle karşılaştırıldığında erkek büro işçilerinin hâlâ, otoriteyle daha fazla toplumsal ve fiziksel yakınlıkları olduğunu, daha iyi ücret ve yükselme şansına ve daha yüksek statüye sahip olduklarını göstermiştir. Büro çalışanları kol işçileriyle bir "mülksüzlük statüsü"nü paylaşsalar da, işin ve toplumun proleterleşmesi tezlerinin kabul edilmemesi gerektiği, çünkü büro çalışanlarının birçok başka bakımdan sınıf ve statü yapısında egemen bir konumda yer aldıkları sonucuna varmıştır Lockwood. Ayrıca, Braverman'ın aksine, politik proleterleşme tezine yönelmiştir. Büro işçilerinin sınıfsal durumlarının değişik biçimlerinin, büyük bir sınıf bilinci "farklılaşması"yla ilişkili olduğunu keşfetmiştir

(Lockwood 1958: 211). Dolayısıyla Lockwood, Marksist yanlış bilinç kuramının büro işçileri için geçerli olmadığı sonucuna da varmıştır.

Lockwood, temel kitabının yeni baskısındaki uzun bir sönsözde, büro işçilerinin sınıfsal durumlarını sonraki araştırmaların ışığında yeniden incelemiş ve bir kez daha, sıradan kafa işçileriyle ilgili yeni-Marksist proleterleşme kuramının üç şeklini de reddetmiştir (1989). Bu kuramın tersine, değişik sınıfsal durumlar ile sınıf bilinci arasındaki bağlantıyı tekrar vurgulamış ve –"düzensiz" verilere dayanarak– iki olasılık ileri sürmüştür:

> Daha sağlam olanı, büro işlerinin ne ölçüde proleterleşmiş olduğu dikkate alınmaksızın, büro işçilerinin büyük çoğunluğunun proleterleşme yaşadığını düşünmenin herhangi bir dayanağı olmamasıdır. Erkek büro işçilerinin terfi olanakları ve kadın işçilerin hızlı iş değiştirme hareketleri, durumun böyle olmadığını az çok göstermektedir. İkincisi, büro işlerinin rasyonelleşme ve mekanizasyon sonucunda geniş çaplı bir "gerileme"ye uğradığı görüşü fazla destek görmemiştir. Gerçekten de, yeni teknolojinin etkilerine ilişkin yakın tarihli, çok detaylı incelemeler ve örnek araştırmalar tam tersi bir sonuca varmaktadır: Yani, yeniden-kalifiyeleşmenin, hatta iş zenginleşmesinin çok genel sonuçlar olduğu görülmektedir.
>
> (Lockwood 1989: 250)

Lockwood'un görüşüne, "en azından Britanya'da, beyaz yakalıların proleterleşmesi tezinin, ampirik olarak, işçi sınıfının burjuvalaşması kadar tartışmaya açık olduğunun muhtemelen kanıtlanacağını" ifade eden Goldthorpe'tan destek gelmiştir (1972: 355; ayrıca bkz. Goldthorpe ve Bevan 1977: 312). Daha yakın zamanda Goldthorpe ve Erikson, proleterleşme kuramında hareketlilik verilerinin, birbiriyle bağlantılı iki yönden önemli olduğunu iddia etmişlerdir: "Hem saygınlığı azalan işlerin daha ileri konumlardan 'zorla geriletilmiş' bireyler tarafından tutulduğunun hem de bu bireylerin bu gibi işlerden kaçınma şanslarının çok az olduğunun gösterilmesi gerekmektedir" (1992: 13). Sıradan kafa işçileriyle ilgisinde, diğer araştırmaların yanı sıra, Steward v.d. (1980) ile Marshall v.d. (1988) ise durumun böyle olmadığını göstermektedirler.

Beyaz yakalıların proleterleşmesi tartışmasını açıklamak için cinsiyet boyutu merkez alınabilir. Bunun sebebi, erkeklerin, kalifiye olmayan büro işlerinde temsiliyetleri fazla olan kadınların aleyhine olmak

üzere, kalifiyeleşmiş işlerin artışından faydalanma eğilimi gösterdiklerinin iddia edilmesidir (Crompton ve Jones 1984). Stewart v.d.'nin erkek büro işçileri hakkındaki araştırmaları bile, "terfi olanakları sınırlı olan en bayağı büro görevlerindeki" kadınların konumları ile büro çalışanı erkeklerin terfilerinin "rutin"liği arasındaki karşıtlığı ortaya koymuştur (1980: 94). Benzer şekilde, proleterleşme tezinin tüm versiyonlarını reddeden Marshall v.d., "genel hizmet istihdamında görevli kadınların, işlerini kol işçileri için tipik olan işlerden ayırt edilemez kılan sıradanlaşmış görevleri yerine getirdiklerini" kaydetmişlerdir (1988: 136). Ancak, proleterleşme tezinin bu cinsiyet ağırlıklı versiyonunun geçerli olduğunu iddia etmek için, kadınların büro işlerinin proleterleşmesi sürecini yaşadıklarını göstermek gerekecektir. Doğrusu pek az kadın bunu yaşamıştır, "çünkü işe alınmaları" sıradan idari görevlerin "hızlı artışıyla doğrudan ilişkili olmuştur" (Lowe 1987: 143-4).

Ancak, bazı insanlar ve bazı işler (özellikle de "kadınların işleri") proleterleşmiştir ve bu durum Giddens'ın "kadınların bir anlamda beyaz yakalı sektördeki 'alt sınıf' olduğu" sonucuna varmasına yol açmıştır (1979: 288). Dolayısıyla varılabilecek en güvenilir sonuç, orta sınıfın alt tabakasının proleterleşmesi dikkate alındığında, en önemli eğilimin erkeğin kalifiyeleşmesi, en önemsiz eğilimin ise kadınların kalifiyesizleşmesi olduğudur (Abercrombie ve Urry 1983). Bu durum, –göstergeler, gelişmiş toplumların tüm mesleki sınıf yapısında genel bir yükseliş olduğu tezini desteklese de– toplumlar içerisinde ve arasında, teknolojik değişimle ilgili bir kutuplaşma sürecinin ortaya çıktığını düşündürmektedir (krş. Gallie 1991). Dolayısıyla, tam da proleterleşme tartışması yeni-Marksistler lehine çözümlenecek gibi görünürken (Crompton 1990), ikincil emek piyasasının, yani ihtiyaç halinde gündelikle tutulan işçi piyasasının gelişmesi ve tüm bunların hem iskânda kutuplaşmayı (Ford 1989) hem de işte kutuplaşmayı (Gallie 1991) gerektirmesi, proleterleşmenin tamamen kapanmamış, karmaşık bir konu olduğunu göstermektedir.

Yeni orta sınıfın diğer kısmı, sadece sayıca büyümekle kalmayan, aynı zamanda geçen yüzyıl boyunca sınıfsal koşullarını iyileştirdikleri düşünülen idari ve profesyonel çalışanları kapsamaktadır. Yeni orta sınıfın bu bölümünün nicel ve nitel olarak tarihsel bir dönüşüm geçirdiği konusunda herhangi bir tartışma olmasa da (krş. Abercrombie ve Urry 1983; Gilbert ve Kahl 1987; Routh 1987; Wright ve Martin

1987), bu sınıfın nasıl ortaya çıktığı konusunda birbirine rakip açıklamalar bulunmaktadır. Carter gibi yeni-Marksistler sermaye yoğunlaşmasına, yönetimin artan önemine ve dolayısıyla yöneticilerin sınıfsal yapıdaki rollerine bakma eğilimindedir (1985). Diğer yandan, Parkin (1979) gibi yeni-Weberciler işlerin profesyonelleşmesine, resmi niteliklerin artan önemine ve dolayısıyla da profesyonellerin sınıfsal yapıdaki rollerine işaret etmektedir. Yeni orta sınıfın hem idari hem profesyonel unsurlarının yükselişini belirtmek için kullanılan terim 'hizmet sınıfı'dır (bkz. ikinci bölüm). Bu kavramın karışık düşünsel kökeni düşünülecek olursa, Abercrombie ve Urry'nin (1983) bütünleşmiş bir yeni-Marksist ve yeni-Weberci yeni orta sınıf açıklaması sağlamak için bu kavramı kaynak olarak kullanmaları çok yerinde bir girişimdir.

Abercrombie ve Urry'ye göre hizmet sınıfı, kalifiyesizleşmiş beyaz yakalılardan nispeten ayrıcalıklı iş ve piyasa koşullarıyla ayırt edilebilecek yeni orta sınıfın "üst" kısmını tanımladığı için yeni-Weberciliğe göre (1983: 118-22) ve "kontrol, yeniden üretim ve kavramlaştırma işlevlerini –sermaye için gerekli olan emekle ilgili işlevleri– yerine getirdiği" için de yeni-Marksizme göre analiz edilebilir (1983: 122). Bu sınıfın üyelerinin, ehliyetlere bağlı olarak, bürokrasiler tarafından belirlenmesi tipik bir durumdur. Hizmet sınıfı konumundakilerin kariyerleri vardır, bununla ilişkili otorite ve bağımsızlık gibi tüm avantajlara, ayrıca bürokratik hiyerarşideki yükselişle birlikte ücretlerde ve koşullarda düzenli iyileşmelere sahip olmaktadırlar. Hizmet sınıfı ile diğer sınıflar arasındaki ilişkiler söz konusu olduğunda Abercrombie ve Urry sermayenin, "bilgi, beceri ve kontrolün birbirinden ayrıldığı ve farklı orta sınıf konumları çerçevesinde somutlaştırıldığı süreçlerden ötürü," idari yeniden örgütlenmeyle ve bunun beraberinde sermaye ve emeğin kişisellikten uzaklaşmasıyla "zayıflatıldığını" ifade etmişlerdir (1983: 132). "Hizmet sınıfını potansiyel bir yönetici sınıf olarak görmek yanlış olsa da," bu sınıfın gücünün "sermayenin ve özellikle emeğin aleyhine olmak üzere" oluşturulduğu sonucuna varmışlardır (1983: 151). Tartışma, hizmet sınıfının kapitalist sınıfın yerini aldığı iddiasına varılmadan noktalanmış, daha ziyade bu iki sınıfın işlevlerinin "bir bakıma birbirlerinden ayrılmaz hale gelmekte olduğu" iddia edilmiştir (1983: 153: ayrıca bkz. Lash ve Urry 1987).

Abercrombie ve Urry tarafından ileri sürülen "hizmet sınıfını 'ortada yer alan' bir sınıf olarak tanımlamak giderek daha anlamsız hale gelmek-

tedir" iddiası (1983: 124), Goldthorpe'un (1987) bu terimi yüksek düzey çalışanları ve büyük mülk sahiplerini kapsayacak şekilde kullanmasına benzer (bkz. ikinci bölüm). Ancak Goldthorpe hizmet sınıfını "bir üst merciye tabi olanlar sınıfı" olarak da tanımlamıştır (1982: 180). Bu son saptamaya rağmen, anılan sosyologlar hizmet sınıfının bir orta sınıf değil bir egemen sınıf olduğunu ifade eder gibidirler. Bu görüşü desteklemek için, kendisi de kuşkulu bir tez olan sermayenin "zayıflaması" tezini (bkz. s. 66-68) anmak yeterli değildir. Hizmet sınıfı gücünün dayandığı esasların –kurumsal avantajlar ve eğitim avantajlarının– mülkün gücü ile karşılaştırılabilir olduğunun ve şirketlerin zirvesinde değişik kapitalist konumları işgal edenler arasında bir örtüşme olduğunun gösterilmesi gereklidir. Söz konusu örtüşme gerçekleşse bile (krş. Scott 1991), sınıf gücünün kaynakları olarak kurumsal ve kültürel avantajlar mülke göre ikinci derecede kalırlar (Savage v.d. 1992). Özelde de Savage v.d. tarafından da, kolayca biriktirilebilmesi, muhafaza edilebilmesi ve nakledilebilmesi sebebiyle mülkün sınıf oluşumunda en kuvvetli esas olduğu, oysa kültürel avantajların muhafaza edilebildiği ama sadece kurumsal bir ortamda işleyişe geçirilebildiği, Collins'in tabiriyle "enflasyon mücadelesi"ne tabi olduğu iddia edilmiştir (1979: 193). Kurumsal avantajlar ne mülkün ne de ehliyetlerin güvenliğine sahiptirler, yine de önemli getiriler yaratma potansiyelini korurlar.

Savage v.d. tarafından geliştirilen mülk - kurumsal avantajlar - kültürel avantajlar ayrımı (1992), 'hizmet sınıfı' denen sınıfın özelliği olan sınıfsal koşulların çeşitliliğini açığa vurmakta ve bu sınıfın varsayılan sınıfsal birliği ve muhafazakârlığı hakkında şüpheler uyandırmaktadır. Goldthorpe (1982), hizmet sınıfı üyelerinin, benzer bir sınıfsal durum ve işverenleriyle kurulan güvenli bir hizmet ilişkisi tarafından bir araya getirildiklerini ifade etmiştir. Bu sebeple, "statükoda önemli menfaatleri" bulunmakta, dolayısıyla "modern toplumlar içerisinde muhafazakâr bir unsur" oluşturmaktadırlar (Goldthorpe 1982: 180). Goldthorpe yeni-Weberci görüşünü, yeni-Marksist görüşle ve –Mallet (1975) ile Gouldner (1979) gibi– hizmet sınıfının bir gerilemeyle radikalleşebileceğini iddia etmiş olan "yeni sınıf" yazarlarının görüşleriyle karşılaştırmaktadır. Goldthorpe bu olasılık konusunda şüpheci olmasına rağmen, yakın tarihli araştırmalar özel sektörü kontrol edenlerin kamu sektörünü kontrol edenlerden daha muhafazakâr olma eğiliminde olduklarını ve 1980'ler boyunca Britanya'da kamu sektörünü kontrol

edenlerin, kamu harcamalarında yapılan kesintiler nedeniyle radikalleştiklerini göstermiştir (Edgell ve Duke 1986 ve 1991).

Abercrombie ve Urry'nin (1983) yeni orta sınıfla ilgili araştırmaları, kadınların hâkim olduğu sıradan ve erkeklerin hâkim olduğu uzmanlık isteyen beyaz yaka işler arasındaki sınırı açığa çıkartma konusunda, hizmet sınıfı ile kapitalist sınıf arasında ayrım yapma konusunda olduğundan daha fazla yardımcı olacak gibi görünmektedir. Profesyonel/idari yeni orta sınıfın, egemen hizmet sınıfının bir parçası olduğu düşüncesinin aksine, Savage v.d. (1992), kültürel avantajların kurumsal avantajlar karşısındaki, mülk avantajlarının da her ikisi karşısındaki avantajlarını vurgulamışlardır. Dolayısıyla orta sınıfın bölümlenmesi, açıkça ve sistematik olarak, üç orta sınıfın –girişimci, profesyonel ve idari sınıfın– zeminini sağlayan üç sınıfsal avantajın –mülk avantajı ile kültürel ve kurumsal avantajların– belirleyiciliğinin hâkimiyeti altındadır. Ancak, bu değişik avantaj tiplerinin önemi tarihe ve mekâna bağlı olarak değişmekte, bundan dolayı da herhangi bir zamanda ve toplumda orta sınıfın oluşum sürecini etkilemektedir (Savage v.d. 1992).

BAĞIMLI SINIF(LAR)

Bağımlı sınıfların işçi sınıfı olarak tanımlanması geleneksel bir uygulamadır; işleyiş söz konusu olduğunda bu sınıf her zaman kol işçilerine tekabül etmektedir. Hangi etiket kullanılırsa kullanılsın ve nasıl tanımlanırsa tanımlansın, bu sınıf, sınıf araştırmalarının en önemli odağı olmuştur ve bu çabaların çoğu şu soruyla uğraşmıştır: Marx, tarihsel rollerinin kapitalist üretim tarzını yıkmak ve sınıfsız bir toplum yapısı kurmak olduğunu iddia ettiğinden bu yana işçi sınıfına ne oldu?

Marx'a göre, devrimci ilerleme endüstriyel kapitalizmin en gelişmiş olduğu yerlerde gerçekleşecektir: "Endüstriyel olarak daha gelişmiş olan ülke, daha az gelişmiş ülkeye kendi geleceğinin yansısını gösterir sadece" (1970a: 8-9). Bu yüzyıl boyunca Amerika en büyük kapitalist ülke olmuştur, bu sebeple de en devrimci işçi sınıfına sahip olması gerekir. Ancak Amerika genellikle, proletaryası en az gelişmiş olan, en ileri endüstriyel toplum olarak tanımlanır (Lipset 1969). Ortadaki bu paradoks, ilk kez 1906'da Alman sosyolog Sombart, bir kitap adı biçiminde, "ABD'de niye sosyalizm yok?" sorusunu sorduğundan bu yana çok sayıda araştırma ve tartışmaya konu olmuştur (1976).

Sombart, kapitalizmin sosyalizmle sonuçlanacağını savunan Marksist tezi hareket noktası edinmiş ve ABD'nin, Marksist toplumsal değişim kuramının bu temel noktasını incelemek açısından "klasik bir örnek" sağladığını düşünmüştür (1976: 15). Sombart sosyalizmin göstergelerini aramış ve Amerika Sosyalist Partisi'nin çok az destek bulduğunu görmüştür. Ayrıca Amerikan işçi sınıfına bireysel ve kurumsal olarak "ticaret ruhunun" hâkim olduğunu, bu sınıfın "araçsal bir yönelime" sahip, "mücadeleci bir bilinç"ten de yoksun olduğunu ortaya koymuştur (1976: 17 ve 21-22). Sombart, Avrupa'nın aksine "Amerika'da sosyalizmin olmadığı" sonucuna varmıştır (1976: 23). Bu sonuç Sombart'ın, ilk olarak Tocqueville'in –Sombart'tan yarım yüzyıldan fazla zaman önce– kaydettiği (1948) Amerika'nın "istisnalığı" tezini ve " 'geleceğin dünyası' Amerika mı olacak Avrupa mı?" sorusunu ortaya koymasını sağlamıştır (1976: 24).

Sombart'ın Amerikan işçi sınıfının muhafazakârlığına ilişkin açıklamasına "biftek ve elmalı pasta" kuramı adı verilebilir; çünkü Avrupalı –özellikle de Alman– işçilerin nispi fakirliği karşısında Amerikalı işçilerin nispi refahını vurgulamıştır (1976: 62-106). Ancak, yoğun yerel ve ulusal demokratikleşmeden (1976: 29-32), yerleşik siyasi partilerin egemenliğinden (1976: 33-44), etnik köken, ırk ve yöre gibi sınıf dışı toplumsal ve politik ayrımlardan (1976: 49-51), vatanperverlikten (1976: 19 ve 106), feodal kurumların yokluğundan (1976: 109), sınıflar arasındaki minimum toplumsal uzaklıktan (1976: 110) ve son ama gene aynı derecede önemli bir diğer meseleden, yukarı doğru toplumsal hareketliliğe hem olanak hem de ideoloji yaratmak konusunda açık bir sınırın oynayacağı rolden (1976: 115-8) de bahsetmiştir. Sombart Amerikan işçilerinin, "politik konumları ve ekonomik durumlarından –radikal demokratik bir yönetim sistemi ve iyi bir yaşam standartından– ötürü", "Avrupalı emsallerinden çok daha avantajlı" olduklarını kaydederek kuramını özetlemiştir (1976: 109). Sombart araştırmasının sonunda, kısa kitabının ana yöneliminin ışığında şaşırtıcı olabilecek bir iddia koyar ortaya:

> ABD'de bugüne kadar sosyalizmin oluşmasını engelleyen tüm faktörler yok olmak veya karşıtlarına dönüşmek üzeredir; bunun sonucu, bir sonraki nesilde Amerika'da sosyalizmin, büyük olasılıkla, ortaya çıkışından bu yana mümkün olan en geniş yayılıma ulaşması olacaktır.
>
> (1976: 119)

Dolayısıyla Sombart, Marx'ın ekonomi ve politika mantığını kabul etmiş ve Amerika'nın zamanla "sosyalizm kapitalizmi takip eder" tezini doğrulayacak istisnai bir örnek olduğunu iddia etmiştir.

Şüphesiz Sombart'ın yeni ufuklar açan çalışmasının tam İngilizce çevirisinin ilk yayımlanışıyla ve Husbands'ın (kitabın iki çevirmeninden biri) yazdığı genel girişle başlayan, Amerika'nın "istisnalığı"na ilişkin süregiden tartışmanın zamanla etkisini kaybedeceğini gösteren herhangi bir işaret yoktur (krş. Bottomore 1991; Piven ve Cloward 1982; Ross 1991; Shafer 1991). Ayrıca, Marx'ın giderek radikalleşen bir işçi sınıfı beklentisini karşılamayan tek gelişmiş endüstriyel kapitalist toplumun Amerika olmadığı savı (Katznelson 1981), Amerikan toplumunun sınıfsal yapısının varsayılan ayırıcı özelliğinin daha ayrıntılı biçimde tekrar düşünülmesine yol açmıştır.

Vanneman ve Cannon (1987), genel görüşün temel taşlarından birine –Amerika'da "istisnai" olanın, işçi sınıfının sınıf bilincinin sınırlılığı olduğu kabulüne– karşı çıkmışlardır. Öncelikle, Amerikan işçi hareketinin nispeten geri olabileceğini (günümüzde yaklaşık olarak istihdam edilen beş İngilizden ikisinin sendika üyesi olmasına karşılık, Amerika'da istihdam edilenlerin beşte birinden azı sendika üyesidir), ancak bunun, Amerika'nın sınıf çatışmasının bulunmadığı bir serbest bölge olduğu anlamına gelmediğini iddia etmişlerdir. Ayrıca, Amerika'daki grevlerin, diğer endüstriyel kapitalist toplumlardaki grevlerden daha uzun süreli olma ve daha fazla şiddet içerme eğilimi gösterdiğini ileri sürmüşlerdir. İkincisi, Amerika'daki iki ana siyasi partinin ikisinin de sermayenin çıkarlarını temsil ettiğini ve işçi sınıfının son derece yüksek olan oy kullanmama oranının bir sol partinin yokluğuyla ilişkili olduğunu ileri sürmüşlerdir (bkz. altıncı bölüm). Üçüncüsü, alt düzey beyaz yakalı işçileri de kapsayan bir işçi sınıfı tanımına dayanan, Amerika ve Britanya'da istihdam edilmiş beyaz erkek ve kadın (veya "aile reisleri" ekonomik olarak faal olan) işçiler için geçerli sınıf anlayışına ilişkin karşılaştırmalı analizlerinde, iki ülkedeki işçi sınıfının sınıf bilinci arasındaki farkın az olduğunu göstermişlerdir. Dördüncü ve sonuncusu, "genelde ABD siyasetinde ve ABD'deki sınıf çatışmasında istisna olanın, ABD sermayesinin olağanüstü gücü" olduğunu iddia etmişlerdir (Vanneman ve Cannon 1987: 167). Örneğin, uzayan emek-sermaye çatışmalarında "sermaye, kısmen –geçici olmak koşuluyla– çok büyük kayıpları kaldırabilecek finansal kaynaklara sahip olması sebebiyle, nadiren kaybeder"

(Vanneman ve Cannon 1987: 295). Bu sosyologlar, Amerikan işçi sınıfının etkisinin sınırlı olmasını sınıf bilincinin yokluğuna atfetmenin bir hata olacağı sonucuna varmışlardır. "Kurbanı suçlamak" yerine, "en keskin sınıf bilincine sahip proletaryanın bile, kuvvetli ve birleşmiş bir egemen sınıfı kolayca yenemeyeceğini" ileri sürmüşlerdir (1987: 14). Dolayısıyla Vanneman ve Cannon, Amerikan proletaryasının sınıf bilincinin değil, "Amerikan sermayesinin gücü"nün ayırıcı bir özellik olduğunu vurgulamışlardır (1987: 291).

Vanneman ve Cannon, Sombart'ın Amerika'nın ayırt edici özelliğine ilişkin görüşünü onaylasalar da, temel ekonomik açıklamasını reddetmişlerdir: "Amerikan Rüyası, bolluk ve refah tasarımları içerdiği sürece, sınıf çatışmalarının akışı açısından önemsizdir" (1987: 278). Ayrıca vardıkları sonuçlar, Sombart ve ondan beri başka birçok sosyolog tarafından ileri sürülen görüşle –Amerikan işçi sınıfının görülmedik ölçüde muhafazakâr olduğu görüşüyle– çelişmekle kalmamakta, analizlerinin ana itkisi sınıf araştırmasında geleneksel odağın tersine çevrilmesi gerektiğini düşündürmektedir. Başka deyişle, işçilerin bağımlı olmalarının suçunu varsayılan sınıf bilinci eksikliğinde bulmak yerine, "Amerikan toplumunun değişken bir özelliği olarak sermayenin gücüne ilişkin bir değerlendirme" yapmak gerekir (Vanneman ve Cannon 1987: 292).

Doğrudan doğruya karşılaştırmalı (yani tarihsel ve ülkelerarası) kapitalist sınıf gücü değişkeleri sorusuna yönelen çok az araştırma yapılmış olmasından ötürü, yerleşik görüşe karşı çıkan bu kuram henüz bir ölçüde spekülatiftir. Ancak yakın tarihte yapılan, Britanya'da on yıllık Thatcher dönemindeki sınıf bilinci ve sınıf hareketine ilişkin bir ampirik araştırma, Vanneman ve Cannon'un temel yaklaşımını açıkça desteklemektedir (Edgell ve Duke 1991). Bu yineleyici araştırma, Thatcherizm döneminde sermaye ile emek arasındaki güç dengesinin sermaye lehine değiştiğini ortaya çıkarmıştır. Egemen ve bağımlı sınıflar arasındaki bu tarihi değişime rağmen, özellikle de işçiler ve kamu sektörü yöneticileri arasında radikal değerlerin varlığının devam ettiğini gösteren pek çok kanıt bulunmaktaydı. Bu çalışmada, "1980'lerde mülksüz sınıfların nispeten boyun eğici bir karaktere sahip olmasının, kitlesel işsizlik, sendika kanunlarındaki değişiklikler ve kamu sektörü istihdamındaki düşüşle ilişkisiz olmadığı" sonucuna varılmıştır (Edgell ve Duke 1991: 213).

Bu iki sosyolog ayrıca, Amerikan işçilerinin diğer gelişmiş toplumlardaki işçi sınıfları kadar sınıf bilincine ve sınıf hareketine sahip olduklarını öne süren kuramlarını geliştirme sürecinde, sınıfsal ve toplumsal değişime ilişkin iki konu –yani burjuvalaşma ve ideolojik birleşme– hakkında da birtakım yorumlar getirmiştir.

Vanneman ve Cannon, genelde şüpheyle karşılanan burjuvalaşma tezi konusunda, Britanya'da Goldthorpe v.d. (1968 ve 1969), Amerika'da ise Hamilton (1972) tarafından getirilen eleştirilere katılmışlardır. (*Zengin İşçi* projesine ilişkin değerlendirmeler için bkz. Blackburn ve Mann 1979; Devine 1992; Grieco 1981; Kemeny 1972; MacKenzie 1974; Westergaard 1970.) Vanneman ve Cannon, refahın bir değişiklik yarattığı fikrinin "statü ile gücü karıştırdığını"; statü ya da yaşam tarzındaki bir değişimin işçinin bağımlı sınıfsal konumunu değiştirmediğini iddia etmişlerdir (1987: 275).

İdeolojinin rolüne gelince: Vanneman ve Cannon, sınıf bilinci ve hareketine ilişkin verilerinin ışığında, egemen ideoloji tezine ilişkin işçi sınıfıyla ilintili şüphelerini ifade etmişlerdir. "İdeolojik hegemonyanın, egemen sınıfın kendi içindeki tutarlılığına ve orta sınıf gibi yakın ittifak grupları üzerindeki hâkimiyetine işaret ettiği sürece, Amerikan kapitalizminin esnekliğini kısmen açıklayabileceğini" ileri sürmüşlerdir (Vanneman ve Cannon 1987: 307). Yukarıda kaydedildiği gibi Abercrombie v.d. (1980), Britanya'daki durumu tekrar gözden geçirdikten sonra, benzer bir sonuca varmışlardır. İşçi sınıfının geç kapitalizmdeki ideolojik birleşmesinin abartıldığını ve ekonomik "zorunluluğun, bağımlı kültürün bir unsuru olarak pragmatik kayıtsızlığın ve sistem bütünleşmesinin önemli bir şartı olmayı sürdürdüğünü" iddia etmişlerdir (1980: 154). Edgell ve Duke da, Thatcherizm tarafından şekillendirilen siyasi ve ekonomik değişimlerin "kapitalist sınıfın bağlı olduğu egemen değerleri kuvvetlendirdiğini" ortaya koyarak Vanneman ve Cannon çizgisini desteklemişlerdir (1991: 212).

Son olarak, Vanneman ve Cannon'un Amerika araştırması, toplumsal sınıf ile mesleki saygınlık arasındaki farklılıkla biçimlendirildiği için olağandışıdır; oysa Amerika'daki katmanlaşma araştırmaları geleneğine " 'sınıf' teriminden ziyade, 'sosyoekonomik statü' teriminin yaygın ve eleştirellikten uzak bir kullanım biçimi" hâkim olmuştur (Waters 1991: 142). En önemlisi, Vanneman ve Cannon, mesleki statünün, "sınıf anlayışı" üzerinde, –özellikle de erkeklerdeki– üç sınıf

değişkeni (otorite, kafa emeği ve serbest çalışma) üzerindeki etkisinden daha az etkisi olduğunu göstermişlerdir (1991: 91). Dolayısıyla Vanneman ve Cannon'un araştırmasında egemen sınıf, gizlenmek veya göz ardı edilmek şöyle dursun, ilgi odağıdır. Bundan dolayı, diğer birçoklarının aksine, Marksist bir kuramı Marksist olmayan bir sınıf kavramı kullanarak sınamakla suçlanamazlar (Edgell ve Duke 1986).

Marshall v.d., –Wright (1985), Vanneman ve Cannon (1987) ve Edgel ve Duke (1991) tarafından girişilenler gibi– bireysel sınıf bilincine ilişkin tüm araştırmaları eleştirmişler, bunun "bireylerden ziyade örgütlenmelerin özelliği" olduğunu iddia etmişlerdir (1988: 193). Sınıf bilinci konusundaki bu yeni kavramlaştırma biçimi sorunludur; çünkü, her şey bir yana, bilinci eylemle eş tutma eğilimi göstermektedir. Oysa bireylerin sınıf bilinci ile örgütlü eylem, bağıntılı fenomenler olsalar da, ayrı şeylerdir (Evans 1992). Sınıf bilincinin bütünlüklü bir kavrammış gibi araştırılmaması ve ayrıştırılması gerektiği de ileri sürülmüştür (Edgell ve Duke 1991; Evans 1992).

Britanya'nın sınıflara ayrılmış bir toplum (krş. Marshall v.d. 1988), Amerika'nın ise bu açıdan bir istisna –yani sınıflara ayrılmamış– bir toplum olduğunu kabul eden yerleşik görüş, ancak ülkelerarası verilere dayanılarak değerlendirilirse bir anlam taşır (Lipset 1991). Bu gibi verilerin yokluğunda, Lipset'in diğer ülkeler gelişip "Amerikanlaştıkça" ABD'nin daha az istisnai hale geleceği, ancak hiçbir zaman istisnai olmaktan çıkmayacağı iddiası hâkim olma eğilimi gösterecektir.

ALT SINIF ÜZERİNE BİR NOT

İdeoloji yüklü 'alt sınıf' terimi, çoğu zaman, sınıfsal yapının alt düzeyinde yer alan, çoğu kez ekonomik değişim yerine bir fakirlik kültürüne ve/veya bir mahrumiyet döngüsüne dayandırılan daimi veya düzensiz ekonomik hareketsizlik sebebiyle sürekli fakir kalanları tanımlamak için kullanılmaktadır (Bagguley ve Mann 1992; Macnicol 1987; Morris 1989; Pahl 1984). Ekonomik olarak faal olanlar üzerine odaklanan sınıf araştırmaları, alt sınıfı –tanım gereği– sınıf analizine dahil etmemekte ve bu "sınıf"ın "toplum"un dışında olduğunu ima etmektedir (bkz. üçüncü bölüm). Ancak, hem Marx hem de Weber için alt sınıf, sınıfsal sistemin ayrılmaz bir parçasıydı.

Marx alt sınıfı "nispi artık nüfus" veya "endüstriyel yedek işgücü

ordusu" olarak tanımlamakta ve sınıfsal yapının bir ucundaki sermaye birikiminin, diğer uçtaki sürekli başkalarına devredilebilir emek gücünün büyümesine dayandığını iddia etmekteydi (1970a: 632-3 ve 644-5). Başka deyişle zenginlik ve fakirlik bir madalyonun iki yüzüdür; alt sınıf kapitalizmin daimi bir özelliğidir, iş çevriminin geçici bir belirtisi değildir. Weber'e göre alt sınıf, bazıları etnik statü ayrımını da yaşayan "toplumdan atılmışları", "borçlu sınıfları" ve "fakirleri" kapsayan, olumsuz ayrıcalığa sahip bir sınıftı (1964: 425; 1961).

Marksist emek piyasası faktörleri Weberci kültürel özelliklerle çakıştığında, 'alt sınıf' terimi şehrin iç mahallelerindeki siyah nüfusla denk tutulur hale gelir. Amerika'da önemli ölçüde (Auletta 1982), Britanya'da da bir derecede (Rex ve Tomlinson 1979) gerçekleşmiş bir şeydir bu. Ancak bu görüş, etnik gruplar çerçevesinde sınıf terimlerinin pek az çeşitlemesi olduğunu düşündürmekte (Brown 1984), kadının aile reisi olduğu tek ebeveynli ailelerin ve yaşlı fakirlerin artışını göz ardı etmektedir (Field 1989); ayrıca " 'ekolojik yanılgı' eğilimi taşımaktadır", yani hatalı bir şekilde, ekolojik bağıntıları kişisel bağıntıların rehberi olarak ele alma eğilimindedir (Bagguley ve Mann 1992: 115).

Alternatif bir tez ise şunu iddia etmektedir: "Alt sınıf anlamlı bir piyasa konumundan yoksun olduğuna göre, en iyisi, bunu bir sınıf olarak değil, bir toplumsal kategori olarak kavramlaştırmak olur" (Heisler 1991: 476). Bu alt sınıf yaklaşımı, toplumsal marjinalliği (yani vatandaşlık unsurunu), minimum düzeydeki, dengesiz emek piyasası gücüyle (yani sınıf unsuruyla) karıştırma eğilimi göstermektedir. Aynı zamanda, zenginlik ile yoksulluğun karşılıklı bağıntısını (yani alt sınıfın başkasına devredilebilir emek gücü rolünü) ve bu sınıfın üyelerinin tarihsel başkaldırı yönelimini (yani kuvvet kullanılarak yapılan kollektif pazarlıkları) gözden kaçırma eğilimindedir. Ayrıca, Amerika ve Britanya'da ekonomik durgunluk, toplumsal yardım harcamalarının kesilmesi ve endüstrisizleşme sebebiyle alt sınıfın büyümesi, bunun gelişmiş kapitalist toplumların sınıfsal yapısının düzenli bir özelliği olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla, –tartışmaya açık olmakla beraber– alt sınıfı, diğer tüm sınıflar gibi değişen büyüklükte değişken bir nüfus tarafından nitelenen, ancak fakirlikleriyle diğerlerinden ayrılan, işçi sınıfının yeterince istihdam edilmeyen ve işsiz bölümü olarak tanımlamak daha faydalı olur.

ÖZET VE SONUÇLAR

Bu bölümde, yeni-Marksist ve yeni-Weberci sınıf kuramlarının bir bileşimi kullanılarak, üç ana sınıf grubu ele alınmıştır: Büyük mülk sahiplerinden oluşan egemen sınıf; küçük mülke, kurumsal ve/veya kültürel avantajlara dayanan, heterojen ve genişleyen bir ara sınıf; fiziksel emek gücünü satmaya ve bir ölçüde devlete dayanan, bölünmüş ve muhtemelen küçülen bir bağımlı sınıf. Yirminci yüzyıl boyunca Amerika ve Britanya gibi endüstriyel kapitalist toplumların sınıf sistemlerinin temel yapısı aynı kalmış olsa da, temel yapıyı meydana getiren sınıflar içerisinde ve arasında önemli bazı değişiklikler olmuştur.

En küçük ama en güçlü olan sınıf, kapitalist sınıf, kişisel sermayede bir gerileme, gayri şahsi mülkiyet biçimlerinde de bir gelişme yaşamıştır. Bu durum, bu sınıfın teşhis edilmesini güçleştirmiştir; ancak bu, söz konusu sınıfın artık var olmadığı veya daha az güçlü olduğu anlamına gelmemektedir. Ara sınıf genişlemiş ve bölünmüştür: Eski mülk sahibi orta sınıf küçülmüştür, ama yok olacağına dair herhangi bir belirti de göstermemektedir; oysa yeni mülksüz profesyonel ve idari kesimler genişlemiş, daha önemli hale gelmiş, ancak egemen sınıfın gücünü ele geçirememiştir. Sıradan beyaz yaka işler de artmış ve bu işlerin kadınlar ile kariyerlerinin başlangıcındaki erkekler tarafından üstlenilme oranı giderek yükselmiştir. Hem yeni-Marksist hem de yeni-Weberci açıklamalarda, mavi yaka işlerdeki erkekler ile beyaz yaka işlerdeki kadınların çalışma ve piyasa koşulları açısından giderek birbirlerine benzedikleri düşünüldüğü için, bu işçilerin sınıfsal konumları tartışma konusu olmaktan çıkmaktadır. Bu yakınlaşmanın ne dereceye vardığı konusunda aşağıdaki alıntılardan bir fikir edinilebilir:

> beyaz yakalı çalışanların büyük çoğunluğunun, özellikle de büro işleri ve sekreterlikle uğraşanların, iş konusunda –olsa olsa– önemsiz bir özerklikleri olduğu, dolayısıyla bunların işçi sınıfı içerisinde konumlandırılması gerektiği neredeyse kesin görünmektedir.
>
> (Wright 1978: 81)

> sıradan büro işlerindeki kadınlar, kol emeğiyle ücret kazanılan işlerdeki erkeklerle bire bir karşılaştırılabilirliğe sahiptirler; çünkü kadınlar, üretim örgütlenmesi içerisinde, önemsenmeye değmez veya en iyi ihtimalle sıkı sıkıya sınırlandırılmış bir yetki ve sorumluluk taşıdıkları ikincil konumlarda çalışmaktadırlar.
>
> (Goldthorpe 1984: 495)

Başka şeylerin yanı sıra bu nokta, kafa ve kol işleri arasındaki ayrımın öneminin azaldığını vurgulamaktadır. Ayrıca, modern kapitalist toplumlar düşünüldüğü sürece, proleterleşme tezinin –aksi halde güvenilmez olacak– sınırlı bir versiyonunun hâlâ, kadın işçilerle ilgili olarak uygulanabilir olduğu da ileri sürülmüştür. Ancak bu önemsiz bir eğilim olarak görülebilir, çünkü mesleki yapının bütünündeki iş kalitesi yükselmiştir. Bu kutuplaşma, ikincil emek piyasası büyüdükçe ve bununla bağlantılı istihdam koşulları (iş güvenliği, terfi beklentileri ve ücretler) kötüleştikçe daha belirgin hale gelebilir. Bağımlı sınıf söz konusu olduğunda, bu sınıfın Marx'ın beklentilerini karşılamakta ve devrimci değişimi gerçekleştirmekte başarısız olmasının, –özellikle de Amerika'da– işçi sınıfı bilincinden yoksunluğun değil, kapitalist sınıfın gücünün tezahürü olduğu iddia edilmiştir. Birbiriyle bağlantılı, işçi sınıfının ideolojik birleşmesi ve burjuvalaşma tezleri, kuramsal ve ampirik olarak güvenilir olmamaları sebebiyle reddedilmiştir. Son olarak, sınırlı piyasa kapasitesiyle ve bundan dolayı da fakirlikle nitelenen bir alt sınıfın genişlediği, daha çok şehirlerde varlığını sürdürdüğü, etnik dezavantajlarla ve şiddet içeren periyodik protestolarla bağlantılı olduğu görülmüştür.

Tanımlayıcı düzeyde düşünülürse, Marksist tarih kuramının reddedilmesiyle, yeni-Marksist ve yeni-Weberci sınıf analizcileri arasında bir görüş birliği doğabilir. Ekonomik önem bakımından sınıfsal gücün üç ayrı kaynağı ve bu sebeple de üç ana sınıf vardır: Sermaye sahipliğine dayanan bir egemen sınıf, eğitim ve/veya kurum avantajlarının elde edilmesine dayanan bir ara sınıf ve fiziksel emeğe sahip olmaya dayanan bir bağımlı sınıf. Ancak, bu üç sınıflı modelin tutarlılığı, büyük ölçüde, tespit edilen sınıfların sağlam toplumsal oluşumlar olmasına, dolayısıyla hareketlilik örüntüsüne ve sınıfların, ekonomik getiriler ile siyasi tercihlerin yapılanmasıyla ilişkisinin derecesine bağlıdır. Bu konular sonraki iki bölümde ele alınacaktır.

5
Sınıf ve Toplumsal Hareketlilik

GİRİŞ

Toplumsal hareketlilik, insanların farklı sınıflar arasındaki hareketlerini adlandırmaktadır. Sınıfsal yapıların –hatta yeni-Marksist olanların bile– hiyerarşik tabiata sahip olması, sınıfsal ilerlemeyi yukarı doğru hareketlilik, sınıfsal gerilemeyi de aşağı doğru hareketlilik olarak tanımlamanın mümkün olduğu anlamına gelmektedir.

Marx (ve Engels) hem aşağı hem de yukarı doğru toplumsal hareketliliğin siyasi sonuçlarıyla ilgilenmiştir. Marx ve Engels aşağı doğru toplumsal hareketlilikle ilgili olarak, "orta sınıfın alt tabakasının tedricen proletaryaya karıştığını", daha sonra da proletaryanın "harekete geçip" burjuvaziyi devireceğini söylemişlerdir (1848: 62 ve 69-70). Yukarı doğru hareketlilik politikaları konusunda da Marx şunları kaydetmiştir: Kredi sisteminin yaygınlaşmasıyla "serveti olmayan, ancak enerjisi, dayanıklılığı, yeteneği ve iş zekâsı olan bir insan kapitalist olabilir. Yönetici sınıf yönetilen sınıfın önde gelen simalarını ne kadar asimile edebilirse, yönetimi de o kadar sağlam ve tehlikeli hale

gelir" (1974: 600-1). İlginçtir ki, Marx ve Engels Amerika'daki toplumsal hareketliliğin niceliğine ilişkin yorumlar da yapmışlardır. Marx 1852'de şunları yazmıştır: "Sınıflar mevcutturlar, ama henüz sabitleşmemişlerdir, sürekli bir değişim içerisinde unsurlarını sürekli değiştirir, mübadelede bulunurlar" (1972:18-19). Benzer şekilde, Engels *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu*'nun Amerikan baskısının önsözünde, "ucuz topraklara ulaşmanın kolay olmasından ve göç akımlarından" kaynaklanan yukarı doğru toplumsal hareketliliğin "emniyet sübabı" rolü taşıdığına dikkat çekmiştir (1962: 6).

Weber'in toplumsal hareketliliğe yönelik ilgisi, Doğu Almanya'da çiftçiler arasındaki yukarı doğru toplumsal hareketlilik olanaklarına ilişkin ilk araştırmalarında açıkça görülür. Bağımsız olma isteğinin saf "ekonomik hesaplardan" daha önemli olduğu sonucuna varmıştır Weber (Bendix 1960: 46). Almanya'daki katolik ve protestanların farklı toplumsal hareketliliklerinin ve ekonomik olmayan güçlerinin rolünün üzerinde durmak, Weber'in protestan ahlakı ve kapitalizm ruhu arasındaki ilişkiye dair meşhur tezinin başlangıç noktasıydı. Weber, bir kez daha, "[katolikler ile protestanlar arasındaki] bu farklılığın en önemli açıklamasının, sadece geçici, dışsal tarihi-politik durumlarında değil, dini inançlarının değişmez, asli karekterinde de aranması gerektiğini" kaydetmiştir (Weber 1976:40).

Weber'in toplumsal hareketliliğe yönelik ilgisi, şu hususlara değinmesinden de anlaşılabilir.

1. "Kişisel temelde veya nesillerin akışı içinde, karşılıklı birey değişiminin kolayca mümkün olduğu ve tipik bir biçimde izlenebildiği" sınıfların sayısı (1964: 424).
2. "Nesilden nesile kalifiye ve yarı kalifiye işçilerin yetişmesi için en kolay yolun, teknik açıdan eğitilmiş bireyler sınıfına katılma" olması eğilimi (1964: 427).
3. "Mesleki yapının araştırılmasında, değişik sınıflardaki dağılım olanakları ve uzmanlaşmış eğitim gerektiren değişik tipteki meslekler için mevcut olan eğitim tipleri dahil olmak üzere, toplumsal katmanlaşma sistemini bilmenin her zaman önemli olduğu" iddiası (1964: 251).

Marx ve Weber toplumsal hareketliliği doğrudan doğruya veya etraflıca tartışmasalar da, bu mesele onların tüm sınıf analizlerine yayılmıştır. Marx örneğinde Goldthorpe (1987), Marx'ın sınıf oluşumu

ve sınıfsal eylem kuramında hareketliliğin önemine işaret etmiştir. Benzer şekilde, Weber'in toplumsal katmanlaşma, mesleki yapı ve kültürel değerler analizinde hareketliliğin önemli bir tema olduğu da iddia edilebilir.

Marx ve Weber'in etkisi, Rusya doğumlu Amerikalı Sorokin'in gerçekleştirdiği ilk modern toplumsal hareketlilik araştırmasında açıkça görülebilir (1964). Bu araştırma 1927 yılında yayımlandı ve Marx'ın sınıf kuramını ele almak için, esasında yeni-Weberci olan bir yaklaşımı benimsedi. Daha belirgin hale getirilecek olursa, Sorokin, ekonomik, mesleki ve politik katmanlaşma arasında ayırım yapmış ve "katmanlaşmanın üç şekli arasındaki karşılıklı ilişkinin mükemmel olmaktan çok uzak" olduğunu iddia etmiştir (1964: 12). Ne var ki, Weber'in toplumsal katmanlaşma konusundaki katkılarından bahsetmemiş, Marx'ın sınıf ve toplumsal değişim kuramına başvurmuş ve analizinin erken bir aşamasında bu tezi reddetmiştir. Amerika ve İngiltere'den ve başka birkaç toplumdan elde edilen ampirik verilere dayanarak, Marx'ın kutuplaşma ve proleterleşme tezleri göz önüne alındığında "pratikte [Marx'ın] tüm tahminlerinin isabetsiz olduğunu" iddia etmiştir (1964: 45). Ancak Sorokin, Marx'ın ekonomik farklılaşmanın giderek arttığı hipotezinin "yanıltıcı" olduğunu iddia etmenin yanında, tersi görüşü, yani "tutarlı ve bariz bir ekonomik eşitlenme eğilimi olduğu" görüşünü de reddetmiştir (1964: 45). Sorokin'e göre: "Ekonomik katmanlaşma artmamıştır ama, ne olursa olsun, azalmamıştır da"; dolayısıyla Sorokin "eğilimsiz dalgalanma kuramını" desteklemiştir (1964: 46). "Dikey toplumsal hareketliliğin günümüzde geçmiştekinden daha fazla olduğu ... henüz sınanmamış bir inançtır yalnızca" varsayımını ikna edici bulmamıştır (1964: 154-5).

Hareketliliğe ilişkin geniş çaplı araştırmaların yokluğunda Sorokin'in metodu, o dönemde var olan birçok küçük çaplı araştırmayı, Mineapolis'teki değişik gruplara dair kendi verileriyle destekleyerek yeniden incelemekti. Çok sayıdaki özel sonuçları arasında, ilk olarak, aile geçmişi toplumsal konumun belirlenmesinde hâlâ bir faktör olsa da, okulun toplumsal işlevinin bir eğitim kurumundan "sınayan, seçen ve dağıtan bir yetkeye" dönüşmesiyle birlikte eğitimin daha önemli hale geldiği iddiası vardır (1964: 188).

Sorokin, ikinci olarak, kayda değer bir mesleki miras ya da istikrarın olduğuna ilişkin kanıtlar bulmasına rağmen, şunu iddia etmiştir:

> Günümüzün Batı toplumları içerisinde mesleki statünün gelecek kuşağa aktarımı, tüm mesleki gruplarda %100'den çok daha az; azami aktarım yaklaşık %70; asgari aktarım ise yaklaşık %3 ila %10 gibi görünmektedir. (1964: 419)

Sorokin, baba ile oğul arasındaki ortalama mesleki aktarımın %20 ila %60 arasında dalgalandığını hesaplamış, böylece aktarımın meslekten mesleğe önemli ölçüde değiştiğini dolaylı olarak ortaya koymuştur.

Üçüncüsü Sorokin, verilerin azlığından, tarım nüfusunun tarihsel azalışının vurgulanmasından ve Amerikalı milyonerlere ilişkin çalışmasının sağladığı karşı kanıtlardan ötürü ihtiyatlı bir biçimde olsa da, "mesleki statünün gelecek kuşağa aktarılmasında kesin bir azalma eğilimi olduğunu" ileri sürmüştür (164: 424).

Dördüncüsü, Batı toplumlarındaki mevcut dikey meslekiçi ve meslekler arası erkek hareketliliğinin hacmini göz önüne alan Sorokin, "bazı ülkelerin sundukları tablonun ayrıntıda bir dereceye kadar değiştiği, ancak esasen Amerika Birleşik Devletleri'ndeki tabloya benzediği" sonucuna varmıştır (1964: 443). Bu temel nokta, Sombart'ın, Amerika'nın –ayrıcı özelliği olacak ölçüde– yüksek bir toplumsal hareketliliğe sahip olduğu görüşüyle çelişmektedir (bu görüş dördüncü bölümde ele alınmıştır).

Beşincisi, hareketlilik politikalarıyla ilgili olarak Sorokin, mesleki mirasın en genel örüntü olması sebebiyle, "sınıf mücadelesi taraftarlarının kuram ve özlemleri için bir gerekçeye sahip olabileceklerini" ileri sürmüştür (1964: 439). Ancak Sorokin ayrıca, "mevcut ekonomik sınıfları 'doğuştan zengin' veya 'doğuştan fakir' diye betimlemenin", sınıf bileşiminin "hiç değilse kısmen akışkan, değişken ve istikrarsız olması sebebiyle doğru olmadığını" da kaydetmiştir (1964: 478). Dolayısıyla Sorokin, "devrimci grupların olası ve yetenekli liderlerini bu grupların ellerinden alması" (1964: 533-4) nedeniyle hareketliliğin toplumsal istikrarı teşvik edebileceği, ancak "hareketli bir toplumdaki bireylerin, grupların ve bölümlerin" yukarı doğru hareketliliği sağlamak için mücadele etmesinden ötürü de, hareketliliğin toplumsal düzeni sarsabileceği hükmüne varmıştır (1964: 535). Ayrıca, krizlerde "zarar gören kitlelerin durumlarını kabullenmediklerini" ve bunların, "meşru mücadele biçimleri başarısız olduğunda" şiddete ve devrime başvurabileceklerini iddia etmiştir (1964: 535). Bu bakımdan Sorokin, Merton'un –sapma kuramı-

nın merkezi olan– "meşru kültürel hedeflere ulaşmak için gayri meşru araçların kullanılması" analizini, Merton'dan önce ortaya koymuştur (1968). Bu şaşırtıcı değildir, çünkü Sorokin Harvard Üniversitesi'nin Sosyoloji Bölümünü kurmuş, Merton da aynı kurumda, Sorokin'in yönetimi altında öğrenim görmüştür (Allen 1963; Coser 1977).

Dolayısıyla Sorokin'in hareketliliğe ilişkin geniş çaplı, öncülük eden sosyoloji araştırması, modern toplumları yapısal olarak hareketli ve bundan dolayı da "etkin" toplumlar olarak tanımlaması sebebiyle, yeni-Marksist olmaktan çok yeni-Weberciydi (1964: 532). Ancak, "yozlaşmış bir aristokrasi" ile yükselmeye çalışan "doğuştan proleterler" arasında kurulan "tehlikeli" kombinasyona bağlı devrim olasılığını da kabul etmişti (Sorokin 1964: 372 ve 439).

Tüm temel tablolarında ve detaylı altbaşlıklarında görülebileceği gibi, Sorokin'in bireylerden söz ederken erkekleri kastettiğini kaydetmek önemlidir (örn. XVII. Bölüm). Kadınlardan sadece evlilikle ilgili hareketlilik çerçevesinde, kısaca bahsedilir (1964: 179). Bundan dolayı Sorokin, Veblen hariç (Edgell 1987) ilk Amerikan sosyologların "erkek merkezli bir cinsiyetçilik" güttükleri genellemesini doğrulamıştır (Schwendinger ve Schwendinger 1971: 783). Eğer Sorokin'in araştırması, erkek hareketliliğiyle değil de, bu kez de gene neredeyse tamamen kadın hareketliliğiyle ilgili olsaydı, hiç şüphesiz kitabının başlığı bu gerçeği yansıtırdı.

Sosyolojide cinsiyetçiliğe ancak son zamanlarda karşı çıkılmış, fakat değişen fazla bir şey olmamıştır (Abbott ve Wallace 1990). Gerçekte, sosyolojide kadınların erkeklerden daha çok dikkate alındığı tek uzmanlık alanı aile sosyolojisidir; bu da "ters cinsiyetçilik"tir, "daha doğru adlandırmayla, kadın eşlere dair aile sosyolojisi"dir (Safilious-Rothschild 1969). Aşağıda görüleceği gibi, Sorokin'in araştırmasından sonraki tüm önemli Amerikan ve İngiliz hareketlilik araştırmaları, çalışmaların başlıklarında açıklanmamış olsa da, erkek hareketliliğine odaklanmıştır (örn. bkz. Blau ve Duncan 1967; Glass 1964). Dolayısıyla, ister istemez, erkek ve kadın hareketliliği ayrı ayrı ele alınacaktır.

ÇAĞIMIZDA ERKEKLERİN TOPLUMSAL HAREKETLİLİĞİ

1945 sonrası Anglo-Amerikan sosyolojisinde ilk önemli, ülke çapında toplumsal hareketlilik araştırması Amerika'da gerçekleştirilmiş ve ülke

çapında derlenen verilerin ikincil bir analizi ile Oakland'daki (California) hareketliliğe ilişkin bir ampirik araştırmayı birleştirmiştir (Lipset ve Bendix 1959). Lipset ve Bendix, Rogoff'un ABD'de (1953) ve Glass'ın Britanya'da (1964) gerçekleştirdiği araştırmaları da içeren bir ulusal araştırmalar analizine dayanarak, endüstriyelleşmenin yüksek hareketlilik oranlarına neden olduğunu iddia etmişler ve "kapsayıcı toplumsal hareketlilik örüntülerinin, değişik Batı ülkelerindeki endüstriyel toplumlarda aynı görünümü sunduğu" sonucuna varmışlardır (1959: 13). Bu kuram, o zamandan beri Lipset-Zetterberg (veya LZ) kuramı olarak bilinmektedir (Zetterberg bu genellemenin geliştirildiği ilk yazının yazarlarından biriydi, bkz. Lipset ve Zetterberg 1956). Bu tez, kafa/kol emeği eksenindeki mutlak dikey erkek hareketliliği oranlarına dayanır ve Sorokin'in tarihsel hareketlilik eğilimleri konusundaki ihtiyatlı tutumuna ters düşer. Ancak, başka belirli bakımlardan –örneğin eğitimin seçim işlevini vurgulaması ve katmanlaşma karşısında çok boyutlu bir yaklaşım benimsemesi bakımından– Lipset ve Bendix'in hareketlilik araştırması büyük ölçüde Sorokin geleneğine katılıyordu.

Sorokin ile Lipset ve Bendix araştırmaları arasındaki kayda değer bir farklılık, ikinci araştırmanın kol emeği gerektiren mesleklerden kafa emeği gerektirenlere yönelik hareket üzerinde durmasıdır; bu ayrıma ilişkin birkaç itiraz dile getirilmiş olsa da, söz konusu hareket yukarı doğru hareketlilik olarak tanımlanır. Lipset ve Bendix, araştırmalarının başında, "birçok beyaz yaka konumunun, gelir ve saygınlık bakımından, üst düzey kalifiye kol işlerinden daha düşük düzeyde kaldığının doğru olduğunu" kabul etmişlerdir (Lipset ve Bendix 1959: 16). Ancak, bu ayrımı vurgulamaları konusunda gösterdikleri gerekçe, "kadınların düşük ücretli beyaz yaka konumlarında bulunmaları, erkek beyaz yakalı işçilerin de çoğu zaman daha yüksek denetçilik görevlerini korumaları"dır (Lipset ve Bendix 1959: 16). Bu mantık zinciri, o zamandan beri –daha önce de gördüğümüz gibi– sınıf sosyolojisinin temel tartışma konularından biri haline gelmiştir (bkz. dördüncü bölüm). Bununla bağlantılı bir nokta da, Lipset ve Bendix'in, karşılaştırmalı bir hareketlilik araştırmasında kol/kafa emeği ayrımını kullanmalarının, "değişik mesleklerin göreli statülerine dair bir uzlaşma" olduğu yolunda şüpheli bir varsayım içerdiğini kabul etmeleridir (1959: 269). Ayrıca, bu ayrımın, "kalifiye kol emeği gerektiren mesleklerden alt

düzey beyaz yaka konumlarına veya bu ikisinden birinden mütevazı bir serbest mesleğe geçiş hareketleri gibi önemli değişmeleri gözden gizlediğini" teslim etmişlerdir (Lipset ve Bendix 1959: 270). Lipset ve Bendix, "kol emeği istihdamından kafa emeği istihdamına hareketin, erkekler arasındaki yukarı doğru istihdamı oluşturduğu" varsayımlarını beş zeminde savunmuşlardır: Saygınlık, gelir, eğitim, öznel orta sınıf/tüketim ve siyasi davranış (1959: 15-16). Ancak, çalışmalarının sonundaki anlamlı bir yorumda "bu mesleki sınıflama yaklaşımının kuramsal olarak düzenli, işlemsel olarak da kolay" olduğunu kaydetmişlerdir (Lipset ve Bendix 1959: 270).

Erkek hareketliliğiyle ilgili bu ünlü araştırmadan bu yana, karşılaştırılabilirliği "sınırlı" veriler kullanan (Erikson ve Goldthorpe 1992: 27) Miller (1960) ve Heath'in (1981) yaptığı iki literatür taraması; erkek hareketliliğine odaklanan, Amerika'daki (Blau ve Duncan 1967; Hauser ve Featherman 1977; Featherman ve Hauser 1978) ve Britanya'daki (Goldthorpe 1987) hareketliliğe ilişkin iki araştırma; ayrıca, erkek ve kadın hareketliliğine ilişkin uluslararası bir inceleme (Erikson ve Goldthorpe 1992) gerçekleştirilmiştir.

Miller (1960), Britanya ve Amerika dahil on sekiz ulusun erkek hareketliliği verilerini karşılaştırmıştır; kitle hareketliliği ile değişik alt sınıflardan seçkin konumlara yönelik hareket arasında ayrım yapmıştır. Kol mesleklerinden kafa mesleklerine yönelik kitle hareketliliğinin %10'un altı ile %30'un üzeri arasında değiştiğini, Britanya (%25) ve ABD'nin (%29) yukarı doğru hareketliliğin yüksek olduğu uluslar grubunda yer aldığını bulmuştur. Miller, seçkin hareketliliğiyle ilgili olarak, ABD'nin %28'le –Sovyetler Birliği hariç– incelenen tüm uluslar arasında seçkin gruba yönelik en yüksek hareketin görüldüğü ülke olduğunu ortaya koymuştur. Sovyetler Birliği, eski (1940) ve kıt (göçmen) verilerinden ötürü, problematik bir örnek olarak kabul edilebilir. Miller'ın ülkelerarası erkek hareketliliği oranları analizi, ABD'deki aşırı yüksek seçkin hareketliliği bakımından LZ teziyle çelişmekte, bu sebeple de Sombart'ın Amerika'nın istisnalığı hipotezini doğrulamaktadır. Kol emeğinden kafa emeğine hareket söz konusu olduğunda, Miller'ın analizi, endüstriyel toplumlardaki erkek toplumsal hareketliliklerinin temel benzerliği açısından LZ tezini desteklememiştir; ancak bu ölçüm ABD'de çok yüksek değildir. Dolayısıyla Miller, Sombart'ın Amerika'nın istisnalığı kuramının daha genel bir versiyonunu doğrula-

mayı başaramamıştır. Başka deyişle Miller, kitle hareketliliği ile seçkin hareketliliği arasında ayrım yaparak, ABD'nin kitle hareketliliği bakımından istisnai olmadığını, seçkin hareketliliği bakımından ise istisnai olduğunu ve her iki tip hareketliliğin de bir ülkeden diğerine farklılaştığını gösterebilmiştir.

Blau ve Duncan araştırması 1962'de gerçekleştirilmiş ve 20.000'in üzerinde erkekten oluşan bir örneklemi kapsamıştır. Bu araştırma öncelikle Amerika'daki hareketlilikle ilgilidir, ancak farklı toplumlardaki hareketlilik oranlarına ilişkin bir tartışma da araştırmaya dahil edilmiştir. Blau ve Duncan, ekonomik sınıf konusunda Marx'tan, sınıfsal konum ve saygınlık statüsü arasındaki ayrım konusunda da Weber'den bahsetseler de, çağdaş toplumlardaki toplumsal hareketlilik meselesine ilişkin yeni formülleri, mesleki yapıya ve bunun içerisinde statü elde etmeye merkezi bir yer veren Amerikan işlevselci kuramı kaynak almaktadır. "Modern toplumlardaki toplumsal katmanlaşma anlayışının, en iyi biçimde, mesleki statünün ve hareketliliğin sistematik olarak araştırılmasıyla geliştirilebileceği" varsayımından yola çıkmışlardır (1967: 5). Yaklaşımlarını –herhangi bir ampirik kanıt getirmeyi gerekli saymaksızın– Marx'ın sınıf kavramlaştırmasının "artık, büyük kapitalist girişimleri idare edenleri bu idarenin nesnesi olanlardan ... ayırt etmek için uygun olmadığını, çünkü günümüzde büyük işleri idare eden yöneticilerin kendilerinin de şirketlerin birer çalışanı olduklarını" iddia ederek temellendirmişlerdir (1967: 6).

Blau ve Duncan sınıfı "kişilerin ekonomideki rolleri ve ekonomik işler üzerindeki idari etkileri" diye tanımlamışlardır; bu da, "mesleki konumların sınıf kavramının tüm yönlerini kapsamadığını, fakat muhtemelen bu kavramın en iyi göstergesi olduğunu" iddia etmelerine olanak tanımıştır (1967: 6). Ayrıca, sınıfın mesleki boyutunu vurgulamalarının ardından, kavramsal olarak mesleki konumun ekonomik sınıfa, saygınlık statüsüne olduğundan daha yakın olduğunu iddia etmişlerdir. Blau ve Duncan, bu savın ışığında, mesleki yapının "toplumsal katmanlaşmanın ana boyutlarının temeli" olduğunu ileri sürmüşlerdir (1967: 6).

Blau ile Duncan'ın araştırmasının amacı, bireysel mesleki başarıyı etkileyen değişkenleri belirlemekti. Bu çalışmada atfedilmiş nitelik ve başarının "göreli önemi"yle ilgili olarak şunlar söylenir: "Liberal demokrat bir toplumda temel prensibin başarı prensibi olduğunu düşü-

nürüz. Sistemin bazı atfedilmiş özellikleri, önceki çağın mümkün olduğunca çabuk ortadan kaldırılması gereken izleri olarak kabul edilebiliyor" (1967: 163). Dolayısıyla araştırmaları, birbiriyle ilgili ve eşit ölçüde şüpheli iki varsayıma –mülk sahipliğinin modern toplumlara dair sınıf analizleri için artık önemli olmadığı ve bu toplumlarda başarı prensibinin hâkim olduğu varsayımlarına– dayanmaktaydı.

Bundan ötürü Blau ve Duncan araştırması, en açık deyişle, Marksist ya da Weberci anlamda sınıf hareketliliğiyle ilgili değildir (yeni-Marksist bir eleştiri için bkz. Crowder 1974, yeni-Weberci bir eleştiri için de bkz. Goldthorpe 1987); işlevselci bir kuramsal çerçevede, mesleki statünün elde edilmesiyle ilgilidir (Amerikan bakışının bariz olduğu bu toplumsal katmanlaşma yaklaşımının eleştirisi için bkz. Huaco 1966). Ancak, modern toplumların benzer toplumsal hareketlilik oranları olduğunu belirten LZ tezini sorgulamaları ve tarihsel eğilimleri tartışmaları sebebiyle, bu iki sosyoloğun araştırmasının çağımızdaki erkek hareketliliğine ilişkin tartışmaya yaptığı katkının dikkate alınması gerekir.

Blau ve Duncan LZ tezine yönelik dört eleştiri sıralarlar:

1. LZ verilerin güvenilmezliği;
2. Amerika'daki endüstrileşme ve eğitimin gelişmiş durumu;
3. Avrupa ve Japonya'ya kıyasla Amerika'daki statü ayrımlaşmasının en alt düzeyde olması;
4. mavi/beyaz yaka ayrımındaki harekete ek olarak, seçkin statüye girişi de göz önüne almanın gerekli olması.

Bu eleştirilerin ışığında Blau ve Duncan şu iddiayı ortaya atarlar: "Toplumsal hareketlilik şansının ABD'de daha yüksek olduğu yolundaki yaygın izlenimin doğrudan reddedilmemesi gerekir" (1967: 432). Blau ve Duncan'ın araştırması, Amerikan incelemelerine ve Miller'ınki (1960) de dahil olmak üzere diğer ülkelerarası verilere dayanarak, mavi ve beyaz yaka meslekler arasındaki hareketlilik oranları bakımından değişik endüstriyel toplumlar arasında çok az fark olduğunu doğrulamıştır. Ancak daha önemlisi, Miller gibi Blau ve Duncan da Amerika'daki seçkin hareketliliğinin son derece yüksek olduğunu iddia etmişler ve bunun "ABD'de, belki de toplumsal statüye ilişkin resmi ayrımların daha az vurgulanmasıyla güçlenen yüksek halk eğitimi düzeyine" bağlı olduğunu düşünmüşlerdir (Blau ve Duncan 1967:

435). Yine de, Amerika'daki çoğu erkeğin yüksek bir mesleki statüye ulaşmadığını, ancak yaşam standartlarında ve dolayısıyla "gösterişe yönelik tüketim" aracılığıyla sağladıkları toplumsal statülerinde bir iyileşme yaşadıklarını da kaydetmişlerdir (Blau ve Duncan 1967: 338; bu açıklamaya ilişkin bir tartışma için bkz. Edgell ve Tilman 1991). Son olarak da şu saptamada bulunmuşlardır:

> Amerikan demokrasisinin istikrarı, hiç şüphesiz, bu ülkede yukarı doğru hareketlilik şansının ve yaşam standartının yüksek olmasıyla, toplumsal katmanlar arasındaki statü farkının da düşük olmasıyla ilişkilidir. Çünkü bu koşullar, temel sosyal haklardan yoksun çok sayıda erkeğin sıkıntı çekmesini, umutsuzluğa kapılmasını, mevcut farklılaşmış ödüller sisteminden ve siyasi kurumlardan, şiddet içeren isyanlara yönelik devrimci siyasi hareketlere katılacak kadar hoşnutsuz olmasını olası kılmamaktadır.
>
> (Blau ve Duncan 1967: 439)

Çok daha incelikli ve yenilikçi metodolojisi, özellikle de kuramsal donanıma sahip davranış analizi kullanımı bir yana bırakılırsa (araştırmanın bu yönüyle ilgili bir değerlendirme için bkz. Featherman 1981), Blau ve Duncan'ın araştırması, Sorokin'in hareketlilik geleneği sosyolojisine yerleştirilebilir. İki araştırma da, erkeklerin nesiliçi ve nesillerarası mesleki hareketliliği ile atfedilen nitelikler ve başarının mesleki kazanım üzerindeki nispi etkisine odaklanmıştır. Ancak Blau ve Duncan, evrensellik yönelimi konusunda hem Sorokin'den hem de Lipset ve Bendix'ten daha emindiler; ancak, Sombart'ın Amerika'nın istisnalığı tezi konusunda bu ilk iki araştırmadan ayrılmışlardı. Başka deyişle Blau ve Duncan, kol ve kafa emeği hareketliliğinin benzer ülkelerarası örüntüleriyle ilgili olarak LZ tezini, ABD'deki belirgin biçimde yüksek seçkin hareketliliği oranlarıyla ilgili olarak da Sombart'ın tezini doğrulamışlardır. Dolayısıyla, Blau ve Duncan'ın hareketlilik araştırması, uzun vadeli yukarı doğru hareketliliği ve gösterişe dönük tüketimi vurgulamasıyla, Sombart'ın toplumsal istikrara ilişkin "biftek ve elmalı pasta" kuramının modern bir versiyonunun temsilcisi olmuştur (bkz. dördüncü bölüm).

Blau ve Duncan'ın Amerika'daki erkek hareketliliği araştırması tekrar analiz edilmiş (Hauser ve Featherman 1977) ve 33.000'in üzerinde erkekten oluşan daha da büyük bir örneklemle tekrarlanmıştır (Featherman ve Hauser 1978). Featherman ve Hauser ile Jones, Blau ve Duncan'ın 1962 verilerini tekrar analiz etme sürecinde, Miller'ın

LZ hipotezini niteleyiş biçimini kabul etmişler ve Amerika ile Avustralya'da erkek hareketliliğine ilişkin karşılaştırmalı araştırmalarındaki "görünen" –veya mutlak– hareketlilik ile "dolaşım" hareketliliği –veya nispi hareketlilik– ayrımına dayanarak tezlerini tekrar formüle etmişlerdir (Featherman ve Hauser 1977: 15). "Endüstriyel toplumların aynı 'görünen hareketlilik' oranlarına sahip olmadıklarının gösterilebileceğini," ancak "yapısal hareketlilik [yani babalar ve oğullar açısından mesleki fırsatların yapıları] hesaba katıldığında, dolaşım hareketliliğinin zaman içinde neredeyse sabit kaldığını" ileri sürmüşlerdir (1977: 15). Bu sabit nispi hareketlilik tezi o zamandan beri FJH tezi olarak bilinmektedir.

Featherman ve Hauser'in (1978) Blau ve Duncan'ın araştırmasını tekrarlamaları, 1962'den 1973'e kadar nesillerarası mesleki hareketlilik oranının çok az değiştiğini, ancak nesiliçi hareketlilik oranında bir artış olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca mesleki hiyerarşinin uç noktalarında büyük bir hareketsizlik, ortasında ise önemli bir hareketlilik olduğunu göstermiştir. "İncelenen tarihsel dönemler boyunca, hem nesiller içerisinde hem de nesiller arasında mesleki hareketlilik şanslarının sabit kaldığını" kaydetmişlerdir (Featherman ve Hauser 1978: 216).

Dolayısıyla, Featherman ve Hauser ayrıntılı araştırmalarında istikrarın yanı sıra değişimin de var olduğunu gösteren kanıtlara ulaşmışlardır; bu karışık tablo, Featherman ve Hauser'in genel belirlemeler yapmaktan geri durmasına yol açmıştır. Bundan ötürü de, yalnızca yaygın nitelikler çerçevesinde kalarak emek piyasasıyla ilgili "iki tamamlayıcı eğilim keşfettiklerini" iddia etmişlerdir: "Statüyle ilgili atfedilmiş niteliklerin azalması ve evrensel statü dağıtımının artması" (1978: 481). Yani Featherman ve Hauser'in araştırması, Blau ve Duncan'ın Amerika'da yüksek oranda toplumsal hareketlilik olduğunu gösteren bulgularını ve evrenselliğe yönelik "temel eğilimi" doğrulamış, ancak ikaz edici bir notla sona ermiştir: "Ulusal ideolojimize rağmen, ABD'deki hareketliliğin gelecekteki yönü değişmez değildir" (1978: 495).

Erkeklerin toplumsal hareketliliğindeki ülkelerarası değişimler konusu ve buna bağlı Amerika'nın istisnalığı sorunu, Heath (1981) tarafından, 1963 ile 1974 arası on dokuz endüstri toplumunda yürütülen araştırmalara başvurularak yeniden incelenmiştir. Heath, hem kitle ve seçkin hareketliliği, hem de mutlak ve nispi hareketlilik oranları

bakımından önemli değişimlerin görüldüğünü ve ABD'nin bu hesapların hepsinde yüksek oranlara sahip olduğunu, pek de istisnai olmadığını doğrulamıştır. Heath'in analizi, bu bölümde tartışılan tüm toplumsal hareketlilik kuramlarıyla, yani Sombart'ın Amerika'nın istisnalığı teziyle, hareketlilik oranlarındaki uluslararası benzerliğe ilişkin LZ teziyle (Amerika'daki seçkin hareketliliğinin ayırıcı bir özellik olmasıyla ilgili Miller/Blau ve Duncan varyasyonu da buna dahildir) ve nispi hareketliliğin değişmezliğine ilişkin FJH hipoteziyle çelişmektedir. Ancak bu Heath'in, Sorokin'in eğilimsiz değişimler kuramını tekrarlamasına yol açmamıştır. Bunun yerine, uluslar arasındaki değişimlerin, "yeni"-"eski" ve sosyalist-muhafazakâr gibi farklı toplum tiplerinin ekonomik ve siyasi gelişimiyle ilgili olduğunu ileri sürmüştür (Heath 1981: 222-3).

1972'de Goldthorpe tarafından gerçekleştirilen ve 1983'te güncelleştirilen Britanya'daki erkek hareketliliğine ilişkin büyük ölçekli araştırma, "sınıf oluşumu ve sınıf hareketi açısından yarattığı sonuçlar bakımından" hareketlilikle ilgiliydi, bundan ötürü de bir statü modelini değil bir sınıf modelini benimsemişti (1987: 28). Bu bakımdan Goldthorpe, araştırmasının, Blau ve Duncan projesinden çok, Marx'la girilen orijinal tartışmayla –örneği Sorokin'in çalışması olan tartışmayla– ortaklık gösterdiğini kaydetmiştir. Goldthorpe yukarı ve aşağı doğru hareketlilik terimlerini, sadece sınıf I ve sınıf II'ye –yani "hizmet sınıfı" ile "hizmet sınıfının alt düzeyleri"ne– ve bu iki sınıftan dışarıya yönelen hareketler için kullanmıştır (1987: 41 ve 43). Goldthorpe'un amacı, üç sınıf hareketliliği tezine işaret etmektir:

> Sınıfsal yapının üst düzeylerindeki belirgin "kapanma"yı ele alan tez; kol ve kafa emeği meslekleri arasındaki bölünmede ortaya çıkan hareketliliğin ölçüsünü sınırlayan "tampon bölge" tezi; ve nesiller arasındaki yukarı doğru hareketlilikte ortaya çıkan herhangi bir yükselme eğiliminin, nesiliçi yukarı doğru hareketlilikte görülen bir düşme eğilimiyle dengelenmesi veya "telâfi" edilmesi tezi.
>
> (Goldthorpe 1987: 40)

Goldthorpe'un kendi mutlak hareketlilik verilerine ilişkin analizi, bu üç teze yönelik nitelikli bir yanlışlama olarak görülebilir. Öncelikle, kapanma tezi, sınıfsal yapının diğer ucunda "toplumsal kökenler açısından çok daha yüksek bir homojenlik" olmasına rağmen, sınıf I'de "çok geniş bir yeni katılım temeli ve çok düşük bir homojenlik dere-

cesi" olduğunu gösteren kanıtlara dayanılarak reddedilmiştir (1987: 44). İkinci olarak, kol/kafa emeği bölünmesinde uzun vadeli bir yukarı ve aşağı doğru hareketlilik ile kısa vadeli bir hareketlilik olduğunu gösteren, tampon bölge teziyle çelişik bazı kanıtlar bulunmaktaydı. Goldthorpe ayrıca, "işçi sınıfından gelen erkeklerin aleyhine olmak üzere, hareketlilik şanslarında çarpıcı eşitsizlikler" olduğunu bildirmiştir (1987: 50). Üçüncü olarak:

> Bulgularımızın, hareketlilik şansının eğitim başarısından git gide daha çok etkilenir hale geldiği iddiasına destek verdiği düşünülebilir; ama bu bulgular, son yirmi otuz yıldır, sınıfsal yapının üst seviyelerine dolaylı yollardan katılım şansında bariz bir düşüş olmaksızın, bu seviyelere doğrudan katılımda bir artışın ortaya çıktığını göstermesinden ötürü, telâfi teziyle çelişmektedir.
> (Goldthorpe 1987: 58)

Ancak Goldthorpe, Britanya'daki erkek hareketliliği dikkate alındığında, "eğer mutlak hareketlilik oranları yerine nispi hareketlilik oranlarını" veya toplumsal akışkanlığı "ifade edecek şekilde tekrar formüle edilselerdi, kapanma, tampon bölge ve telâfi tezleri çok daha güvenilir olurlardı" savını ileri sürmüştür (1987: 121). Toplumsal akışkanlık, "farklı sınıfsal kökenlere sahip bireylerin, değişik sınıfsal konumlara gelme şanslarının eşitlik derecesi bakımından" bir toplumdaki açıklığın ölçüsünü tanımlamaktadır (Goldthorpe 1987: 305). Goldthorpe'a göre sınıf oluşumu konusunu incelemenin en iyi yolu, mutlak hareketlilik verilerini kullanmaktır; oysa açıklık konusunu incelemenin en iyi yolu, nispi hareketlilik verilerine bakmaktır. Goldthorpe mutlak hareketlilik oranlarında bir artış olduğunu, ancak nispi hareketlilik şansında herhangi bir iyileşme olmadığını saptamıştır. Dolayısıyla, yukarı doğru hareketlilik şansının artmış olmasına rağmen, farklı sınıflardan gelenlerin nispi hareketlilik şansları aynı kalmıştır.

Goldthorpe on bir yıl sonra araştırmasını güncelleştirmiş ve nispi hareketlilik oranlarında herhangi bir değişiklik olmadığını, ancak mutlak hareketlilikte hafif bir artış olduğunu görmüştür. "Kitlesel işsizliğin geri gelmesinin, ancak aşağı doğru hareketlilik olarak kabul edilebilecek ciddi bir risk yarattığını ve riskin işçi sınıfı konumunda olan erkekler için çok daha büyük olduğunu" göstermiştir (1987: 269).

Goldthorpe ayrıca, ülkelerarası kuramlar ve verilerle ilgisinde çağdaş Britanya'daki erkek hareketliliğini de incelemiştir. EJH hipote-

zinin, Lipset ve Zetterberg tarafından geliştirilen ilk karşılaştırmalı hareketlilik tezini (LZ tezini) aştığını kaydetmiştir. FJH hipotezinin "katı" ve "esnek" yorumları arasında ayrım yapmış ve ikincisinin ilkinden, "toplumsal akışkanlığın çapraz kültürel örüntülerindeki tam bir benzerlikten" veya nispi hareketlilikten ziyade geniş kapsamlı bir benzerliği tanımlamasından ötürü daha "kalıcı" olduğunu ileri sürmüştür (Goldthorpe 1987: 303). Goldthorpe, İngiltere ile Galler ve ABD dahil dokuz ülkeden alınan karşılaştırmalı verilere dayanarak, "benzer görece – farklı mutlak" FJH hareketlilik hipotezinin geçerliliğini doğrulamış ve "ülkeler arasındaki mutlak hareketlilik oranı değişiminin büyük ölçüde yapısal farklılıkların sonucu olduğuna" karar vermiştir (Goldthorpe 1987: 322).

Goldthorpe, kendi çalışmasında ve diğer toplumsal hareketlilik araştırmacılarıyla birlikte yürüttüğü araştırmalarda, yakınlaşma kuramı ve Amerika'nın istisnalığıyla ilgili olarak, erkek hareketliliğindeki uluslararası değişimleri incelemiştir (Erikson, Goldthorpe ve Portocarero 1979; 1982; 1983; Erikson ve Goldthorpe 1985; Goldthorpe 1987). Bu çalışmalar her iki görüş için de çok az destekleyici kanıt sağlamıştır. İlk kuram söz konusu olduğunda, hizmet sınıfının büyümesiyle ilgili eğilimler gibi özel yakınlaşan eğilimlerin farklı toplumlarda değiştiği görülmüştür (Goldthorpe 1987). Önemli bir nokta da şudur: Mutlak hareketlilik oranları açısından ülkeler arasındaki değişimlerin "Sorokin'in eğilimsiz dalgalanmalar tezini desteklediğinin düşünülebileceği" ileri sürülmüştür (Erikson, Goldthorpe ve Portocarero 1983: 340). Amerika'daki yukarı doğru hareketliliğin istisnai bir orana sahip olduğu konusunda da, Erikson ve Goldthorpe (1985), Amerikan verileriyle karşılaştırılabilir hale getirmek üzere İngiliz verilerinin karmaşık bir biçimde yeniden-kodlamasının –yani Blau ve Duncan (1967) araştırmasını tekrarlamak için Featherman ve Hauser (1978) tarafından kullanılan 1973 verilerinin– ışığında, hareketliliğe ilişkin göstergeleri yeniden incelemişlerdir. Hem mutlak hareketlilik ile nispi hareketlilik arasında hem de kolkafa emeği hareketliliği ile seçkinliğe yönelik toplumsal hareketlilik arasında ayrım yapmalarına rağmen, konunun karmaşıklığının hakkını vermeye çalışırken, "ABD'nin istisnai olacak kadar yüksek toplumsal hareketlilik oranlarına sahip olmadığını" görmüşlerdir (Erikson ve Goldthorpe 1985: 20). Dolayısıyla, Erikson ve Goldthorpe'un bulguları ne Sombart'ın Amerika'nın istisnalığına ilişkin tezini ne de ulus-

lararası mutlak hareketlilik oranlarının temel benzerliğine ilişkin LZ tezini doğrular.

Goldthorpe'un, erkek hareketliliğiyle ilgili bulgularının sınıf açısından yarattığı sonuçlara ilişkin tartışması, İngiliz sınıf sisteminin açıklık derecesi ile –özellikle hizmet sınıfı ve işçi sınıfıyla ilgisinde– sınıf oluşumu üzerine yoğunlaşmıştır. Goldthorpe ilk konu hakkında, nispi hareketlilik verilerine dayanarak, şavaş sonrası Britanyası'nda "sınıfsal eşitsizliklerde aslında önemli bir düşüşün görülmediğini" iddia etmiştir (Goldthorpe 1987: 328). Ekonomik büyümeye ve toplumsal eşitsizlikleri azaltmayı hedefleyen eşitlikçi bir siyasi stratejiye rağmen düşüş gerçekleşmemiştir. "Bu stratejide, sınıfsal yapının, kendisini değiştirmeye yönelik girişimlere gösterebileceği direnişin fena halde yanlış değerlendirildiği" sonucuna varmıştır Goldthorpe (1987: 328). (Bu nokta, Vanneman ve Cannon'un [1987] dördüncü bölümde tartışılan iddiasını –Amerika'da egemen kapitalist sınıfın statükoyu devam ettirme gücünün, alt sınıfların statükoyu değiştirme gücünü aştığı iddiasını– hatırlatmaktadır.) Goldthorpe, ekonomik büyümenin ve mutlak hareketlilik artışının, "dikkati, nispi hareketlilik fırsatlarında da bir eşitlenmenin sağlanıp sağlanmadığı meselesinden başka bir yöne çevirmeye fiilen hizmet ettiğini" eklemiştir (1987: 328-9).

Goldthorpe, sınıf oluşumu konusunda da, mutlak hareketlilik oranlarındaki eğilimlere ilişkin göstergelerin, "üyelerinin toplumsal kökenleri dikkate alınacak olursa ... daha homojen" olan işçi sınıfının aksine, hizmet sınıfının "düşük bir demografik özdeşlik ölçüsüne" sahip olduğunu gösterdiğini ileri sürmüştür (1987: 332 ve 336). Ancak, Britanya'da 1980'lerdeki durgunlukta, "işçi sınıfının hareketlilik şanslarının kutuplaşmasının" işçi sınıfının içerisinde bir alt sınıfın ortaya çıkmasına yol açabileceğini de kaydetmiştir (Goldthorpe 1987: 337). Goldthorpe ayrıca, hizmet sınıfına yönelik yoğun yukarı doğru hareketliliğin "hoşnutsuzluk ve değişim dürtüsünden çok entegrasyon ve istikrarı destekleme" eğiliminde olduğuna, çünkü yukarı doğru hareketliliğe katılanların, genelde, içerisinde başarılı oldukları mevcut toplumsal düzeni onayladıklarına hükmetmiştir (1987: 340). Ancak bu sonucu, hizmet sınıfındaki sektörel bölünmelerin olası siyasi farklılıkların bir kaynağı olduğunu kaydederek sınırlamıştır. Britanya'daki bazı araştırmalar Goldthorpe'un bu öngörüsünde haklı olduğunu doğrularken (Dunleavy ve Husbands 1985; Edgell ve Duke 1991), sektörel

bölünme kuramıyla çelişen göstergeler de vardır (Marshall v.d. 1988).

Eğer yukarı doğru hareketlilik toplumu istikrarlı kılıyorsa, bunun yokluğunun istikrarsızlaştırıcı bir etkisi var mıdır? Goldthorpe, işçi sınıfı içerisinde durumu değişmeyen ya da aşağı doğru harekete katılmış olan az sayıda erkeğin "hafif bir hınç" duyduğunu saptamıştır (1987: 342). Bunun başlıca sebebinin, nispi hareketlilik oranı eğiliminin "düşük toplumsal görünürlüğe" ve "yukarı doğru hareketliliğin gerçek boyutları"nın da "yüksek toplumsal görünürlüğe" sahip olması olduğunu ileri sürmüştür (1987: 342). Dolayısıyla, hareketsiz olanlar, muhtemelen, sadece yukarı doğru hareketlilikten haberdar olmakla kalmayacak, ayrıca ekonomik gelişme sonucunda daha iyi duruma gelecek, ancak makro toplumsal eğilimlerin pek de farkında olmayacaklardır.

Goldthorpe'un toplumsal hareketlilik yaklaşımına yöneltilen eleştiriler iki grupta toplanır. İlki erkek hareketliliğine yoğunlaşmasıyla ilgilidir, ikincisi ise mutlak ve nispi hareketlilik arasındaki ayrımı kullanış biçimini kapsamaktadır. Goldthorpe'un karşı çıktığı bu iki eleştiri aşağıdaki iki altbölümde incelenecektir.

ÇAĞIMIZDA KADINLARIN TOPLUMSAL HAREKETLİLİĞİ

Sorokin'in araştırması, "toplumsal hareketliliğe ilişkin ilk kapsamlı bilimsel inceleme" olarak bilinir (Erikson ve Goldthorpe 1985: 2); ancak Sorokin'in erkek hareketliliğine odaklanmasından ötürü kuşkulu bir yargıdır bu. Söz konusu araştırma, erkeklerin toplumsal hareketliliğine ilişkin ilk ayrıntılı araştırmaydı. Yakın zamana değin toplumsal hareketlilik araştırmaları Sorokin'den ilham almışlardır. Glass (1954), Lipset ve Bendix (1959), Blau ve Duncan (1967), Featherman ve Hauser (1978) ve Goldthorpe (1987) erkek hareketliliğine odaklanmışlardır.

Glass 1949'da kadın hareketliliğine ilişkin birtakım veriler toplamıştır, ama bunlar on yıl analiz edilmeden kalmıştır (Kelsall ve Mitchell 1959). Lipset ve Bendix'in Oakland incelemesi, "aile reisliği" kapasitesine sahip olan düşük oranda kadını kapsamaktaydı, ancak birçok tabloda kadın katılımcılar hariç tutulmuşlardı. Lipset ve Bendix kadın hareketliliğini hariç tutmalarını pragmatik düzlemde gerekçelendirmişlerdir; "babalar ile kızların mesleki statülerine ilişkin anlamlı karşılaştırmalar yapmak, baba-oğul karşılaştırmaları yapmaktan çok daha zordur" (Lipset ve Bendix 1959: 151). Blau ve Duncan erkek katılımcılarının eşleri ve

annelerine ilişkin bazı veriler toplamışlar, ancak çalışmalarını "meşru bir ön sadeleştirme" olarak erkeklerle sınırlamışlar, yine de "erkeklere sunulan mevcut fırsatların, değişik beceri düzeylerinde çalışmaya hazır ve eğitilmiş kadın sayısının etkilerinden bağımsız olamayacağını" itiraf etmişlerdir (1967: 113; ayrıca bkz. Featherman ve Hauser 1978: 493). Goldthorpe çalışmasının ilk değil ikinci basımına, ekonomik düzlemde kadın hareketliliğine ilişkin malzemeyi de dahil etmiştir (1987/1980). Kadın hareketliliğinin bugünkü örüntüsünü tartışmadan önce, toplumun kadınlardan oluşan yarımının niçin yakın zamana değin hareketlilik araştırmalarının yaklaşık %1'ini oluşturduğunun olası sebeplerini incelemek öğretici olur (Glenn v.d. 1974).

1920'lerde cinsiyetçilik, toplumda ve sosyolojide yaygındı; ailede ve aile sosyolojisinde kadınlar azınlık sayılmaktaydı. Belki de bundan dolayı Sorokin'in kadın hareketliliğini araştırmayı ihmal etmesi affedilebilir. Ancak bu yüzyıl boyunca kadınların gösterdiği gelişim, bu mazeretin inandırıcılığını azaltmaktadır. Cinsiyetçi sınıf analizinin ilk eleştirisi, Amerikan sosyolojisine, özellikle işlevselci katmanlaşma kuramlarına yöneltilmişti (Watson ve Barth 1964). "Büyük ölçüde katmanlaşma kuramının temelini oluşturan, kocanın bir işte tam gün çalışmasına dayalı ataerkil aile modelinin, çağdaş toplum için uygun bir model olmadığı" iddia edilmiştir (Watson ve Barth 1964: 13). Acker (1973), Watson ve Barth'ın cinsiyetçi katmanlaşma araştırması eleştirilerini aktarmış, ama ayrıca, 1950'lerin başında ABD'de yayımlanan bir sosyoloji dergisinde (Hacker 1951), hatta daha da önce Amerikan toplumuna ilişkin önemli bir kitabın ekinde (Myrdal 1944) kadınların azınlık statülerinin tartışıldığını göstermiştir. Yani, bu yüzyılın ikinci yarısında, eğer araştırmanın hedefi tüm sınıf yapısı ise, kadınları dikkate almamanın hiçbir mazereti olamaz.

Goldthorpe'un, ilk ulusal araştırmasında erkek hareketliliğine odaklanma kararına ilişkin savunması, "amaca uygunluğun" bir "gereği" olarak açıklanmıştır (Dex 1987: 24). Başka bir deyişle, başlangıçta ekonominin pragmatik temeline dayanılarak, sonra da hareketlilik anlayışımıza kadını dahil etmemenin varsayımsal olumsuz sonuçlarına ilişkin şüpheye dayanılarak temellendirilmiştir. Kadınlar ve hareketlilik araştırmaları hakkındaki tartışma, daha önce incelendiği gibi (bkz. dördüncü bölüm), "kadınları sınıf kuramına katma" probleminin bir parçasıdır (Dale v.d. 1985: 384). Goldthorpe Britanya'daki hareketlilik

incelemesine gecikmeli olarak kadınları da dahil ettiğinde, kadınları hariç tutmanın sınıf yapısına ilişkin –büyük ölçüde– çarpıtılmış bir tablo oluşturmadığı konusundaki şüphesini de teyit etmiştir.

Goldthorpe kadınların sınıfsal hareketliliğini birbirinden çok farklı üç sınıf analiz birimi kullanarak incelemiştir; kadınlar ile erkeklerin mutlak hareketlilik oranları arasındaki farkların, yani kadınların daha sık aşağı doğru hareketlilik göstermesinin, –geleneksel yaklaşım veya egemenlik yaklaşımı değil– ancak kişisel yaklaşım benimsendiğinde açığa çıktığını keşfetmiştir. Dolayısıyla, bu bakımdan, "İngiliz sınıf yapısı çerçevesindeki hareketlilik anlayışımızın, büyük ölçüde erkeklerin deneyimlerine yoğunlaşan araştırmalar tarafından zayıflatıldığı" iddia edilebilir (Goldthorpe 1987: 295; Goldthorpe ve Payne 1986: 549).

Kadınlar ve sınıf hakkındaki tartışma, Marshall v.d. tarafından ayrıntılı bir şekilde özetlenmiş, eleştirilmiş ve değerlendirilmiştir (1988). Marshall v.d., bu tartışmanın birbiriyle bağlantılı iki konuyu, sınıf analizinin "çapı" ve birimini kapsadığını kaydetmişlerdir. Mutlak hareketlilikle ilgili olarak, kadınlarla karşılaştırıldığında erkeklerin yukarı doğru hareketlilik, özellikle de hizmet sınıfına yönelen bir hareketlilik yaşamasının daha yüksek olasılıklı olduğunu ve bunun kadınların daha büyük ev içi rol sorumlulukları taşımalarıyla ilişkisiz olmadığını görmüşlerdir. Sınıf analizinin çapı konusunda, erkek ve kadın hareketlilik deneyimlerinin farklı fakat birbirine bağlı olması sebebiyle, kadınların sınıf analizinin dışında tutulmamaları gerektiği sonucuna varmışlardır. Yani, erkek hareketliliğine odaklanmak, "sınıf yapısının yanıltıcı bir 'haritası'nı çıkarmaktır" (Marshall v.d. 1988: 112). Sınıf analizi birimi konusunda da, pek çok şeyin araştırmanın hedeflerine bağlı olduğunu iddia etmişler ve Goldthorpe'un aile birimi tercihinin "onun sınıf analizi anlayışıyla tutarlı" olduğu yorumunu getirmişlerdir (Marshall v.d. 1988: 85). Ancak, Goldthorpe'un bakış açısını, sınıfsal yapının cinsiyetle bağlantılı olduğunu fark edecek kadar geniş olmadığı için eleştirmişler ve "toplumsal sınıfların aileleri ya da bireyleri değil ailelerdeki bireyleri içerdiği" sonucuna varmışlardır (Marshall v.d. 1988: 85). Başka deyişle, emek piyasasında cinsiyet ayrımının egemen olması ve bunun kadınlar ile erkeklerin farklı sınıfsal dağılımına ve mutlak hareketlilik oranlarındaki ilgili değişime yansıması sebebiyle, erkekler ve kadınların mesleklerine dayanılarak sınıflara yerleştirilmesi gerekmektedir.

Bu görüşe, erkeklerin kadınlardan daha fazla yukarı doğru hareketlilik göstermelerinin, kadınların da erkeklerden daha fazla aşağı doğru hareketlilik göstermelerinin muhtemel olduğunu saptayan Payne ve Abbot (1990) destek vermiştir. Payne ve Abbot da, sınıf kuramının tam anlamıyla gelişmesinin, "erkek ve kadınların araştırmalarımıza" dahil edilmesini gerektirdiği sonucuna varmışlardır (Payne ve Abbot 1990: 174). Abbott bu kitapta (ayrıca bkz. Abbott ve Sapsford 1987), Goldthorpe'un erkeklere dayalı kapanma, tampon bölge ve telâfi tezleri açıklamasını, kadınlara ilişkin verileri kullanarak yeniden incelemiştir. Sınıfsal yapının tepesinin, –erkeklerle karşılaştırıldığında– kadınlar açından daha kapalı olduğunu, kadınlar söz konusu olduğunda kol/kafa işleri ayrımında bir tampon bölgenin işlediğini ve emek piyasasına girişle beraber, kadınların yukarı doğru hareketlilik yaşamasının erkeklere göre daha az olası olduğunu görmüştür. Dolayısıyla, Goldthorpe'un aksine Abbott'ın kadın hareketliliği verileri her üç tezi de desteklemekteydi, bundan dolayı da Abbott "tek başına erkek mesleki hareketliliğinin analiz edilmesinin, çağdaş İngiliz toplumunun yapısı hakkında yetersiz bir tablo sunduğu" sonucuna varmıştı (Abbot 1990: 44).

Goldthorpe, bu eleştiriler ortaya çıktığından beri, ülkelerarası verilere dayanarak, erkek hareketliliği araştırmalarının "yanıltıcı" olduğu iddiasını sistematik olarak incelemiştir (Erikson ve Goldthorpe 1992: 265). "Eksiksiz" hareketlilik tablolarına bakılarak ve ailenin sınıfını belirlemek için baskınlık metodu kullanılarak, kadınların sınıf hareketliliği deneyimlerinin erkeklerinkinden çok az farklı olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla, Goldthorpe'un önceki sonuçlarını gözden geçirmeye gerek duyulmamıştır. Yine de bireysel sınıf analiz birimi kullanıldığında, "kadınların –nispi hareketlilik oranları olmasa da– mutlak sınıf hareketliliği oranları ... erkeklerin mutlak sınıf hareketliliği oranlarından önemli ölçüde farklıdır" (Erikson ve Goldthorpe 1992: 275). Ancak bu yaklaşım, temelde Goldthorpe'un öncelikle aile analiz birimini savunmasıyla aynı nedenlerden ötürü "geçersiz" sayılmaktadır (bkz. üçüncü bölüm ile Erikson ve Goldthorpe 1992: 235-8).

ÖZET VE SONUÇLAR

Toplumsal hareketliliğe ilişkin sosyoloji araştırmaları, Anglo-Amerikan toplumsal-bilimsel bilginin birikime dayalı yapısının mükemmel

bir örneğidir (Featherman 1981). Sombart'ın ve Sorokin'in yirminci yüzyılın başlarındaki çalışmalarından kalma kavramlar ve kuramlar, yeni bulguların ışığında giderek geliştirilmiş ve bu süreçte istatistiksel veri analizi teknikleri de değişim geçirmiştir. Örneğin LZ tezi FJH hipotezi tarafından aşılmış ve asli yüzdelerin yerini tali oranlar almıştır (hareketlilik araştırmalarında kullanılan istatistiksel terimlere ilişkin bir rehber için bkz. Heath 1981, Ek II). Birbirini izleyen kavramsal, kuramsal ve metodolojik gelişimlerin yan ürünlerinden biri, yalın ve kaba genellemeleri çürüten bir karmaşıklık artışı olmuştur. Ayrıca, toplumsal hareketlilik, büyük ölçüde tekniğe dayalı ölçümü teşvik eden ve önceki daha az incelikli araştırmaların bulgularını doğrulamakla sonuçlanma eğilimi gösteren bir araştırma konusu gibi görünmektedir.

Bu durum, en yakın tarihli ve en ayrıntılı ülkelerarası hareketlilik araştırmasında rahatça görülebilir (Erikson ve Goldthorpe 1992). Bu araştırma, zaman ve uzamdaki hareketlilik oranları ve örüntülerine odaklanmakta, Amerika, İngiltere ile Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda dahil en az on iki ülkeye dair verileri kapsamaktadır. Bu araştırmanın temel sonuçları, daha önceki araştırmaları, yani mutlak hareketlilik örüntüsündeki eğilimsizliği, nispi hareketlilik örüntüsündeki istikrarı ve Amerika'nın istisnalığı tezini destekleyen asgari hareketlilik göstergelerini doğrulama eğilimindedir. Başka deyişle, yarım yüzyılı aşkın bir sürede gerçekleştirilen, önemli kuramsal ve metodolojik ilerlemeler getiren araştırmalardan sonra, bugün, Sorokin ve FJH hipotezi konusunda genel ama incelikli bir destek bulunmakta, Sombart ise kısmen reddedilmektedir.

Toplumsal hareketliliğe ilişkin birçok tartışmanın merkezinde mutlak ve nispi hareketlilik arasındaki ayrım vardır. Goldthorpe'un, bunlardan ilkinin –yani gerçek gözlemlenebilir hareketliliğin– sınıf oluşumu analiziyle ilintili, ikincisinin –yani yukarı doğru hareketliliği elde eden, değişik toplumsal kökenlerden gelme insanların nispi şanslarının– ise açıklık konusuyla ilintili olduğunu iddia ettiği hatırlanacaktır. Payne (1990) ve Saunders (1990), Goldthorpe'un artan mutlak hareketlilik oranlarından çok değişmeyen nispi hareketlilik oranlarını vurgulamasıyla, Britanya'nın hâlâ açık olmayan bir toplum olduğu yolunda yanlış bir izlenim yarattığını iddia etmektedirler. Goldthorpe bu eleştiri dizisine, mutlak ve nispi hareketlilik arasındaki ayrımı vurgula-

yarak ve "bu yüzyılda Britanya'nın, yapısal değişim sonucunda bir ölçüde daha hareketli bir toplum haline gelmiş olabileceğini, ama daha akışkan veya daha açık bir toplum haline gelmediğini" tekrarlayarak tepki göstermiştir (Goldthorpe 1990: 422). Dolayısıyla Goldthorpe'a göre, bu bir genel izlenim meselesi değil, önemli ayrımlar –özellikle de değişik hareketlilik oranları arasında ayrımlar– koyma ve yalın sonuçlar çıkarmaya karşı direnme meselesidir.

Son olarak, 1990'lardaki durgunlukta ortaya çıkan büyük iflaslar, kitlesel işsizlik ve "standart olmayan (ücretli) işlerin" –örneğin yarım günlük ve geçici emek kısıntılarının (Fevre 1991: 56)– artışı, gelecekteki hareketlilik araştırmacılarına, bu yüzyıl boyunca modern toplumlarda yukarı doğru hareketliliğin aşağı doğru hareketlilikten daha yaygın olduğu genellemesi hakkında şüpheler uyandıracak bulgular sağlayabilir.

6
Sınıf, Eşitsizlik ve Siyaset

GİRİŞ

Marx ve Weber'in klasik sosyoloji kuramlarında sınıf, eşitsizliği ve siyaseti yapılandırma konusunda oynadığı temel rolden ötürü merkezi bir tema haline gelmiştir. Marx'a göre servet ile gelirin oluşumu ve dağılımı, kapitalizm söz konusu olduğunda, ücret alan işçiler ve kârı alan mülk sahipleriyle nitelenen üretim sisteminin bir ifadesidir. Dahası Marx, "siyasi gücün, salt bir sınıfın bir diğerine baskı yapmasına yönelik örgütlü bir güç" olduğunu iddia etmiştir (Marx ve Engels 1848: 90). Weber de sınıfın ekonomik gücün dağılımında önemli olduğunu iddia etmesine karşın, siyasi düzeyde "partilerin, 'sınıfsal durum' veya 'statü durumu' aracılığıyla belirlenen çıkarları temsil edebileceklerini ve takipçilerini sırasıyla birinden veya diğerinden toplayabileceklerini" ileri sürerek Marx'tan ayrılmıştır (1961: 194). Modern tabirle, eğer servet dağılımı veya siyasi tavırlar, davranışlar hakkında ve bunların yanında sağlık ve hastalık, mal ve hizmet tüketimi veya eğitim başarısı örüntülerinin oluşturulması gibi başka şeyler hakkında bilgi edinmek istiyorsanız (Reid

1989), sınıf analizi gereklidir. Bu bölümde sınıf kavramının sosyolojik önemi iki biçimde gösterilecektir: Bunlardan ilki, Westergaard ve Resler'in "sınıfın değişmez merkezi" dediği şeyle (1975: 2), yani ekonomik eşitsizlikle; ikincisi de sınıf ve oy verme davranışlarıyla ilgili olacaktır.

SINIF VE EKONOMİK EŞİTSİZLİK: ÖLÇÜM SORUNLARI

Sınıf ve ekonomik eşitsizlik arasındaki ilişkinin sosyolojik analizi güçlüklerle doludur; bunların pek çoğu, araştırmacıların sınıfın işleyişe geçirilmesi konusunda karşılaştıkları üç seçenekle, yani kavramsal şema, analiz birimi ve kapsam genişliğiyle ilgili olarak anlaşılabilir (ayrıca bkz. üçüncü bölüm).

Kavramsal şema

Marx da Weber de, mülk sahipliğini ve mülkiyetsizliği "tüm sınıfsal durumların temel kategorileri" olarak görmüşlerdir (Weber 1961: 182) ve bu onların sınıf şemalarının esas kısmını oluşturmuştur. Ancak, ekonomik eşitsizlik verileri Marx ile Weber'in sınıf kategorilerine nadiren uymakta ve bu kuramlarda, ekonomik eşitsizlik yerine, ya servet dağılımının (yani kabaca sermaye mülkiyetinin) ya da gelir dağılımının (yani kabaca emek gücünün satılmasının) üzerinde durulmaktadır. Bu, ekonomik eşitsizlik verilerini iki ana biçimde sunma geleneğine yol açmıştır. Bunlardan ilki, toplam servetin (bazen de gelirin) yetişkin nüfusun değişik kısımları tarafından alınan yüzde payını göstermek; ikincisi de, farklı mesleki grupların (çoğu zaman "kazanılmayan" gelir de dahil olmak üzere) gelir değerini göstermektir. Çıkan net sonuç, servetin toplumun "üst" kısmında toplandığını ortaya koyan verilerin mevcut olduğu; toplumdaki en zengin insanların, emek gücünü satanlar değil sermaye sahipleri olduğunu varsaymanın da akla yakın olacağıdır. Tipik, bilindik, kuramsal olmayan ve ampirik açıdan tartışmaya açık kafa ve kol emeği kategorilerine ayrılmış mesleki sınıfların gelir eşitsizliklerinin örüntüsüne dair veriler de mevcuttur. Eksik olan, toplumsal *ve* mesleki sınıflar açısından servet *ve* gelir dağılımına ilişkin ayrıntılı verilerdir.

Analiz birimi

Ekonomik eşitsizlikleri ölçmek amacıyla, sınıf analizi birimi olarak aile alınmaktadır genellikle. Bu yaklaşım tüm aile fertlerinin toplam geliri

eşit paylaştıklarını varsaymaktadır; fakat paylaşım eşit değilse, aile analiz birimi sınıf eşitsizlikleri için yanlış bir ölçü olacaktır. Bu durumda sınıf analizi birimi olarak bireyin kullanılması daha iyi olabilir. Britanya'daki araştırmalar, emek piyasasına katıldığı takdirde kadının hane gelirindeki payının daha yüksek olma eğilimi gösterdiğini (Piachaud 1982) ve her iki eşin de hane gelirini kullanma olanağına sahip olduğu havuz sisteminin, yaşlı çiftlerden çok genç çifler arasında yaygın olduğunu ortaya koymuştur (Pahl 1989). Bu, ailenin analiz birimi olmasının aileler arasındaki finansal eşitsizliklerin ölçüsünü gizleyebilmesine karşın, ailenin –tüm aile fertlerinin şu ya da bu ölçüde toplam hane gelirini paylaşmaları sebebiyle– ekonomik eşitsizliğin örüntülenmesine ilişkin araştırmalar için uygun bir sınıf analizi birimi olabileceğini düşündürmektedir. Tartışmaya açık olmakla birlikte en uygun strateji, hem bireysel düzlemde hem de aile/hane düzleminde veri toplamak ve sunmak olacaktır. Gene birçok şey, araştırmanın amacına (amaçlarına) ve katılımcıların bilgisi, işbirliği yapma isteği gibi pratik meselelere sıkı sıkıya bağlıdır.

Kapsam genişliği

Sınıf analizine –teamül gereği– sadece ekonomik bakımdan faal olanlar dahil edilir. Ancak bu yaklaşım, aşırı zengin "çalışmayanlar sınıfını" (Veblen 1970) ve aşırı fakir alt sınıfı (Heisler 1991) hariç tutmaktadır; bu da, sınıf eşitsizliklerinin örüntülenmesine dair araştırmalar söz konusu olduğunda, iki önemli konunun atlanması olacaktır. Dolayısıyla, sınıf eşitsizliğinin tam bir tablosunun oluşturulması için, tüm yetişkinler araştırmaya dahil edilmelidir.

Servet ve gelirin sınıfsal dağılımına ilişkin araştırmalarda, kapsam genişliği konusunun ek bir boyutu vardır; ölçümlerin zaman ölçeğiyle ilgili bir boyuttur bu. Temel seçim, kişinin hafta, ay veya yıl üzerinden ölçülen mevcut geliri ile ömür boyu edinilen gelirin ölçümü arasında yapılan bir ayrımı getirmektedir (Atkinson 1974). Bu iki ölçü, muhtemelen büyük oranda farklı sonuçlar oluşturacaktır; çünkü bireylerin hayatları boyunca gelirlerinde farklılaşma yaşamaları tipik bir durumdur (Atkinson 1983). Bu, kısmen, bir bireyin sınıfsal durumunun zaman içinde –sözgelimi yukarı ve aşağı doğru toplumsal hareketlilik sebebiyle– değişebileceğini söylemenin başka bir yoludur. Ancak bu aynı zamanda, bir sınıfsal durum çerçevesindeki –örneğin kol işçileri söz konusu olduğunda fazla mesai veya kısa mesai, profesyonel işçiler söz konusu oldu-

ğunda da maaş artışları veya terfiler sonucunda meydana gelen gelir değişimleri gibi– gelir değişimleriyle ilgili bir meseledir. Ayrıca, yoksul bir öğrenciyi milyoner yapabilecek bir servetin miras kalması olasılığı da vardır. Dolayısıyla, zaman ölçeği ne kadar uzun olursa, ekonomik eşitsizliklerin örüntülenmesine ilişkin açıklama da o ölçüde çarpıcı olur.

Ekonomik eşitsizliklerin araştırılması konusunda bir güçlük daha bulunmaktadır; sınıf kavramı nasıl işleyişe geçirilmiş olursa olsun, verilerin doğruluğuyla ilgili bir güçlüktür bu. Genel olarak resmi istatistiklerin güvenilmez olduğu (Hindess 1973; Irvine v.d. 1979), özelde de servet ve gelir dağılımı konusundaki resmi istatistiklerin güvenilmez olduğu (Atkinson 1983; Hird ve Irvine 1979; Johnson 1973; Kolko 1962; Levy 1987; Titmuss 1962) hep söylenir. Örneğin devlet muhasebecileri, vergi mükellefi olan herkesin vergi ödemesini ve sadece devlet yardımı alması gerekenlere bu yardımın verilmesini sağlamakla uğraşmaktadırlar. Sonuç olarak, gelir ve servet araştırmaları, daha az vergi ödemek ve/veya daha fazla yardım almak amacıyla servet ve gelirlerini olduğundan az göstermenin insanların çıkarına olması sorunuyla karşı karşıyadır. Tabii ki, bu sorunun ne boyutlara vardığını tam olarak bilmenin yolu yoktur. Ancak, fakirler hakkındaki araştırmaların zenginler hakkındaki araştırmalardan daha yaygın olduğu ve zenginlerin sorgulayıcı devlet muhasebecilerinden kendilerini koruma konusunda fakirlerden daha yetenekli oldukları rahatlıkla ifade edilebilir. Bundan başka, "sosyal devlet asalaklığı" denen şeyde söz konusu olan para miktarı, büyük olasılıkla, meşru ve gayri meşru vergi kaçakçılığında söz konusu olan miktardan çok daha düşüktür. Miliband buna dayanarak şu iddiayı atar ortaya: "Resmi vergiler ve yardımlar [eşitlikten uzak] sınıfsal mücadelenin yapısal bir parçasıdır" (1989: 139). Dolayısıyla, sınıf ve ekonomik eşitsizliklere ilişkin istatistikler büyük bir dikkatle yorumlanmalıdır.

Son olarak, servet ve gelir terimleri, alışagelinen biçimiyle, sermaye –yani toprak, bina, tahvil ve hisse senedi– sahipliği ile hem kazanılan hem de kazanılmayan geliri –yani ücret ve faizleri– tanımlamak için kullanılmıştır ve böyle kullanılmayı sürdürecektir.

SINIF VE EKONOMİK EŞİTSİZLİK: VERİLER

Bu sayısı kabarık, ama başa çıkılabilir zorlukları unutmaksızın, günümüzde Britanya ve Amerika'daki sınıf ve ekonomik eşitsizlik meselesi-

ni ele almak mümkün şimdi. Bunu yapmak için, yine Marx'tan ve onun ünlü yoksullaşma tezinden yola çıkabiliriz. Marx, toplumun en üst kesimindeki "servet birikimi"nin toplumun en alt kesimindeki "fakirlik birikimi"yle ilgili olmasının, kapitalist gelişimin bir kanunu olduğunu iddia etmiştir (1970a: 645). Başka deyişle, kapitalist bir toplumda fakirlik zenginliğin kaynağıdır. Dolayısıyla Marx, giderek zenginleşen bir kapitalist sınıf ile giderek fakirleşen bir işçi sınıfının geliştiğini düşünmüş, ama şu genellemeyi dile getirmiştir: "Diğer tüm kanunlar gibi bu kanun da, işleyişi sırasında, birtakım koşullar tarafından değişikliğe uğratılmaktadır" (1970a: 644). Marx'ın, yoksulluğun giderek sefalet haline geldiğini ileri süren tezi, sınıfsal gelişimle ilgili –yukarıda tartışılan– proleterleşme kuramının ayrılmaz bir parçasıydı (bkz. birinci ve dördüncü bölüm). Kapitalist "ilerleme"nin yaygınlaşan sınıf eşitsizliğini getirdiği iddiasını incelemek amacıyla, toplam servetteki yüzde paylarına ve gelir eşitsizliğinin mesleki sınıf örüntüsüne ilişkin veriler sunulacaktır burada.

İlk veri tipi konusunda, Britanya'daki yetişkin nüfusun en zengin %5'inin kabaca kapitalist sınıfa denk olduğu varsayılırsa (1950-70 verilerinin Büyük Britanya'ya, 1976-88 verilerinin ise Birleşik Krallık'a dair olması sebebiyle hesap "kabaca"dır), İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan bu yana sınıfsal yapının üst kısmındakilerin sahip olduğu servet payında, %70'in üzerinde bir orandan yaklaşık %50'ye bir gerileme olmuştur (Atkinson 1980; *Social Trends* [Toplumsal Eğilimler] 1991). Daha kısa dönemli bir bakış seçildiğinde, Thatcher dönemindeki gerileyen vergilendirmede bu eğilim durmuş, hatta tersine dönmüş gibi görünmektedir (Riddell 1989; Stark 1987). Daha az dile getirilmesine rağmen benzer bir tarihsel eğilim, ABD'de (Smith ve Franklin 1980) ve Reagan döneminde de (Cohen ve Rodgers 1988; Winnick 1989) görülmektedir. Yani hem Britanya'da hem de ABD'de, servet dağılımındaki yoğunlaşmalar, savaş sonrası dönemde –yani ekonomide devlet müdahalesinin olduğu dönemde– daha az, 1980'lerde ise daha fazladır.

Ekonomik olarak en gelişmiş toplumlarda, sınıfsal yapının diğer ucundaki fakirlik varlığını sürdürmektedir (Birleşik Krallık için bkz. Townsend 1979 ve ABD için bkz. Harrington 1984). Daraltılarak bakılacak olursa, 1945 ile 1979 arasında varlığı en az olanların (Birleşik Krallık'ta en alt %30 ve ABD'de en alt %20) eline geçen vergi

öncesi toplam gelir payı, Birleşik Krallık'ta %10 civarında, ABD'de ise %4'ün altında sabit kalmıştır (Atkinson 1983). Gerileyen vergiler ve durgunluk dönemi olan 1980'lerde, bu iki ülkedeki fakirlerin daha da fakirleştiğini ileri sürmeyi sağlayacak bazı veriler bulunmaktadır (Moon ve Sawhill 1984; Walker ve Walker 1987; Winnick 1989).

İkinci veri tipine gelince: Britanya'da mesleki sınıf gelirine ilişkin veriler yüzyıl öncesine kadar uzanmaktadır (Routh 1987), ancak Amerika'da güvenilir istatistikler sadece savaş sonrası dönem için mevcuttur (Levy 1987). Her iki resmi istatistik öbeği de, sınıf ve gelir arasında tutarlı bir ilişki olduğunu ve kadınlar ile erkeklerin kazançlarını ayırmak gerektiğini göstermektedir. Ayrıca, ABD'deki resmi istatistikler ve sosyolojik araştırmalar, gelir eşitsizliğinde açık bir ırkçılık boyutu olduğunu da ortaya çıkarmıştır (Levy 1987; Wright 1979). Özetle, İngiliz ve Amerikan verileri, hakkında verilerin mevcut olduğu dönemler boyunca:

1. Mesleki sınıf ne kadar "yüksek" olursa, ortalama ücretlerin/kazançların da o kadar yüksek olduğunu ve bunun tersinin de geçerli olduğunu (Routh 1987: 79; Levy 1987: 128-9);
2. mesleki sınıf yapısının tüm seviyelerinde ortalama ücretin/gelirin, istihdam edilmiş kadınlarla karşılaştırıldığında istihdam edilmiş erkekler için daha fazla olduğunu (Routh 1987: 79; Levy 1987: 142);
3. ABD'de, beyaz erkeklerin siyah erkeklerden daha yüksek bir ortalama gelire sahip olduğunu ve bu farkın artmakta olduğunu, beyaz kadınların da siyah kadınlardan daha yüksek bir ortalama gelire sahip olduğunu ve bu farkın azalmakta olduğunu (Levy 1987: 137 ve 142) göstermektedir.

Sınıf ve eşitsizlikle ilgili verileri sunmanın geleneksel biçimleri konusunda kısmi bir istisna, kendi yeni-Marksist sınıfları ile gelir arasındaki ilişkiyi analiz eden Wright'ın çalışmasıdır (bkz. ikinci bölüm). Wright, hem ilk hem de daha sonraki sınıfsal yapı modellerinde, gelirin açıkça sınıf tarafından yapılandırıldığını doğrulamıştır (1979 ve 1985). Tablo 6.1'de sunulan sınıfsal gelir dağılımı örneğindeki sınıf şeması, Wright'ın yeni-Marksist sınıf haritalarından ikincisidir, analiz birimi bireydir, kapsam genişliği ekonomik olarak faal olanlardır ve gelir verileri katılımcının bir önceki yıl tüm kaynaklardan elde ettiği, vergi öncesi toplam kişisel gelirine dayanmaktadır.

Tablo 6.1 ABD'de sınıflara göre ortalama yıllık bireysel gelirler

Sınıfsal konum	*Gelir ($)*
1 Burjuvazi	52.621
2 Küçük işverenler	24.828
3 Küçük burjuvazi	14.496
4 Uzman yönetici	28.665
5 Uzman denetçi	23.057
6 Yönetici-olmayan uzmanlar	15.251
7 Yarı ehliyetli yöneticiler	20.701
8 Yarı ehliyetli denetçiler	18.023
9 Yarı ehliyetli işçiler	16.034
10 Ehliyetsiz yöneticiler	12.276
11 Ehliyetsiz denetçiler	13.045
12 Proleterler	11.161

Kaynak: Wright'tan (1985: 235) uyarlanmıştır

Tablo 6.1, günümüzde Amerika'da gelirin sınıf yapısı zemininde açıkça büyük sermaye sahipleri, burjuvazi ve işçiler arasında kutuplaştığını ve "gelirlerin, ayrı ayrı veya birlikte alınan sömürü boyutlarında tekdüze bir değişim gösterdiğini" ortaya koymaktadır (Wright 1985: 237). Bu sınıf ve gelir eşitsizliği araştırmasında, tipik bir biçimde ekonomik olarak faal olmayanların –örneğin işsizlerin, öğrencilerin, ev kadınlarının ve emeklilerin– hariç tutulması, zengin kapitalist sınıf ile toplumun en fakir üyeleri arasındaki farkı olduğundan az göstermektedir. Bu noktanın önemi, düşen sosyal yardım harcamaları çerçevesinde, Britanya ve Amerika'daki alt sınıfın son zamanlardaki varsayımsal genişlemesiyle de vurgulanmıştır (Edgell ve Duke 1991; Kreiger 1986).

Nasıl ölçülmüş olursa olsun, sınıf ve ekonomik eşitsizliğe ilişkin mevcut tüm tarihsel ve karşılaştırmalı veriler, sınıfın modern toplumlardaki servet ve gelir dağılımı üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bu örüntü o kadar iyi kurulmuştur ki, özellikle Amerika'daki birçok sosyolog, geliri –ya tek başına ya da başka değişkenlerle birlikte– sınıfı belirlemek için ikame bir ölçü olarak kullanmaktadır (Gilbert ve Kahl 1987). Ancak, sınıflar çerçevesinde gelirdeki cinsiyete dayalı farklılıkların devam ettiği veri kabul edildiğinde, sınıfın belirlenmesinde tek değişken olarak gelirin kullanılması, özellikle de hem kadınları hem erkekleri kapsayan araştırmalarda sorun yaratır.

Bu veriler, sınıfın gelirinizi ve servetinizi etkileyebileceğini göstermenin yanı sıra, toplumdaki en büyük ekonomik eşitsizliğin kaynağı olması bakımından sınıfsal eşitsizliğin temel boyutu olan sermaye sahipliğinin, Britanya ve Amerika'da, geçmişte olduğundan daha az eşitsiz ama hâlâ belirgin olduğunu ve muhtemelen arttığını düşündürmektedir. Başka deyişle, süregiden servet yoğunlaşması, birçok sosyoloji araştırmasında genellikle gözden gizlenen kapitalist sınıfın ayırt edici özelliğinin önemli bir parçasıdır. Sınıfsal gelir eşitsizliği zaman içerisinde sabit kalmıştır ve bir bütün olarak tarihsel örüntüde mesleki, ırksal ve cinsiyetle ilgili değişimler vardır. Kalıcı olacak biçimde daha yüksek bir hayat standartı sağlanması ve devlet yardımı sistemlerinin oluşturulması bağlamında düşünüldüğünde, sınıf eşitsizliğindeki bu yönelimler, Marx'ın –genelde süregiden ekonomik eşitsizliğin, özelde de alt sınıfın sınıfsal tabiatına ilişkin– kuramsal beklentilerini desteklemektedir. Ancak, Britanya ve Amerika'da, –sosyal yardımların azaldığı, gerilemenin yaşandığı bir dönemde görülen– artan ekonomik kutuplaşmaya ilişkin yakın tarihli göstergelerin, geçici bir fenomene mi yoksa yeni bir dönemin başlangıcına mı işaret ettiği henüz belirsizdir.

DEMOKRATİK SINIF MÜCADELESİ

Siyasetin sınıfsal temeli, modern siyasi partilerin farklı sınıfların ekonomik çıkarlarını temsil ettiklerini ifade eden Marx ve Weber tarafından çok iyi anlaşılmıştı. Marx'a göre kendi devrimci değişim kuramı, işçi sınıfının maddi çıkarlarına hizmet etmenin en iyi yolunun bir sosyalist partiyi desteklemek olduğu varsayımına dayanmaktaydı. Ancak Weber, kendi sınıfsal parti analizini, partilerin "saf 'sınıf' partisi ya da saf 'statü' partisi olmaları gerekmediği" yorumunu getirerek değiştirmiştir (1961: 194).

Savaş sonrası Britanya ve Amerika'da, "orta" sınıfların sağ kanat partilere, "alt" sınıfların ise sol kanat partilere oy verme eğilimi gösterdiği, temel siyasi partilere verilen desteğin sınıfsal çizgileri izlediği kanısı yaygın bir kanıydı (Lipset 1963). Bu yerleşik eğilimlerin arkasındaki mantık, sağdan sola tüm temel siyasi partilerin –Britanya'da Muhafazakâr Parti ve İşçi Partisi'nin, Amerika'da ise Cumhuriyetçi Parti ve Demokrat Parti'nin– mümkün olan en geniş seçmen alanına hitap etmek üzere ortaya çıkarlarken, öncelikle sermayenin ve emeğin eko-

nomik çıkarlarını temsil etmeleridir. Bu, ülkenin bütünü için en iyi programı teklif ettiklerini iddia ederlerken, ya sermayeyi –dolayısıyla eşitsizliğin artmasını (yani şirketler ve daha iyi durumdakiler için vergi ertelemelerini)– ya da emeği –dolayısıyla eşitliğin artmasını (yani işçiler ve daha kötü durumda olanlar için devlet yardımlarını)– destekleme eğilimi gösteren politikalar gütmelerinden kolayca anlaşılmaktadır. Oy verme kalıplarının –işçi sınıfının sol partiye, orta sınıfın da sağ partiye oy vermesinin– yanı sıra, sendikaların sol kanattaki partileri, şirket organizasyonlarının da sağ kanattaki partileri mali olarak desteklemeye eğilimi göstermeleri bu durumun bir yansımasıdır.

Hem seçmen hem mali destek açısından siyasi partilerin sınıfsal temeline ilişkin bu geleneksel kabul, Amerikan sosyolog Lipset tarafından çok iyi özetlenmiştir:

> Her modern demokraside, farklı gruplar arasındaki çatışma, temelde "sınıf mücadelesinin demokrasiye tercümesini" temsil eden siyasi partiler aracılığıyla ifade edilir. Birçok parti sınıf çatışması ve bir sınıfa bağlılık prensibini reddetse de, bunların talepleri ve aldıkları destek incelendiğinde, farklı sınıfların çıkarlarını temsil ettikleri ortaya çıkmaktadır. Dünya ölçeğinde düşünüldüğünde yapılabilecek temel genelleme, partilerin öncelikle ya alt sınıflar ya da orta ve üst sınıflar üzerine kurulduklarıdır. Bu genelleme, Avrupa'daki sınıfsal bölünme kalıbı karşısında bir istisna olduğu düşünülen Amerikan partileri için de geçerli sayılmaktadır.
>
> (1963: 220)

Britanya ve Amerika'daki sınıf ve oy verme davranışları arasındaki bariz ilişki, savaşın hemen sonrasında yapılan tüm toplumsal incelemelerde ve seçim araştırmaları verilerinde açıkça görünüyordu. Örneğin Lipset (1963), "orta" sınıfların büyük çoğunluğunun, Britanya'da Muhafazakâr Parti'ye, Amerika'da da Cumhuriyetçi Parti'ye oy verdiğini, oysa "işçi" sınıflarının İşçi Partisi'ne ve Demokrat Parti'ye oy verdiğini göstermek için 1950'lerin verilerini aktarmıştır. Ancak sınıf ve siyasi davranış arasındaki bağlantı, Britanya ve diğer Avrupa ülkeleriyle karşılaştırılacak olursa, Amerika'da daha az göze çarpmaktadır (Alford 1963); Gilbert ve Kahl'a (1987) göre bunun iki ana sebebi vardır. Öncelikle, Amerikan Demokrat Partisi "sosyalist" olmaktan çok "liberal"dir, dolayısıyla işçi sınıfı taraftarlığı eğilimi daha düşüktür. İkincisi, ırk ve etnik köken sınıfsal bölünmelere üstün gelmekte, bu suretle sınıf ile parti arasındaki

ilişkiyi zayıflatmaktadır. Amerikan siyasetinin nispeten sınırlı sınıf taraftarlığı, Amerika'nın istisnalığına ilişkin tartışmanın bir parçasıdır (bkz. dördüncü bölüm ve Piven 1991).

Bazı insanların neden kendi "doğal" sınıfsal çıkarlarının aleyhine oy verdiklerini açıklamak da sınıf kuramına başvurmayı gerektirir. Sınıfsal marjinalliğin, işçi sınıfının sağcılarını –örneğin tarım işçilerini (Lipset 1963)– ve ayrıca orta sınıfın solcularını –örneğin yukarı doğru hareketli yöneticileri (Abramson 1972)– nitelediği iddia edilir. Başka bir deyişle, işçi sınıfının tipik olmayan üyelerinin sağ kanattaki bir partiye, orta sınıfın tipik olmayan üyelerinin de sol kanattaki bir partiye oy verme ihtimalleri daha yüksektir. (Bu konuya ilişkin, İngiliz verilerine dayanan yakın tarihli bir araştırma için bkz. Heath ve Evans 1988.)

1970 ve 1980'lerde, Britanya'daki (örn. Butler ve Stokes 1974; Sarlvik ve Crewe 1983) ve Amerika'daki (örn. Flanigan ve Zingale 1975; Ladd ve Hadley 1978) bazı seçim analizcileri, sınıf ile parti desteği arasındaki tarihi ilişkinin zayıflamakta olduğunu iddia ederek, sınıf-oyu inancına karşı çıkmışlardır. Bu gerileme, sınıfsal yapı ve ilişkilerdeki değişimlere, özellikle de artan refaha, azalan çatışmaya ve genel sınıfsal bölünmelere dayandırılmış, ancak nadiren ayrıntılarıyla açıklanmıştır.

Oy verme konusunda sınıfsal ortaklaşmanın gerilemesi kuramı konusunda en ayrıntılı incelemelerden biri, Dalton (1988) tarafından sağlanmıştır; Dalton'un incelemesi, Britanya ve Amerika da dahil, seçilmiş Batı demokrasilerindeki savaş sonrası sınıfsal oy verme kalıplarına ilişkin bir incelemedir. Dalton sınıfı, temelde mesleki zeminde (yani kol işçisi sınıf ile eski ve yeni orta sınıfları içeren kafa işçisi bir orta sınıfa dayanarak) işleyişe geçirmiştir. Sınıf oylarını ölçerken Alford endeksini kullanmıştır; bu ölçüm, sol oyların kol işçileri arasındaki yüzde oranından kafa işçileri arasındaki yüzde oranının çıkarılmasıyla hesaplanan göreli bir sınıfsal ortaklaşma ölçümüdür (Alford 1963). Başka deyişle, bu sınıf oyları endeksinin hesaplanmasında genel eğilim, sol oyları temel almaktır; ancak sağ oyları kullanmak da, olağandışı olmasına rağmen, en az sol oyları kullanmak kadar yalın bir uygulamadır. Dalton, zaman içinde sınıf oylarında bir düşüş olduğunu göstermiş ve bunun "sosyo-ekonomik bölünmelerin zayıflaması gibi genel bir eğilimi yansıttığını" iddia etmiştir (1988: 158).

Dalton sınıf oylarının düşmesinin üç ana sebebi olduğunu ileri sürmüştür: Birincisi, sınıf yapısındaki –bazı beyaz yakalı işçilerin proleterleşmesi ve bazı mavi yakalı işçilerin burjuvalaşması gibi– değişimler sınıf farklılıklarını azaltmış ve "sınıf oyları kalıplarının yakınlaşmasına" neden olmuştur (Dalton 1988: 158). Dalton'un iddiasına göre, ilk sebeple bağlantılı ikinci sebep şudur: Yüksek toplumsal hareketlilik oranları "geleneksel sınıf ve taraftar gruplaşmalarını bulanıklaştırma" eğilimindedir (1988: 159). Üçüncü olarak da, "merkezdeki oyları çekmek için ... hedef seçim kitlesini" genişletmeye çalışan partilerin ideolojik bakımdan sınıfa dayalılıklarının 1945'ten bu yana azaldığını iddia etmiştir Dalton (1988: 159). Dolayısıyla Dalton için, "sınıf oyları kalıplarındaki gerileme, hem seçmenin sınıfsal kimliğinin zayıfladığının hem de sınıfla ilgili meseleler konusunda parti görüşlerinin daraldığının göstergesidir" (1988: 159). Dalton'un sınıfsal ortaklaşmaların azalması kuramı, daha az ayrıntılı incelemelerle, örneğin Butler ve Stokes'un incelemesiyle (1974) karşılaştırılabilir.

Batı demokrasilerinde sınıf oylarının azaldığı tezi, Britanya'da –özellikle de Heath ve araştırma arkadaşları tarafından (Heath v.d. 1985; Heath v.d. 1991)–, sınıfsal ortaklaşmaların azalmasının sağlam bir veri sayıldığı Amerika'da olduğundan daha ciddi bir biçimde incelenmiştir (Ladd 1989).

Heath ve meslekdaşları, mutlak ve nispi sınıf oyu oranları arasındaki, başka deyişle "sınıflarının partisini destekleyen seçmenlerin toplam oranı" ve "belirli bir partinin farklı toplumsal sınıflardaki nispi gücü" arasındaki ayrıma dayanarak (Heath v.d. 1991: 64), mutlak sınıf oylarının gerilediğini, ancak nispi sınıf oylarının çok az değiştiğini göstermişlerdir. Britanya'da "çok düşük düzeyde bir sınıfsal bağımsızlaşmanın ortaya çıkmış olabileceği (bunun toplumsal hareketlilik gibi süreçlere bağlı olabileceği), ancak bu bağımsızlaşmanın siyasi değişim açıklamalarıyla bağıntısının en alt düzeyde kaldığı" sonucuna varmışlardır (Heath v.d. 1991: 78).

Sınıfsal ortaklaşmaların azaldığı savına karşı getirilen bu eleştiri de yoğun eleştirel yorumlara konu olmuştur. Örneğin Heath ve arkadaşlarının yeni-Weberci sınıf şemalarında işçi sınıfının kapsamının çok daraltıldığı (Crewe 1986; Dunleavy 1987) ve "hizmet sınıfı" içerisinde üretim sektörüyle ilişkili önemli politik ayrımların olduğu (Savage v.d. 1992: 190) kaydedilmiştir. Ayrıca Heath ve diğerlerinin

nispi sınıf oyları ölçütü, "seçim tahminlerinin aksine seçimlerde geçerli olan şeyin, nispi olasılıklar değil mutlak rakamlar" olduğunu iddia eden Crewe (1986: 638) ve bu ölçütün sınıf oylarındaki küçük değişimler karşısında aşırı hassas olduğunu, konuyu çarpıttığını iddia eden Dunleavy (1987) tarafından eleştirilmiştir.

Sınıfsal ortaklaşmaların azalması kuramının bir diğer tartışmalı yönü, işçi sınıfının siyasi dayanışmasının azaldığı iddiasıyla ilgilidir. Ancak bu iddiayı destekleyen sistematik veriler çok azdır (Goldthorpe 1987; Heath v.d. 1985; Heath v.d. 1991). Ayrıca, sınıfsal eşitsizlikler ile sınıf bilincinin sürdüğü (Marshall v.d. 1988; Vanneman ve Cannon 1987) ve 1980'lerin Thatcher ve Reagan yönetimlerindeki ideolojik parti siyaseti kutuplaşması (Edgell ve Duke 1991; Krieger 1986) dikkate alınırsa, sınıf ve parti farklılıklarının azaldığı tezini savunmak zordur. Dolayısıyla sınıfsal ortaklaşmaların gerilemesi kuramının güvenilir olması için, sınıf çıkarlarının ve bunları ifade eden ideolojilerin seçmenler ve partiler üzerindeki etkisinin azaldığını göstermek gerekecektir.

Sınıfsal ortaklaşmaların azaldığını savunanların da buna karşı çıkanların da, artık sınıfın siyasi tavır ve davranışlarla ilgisi kalmadığını söylememesi dikkat çekicidir; bu daha çok, oy vermeme de dahil olmak üzere, sınıf ile oy arasında kurulan birliğin zaman içinde değişen düzeyiyle ilgili bir meseledir (krş. Piven 1991). Örneğin Dalton (1988), sınıfın oy verme davranışlarını hâlâ etkilediğini kabul etmiştir; ancak bu etkinin savaş sonrası dönemde azaldığını savunmaktadır. Aynı sebeple, Heath v.d. de "muhtemelen ılımlı bir sınıfsal bağımsızlaşma sürecinin ortaya çıktığını" kabul etmişlerdir (1991: 78). Çapraz sınıf seçmenleri ile "orta" sınıf desteğini çeken solcu partiler ve "işçi" sınıfının desteğini alan sağcı partiler her zaman var olmuştur. Ancak, Veblen'in (1970) söylediklerini tekrarlayan Lipset'in kaydettiği gibi, "muhafazakâr partiler, toplumun daha saygın sınıflarıyla özdeşleşme avantajına, alt sınıfların ekonomik çıkarları açısından solun taşıdığı cazibenin üstesinden gelmelerine yardımcı olan bir çekiciliğe sahiptirler" (1963: 230).

Sonuç olarak, tartışmanın başlangıcından bu yana çapraz sınıf oyları kavramı, partilerin sınıf çıkarlarını temsil ettikleri varsayımına dayandırılmıştır. Ancak, sınıfsal ortaklaşmaların gerilediğini savunanların tipik tutumu, analizi, farklı sınıfların ekonomik çıkarlarıyla ilgili

olmayan bir sınıf şemasına dayandırmaktır (örn. Butler ve Stokes 1974); sınıfsal ortaklaşmaların gerilemediğini savunanlarsa, analizlerini, sınıfsal çıkarlarla ilişkili, ancak büyük ölçekli sermaye sahiplerini hariç tutan bir sınıf şemasına dayandırmaktadırlar (Heath v.d. 1985). Dolayısıyla, Marx'ın siyasetteki sınıfsal çıkarlar kuramını destekleyen çok az dolaysız kanıt vardır, "çünkü hiçbir ampirik araştırma sınıf kavramını Marx'ın kullandığı anlamda kullanmamaktadır" (Robinson ve Kelley 1979). Bunun olası nedenlerinden biri, büyük "işveren"in bir kişi değil bir emekli sandığı olması olasılığının daha yüksek olduğu bir çağda –şirket veya örgütlü kapitalizm çağında– ampirik düzeyde, büyük ölçekli sermaye sahiplerini belirlemenin bir sorun olmasıdır (Erikson ve Goldthorpe 1992). Sonuç olarak, büyük ve küçük sermaye sahiplerini birbirinden ayırmaya yönelik girişimler açısından bakıldığında, kapitalist sınıf, siyasi ayrıcalıklarına yönelik bir karşı çıkış olmasa bile, orta boy işverenlerin egemenliğini de elinde tutma eğilimi göstermektedir (Edgell ve Duke 1991).

ÖZET VE SONUÇLAR

Bu bölümde, sınıfsal eşitsizlik ve sınıf siyasetine ilişkin tartışmaları kuşatan ölçüm tartışmalarına rağmen, sınıf kavramının Amerika ve Britanya'da her iki tartışmaya dair analizlerin merkezi olmayı sürdürdüğü ortaya kondu. Dolayısıyla, Marx ve Weber'in klasik bakış açılarında sınıfa verilen esas rol, modern toplum analizleri için de geçerlidir hâlâ. Bu, ekonomik ve politik hayatı yapılandıran tek faktörün sınıf olduğunu ileri sürmek anlamına gelmez; ancak muhtemelen en önemli faktör sınıftır.

Ekonomik getirilerin dağılımı söz konusu olduğunda, başlıca eşitsizlikler, ticari alışverişe yönelik özel mülk sahipliğiyle ilgilidir; bu mülkiyetin devam etmesi, mirasın önemini koruduğuna delalet eder. Eğitimin gelir eşitsizlikleri açısından önemli olmasına karşın, ehliyetlerin elde edilmesinde de sınıfın etkisi vardır. Sınıfla ilgili olmayan faktörler –özellikle de cinsiyet ve ırk/etnik köken– ise, ekonomik eşitsizlik örüntüleriyle ilgilidir; ancak bu faktörler birincil değil ikincildirler. Savaş sonrası dönemde Amerika ve Britanya'da ekonomik eşitsizliklerde hafif bir azalma olduğunu gösteren bazı kanıtlar bulunmaktadır. Ancak servetin sınıfsal yapının üst kesiminde, fakirliğin de sınıfsal

yapının alt kesiminde toplanmaya devam etmesi, Marx'ın kuramsal beklentilerine uymaktadır genelde.

Savaş sonrası dönemde duyulan inanca –sınıf ile oy arasında açık bir ilişki olduğu inancına– 1970'ler ve 1980'lerde Britanya ve Amerika'da, sınıfsal ortaklaşmanın gerilediğini savunan kuramcılar tarafından karşı çıkılmıştır. Bunun ardından gelen tartışma, sınıfların oy verme eğilimlerini ölçmenin en iyi yolunun ne olduğu sorunu etrafında toplanmış ve sınıf kavramının işleyişe geçirilmesi konusunda bir yaklaşım çeşitliliği getirmiştir. Ortaya çıkan şey, canlı, zaman zaman çok teknik hale gelen, çözümlenmesi ise seçilen sınıfsal oy verme ölçütüne büyük oranda bağlı olan bir tartışma oldu. Öyle ki, nispi sınıf oyları çok az değişmiş gibi görünürken mutlak sınıf oyları azalabiliyordu.

Bu bölümün iki teması bir arada düşünüldüğünde, –ölçümler nasıl yapılırsa yapılsın– sınıfın, Amerika ve Britanya gibi çağdaş kapitalist toplumlarda, toplumsal yaşamın anlaşılması açısından hâlâ önemli bir kavram olduğu ortaya çıkmaktadır. Daraltılarak söylenecek olursa, ekonomik eşitsizlik ve siyaset örüntülerinin etki derecesi önemli tartışmalara konu olmaya devam etse de, bunların sınıfla bağıntısı sürmektedir. Dolayısıyla, zaman zaman anılan sınıfın "ortadan kalkması" fikri (bkz. Westergaard ve Resler 1975: 17) sosyolojik bir fantezidir; aşağıda, son bölümde bu fantezi konu edinilecektir.

7
Sınıfsızlık ve Sınıfın Sonu

GİRİŞ

Bu sınıf incelemesi boyunca ana tema, Marx ile Weber'in kurduğu kuramsal geleneklerin önemini korumasıyla bağlantılı oldu. Farklı şeylere ağırlık vermelerine rağmen, Weber'in deyişiyle, ikisi de alışverişe yönelik mülk sahipliği ve mülkiyetsizliğin "tüm sınıfsal durumların temel kategorileri" olduğunu iddia etmişlerdir (1961: 182). Ancak, Weber'in sınıf incelemesinin daha çoğulcu olmasına karşın, her ikisi de kapitalist toplumların dinamik bir yapısı olduğunu kabul ederek birtakım başka sınıflar ayırmışlardır. Mevcut tanımlarla bakıldığında, sınıfların sosyoloji açısından önemi, sınıf ilişkilerinin, genelde toplumsal yapıya, özelde de ekonomik ve politik hayata ilişkin analizlerin kilit noktası olmasında yatar. İşte bu anlamda Britanya ve Amerika gibi endüstriyel kapitalist ülkelerin hâlâ birer sınıf toplumu oldukları iddia edilebilir.

Sınıf toplumlarının geleceği ve sınıfsızlık konusunda da, gene Marx ve Weber'in ufuk açıcı katkıları bize bir başlangıç noktası sağlamaktadır. Marx'a göre, kapitalizmin ve dolayısıyla da sınıfın sona ermesi,

işçi sınıfının kapitalist sınıfı devrim yoluyla alt etmesi, özel mülkiyetin kaldırılması ve koşulların eşitliğine dayanan sınıfsız bir toplumun kurulmasıyla sağlanacaktır. Ne var ki, başarılı bir devrimden sonra yeni egemen sınıfın, yani proletaryanın kapitalizmi ortadan kaldıracağı bir dönüşüm dönemi olacaktır. Bu dönem, sınıfsızlığın tek sınıflı toplum aşaması olarak adlandırılabilir. Ancak sınıf çatışmasına yol açan eski üretim koşulları ve bunlarla birlikte tüm sınıf ayrımları ortadan kaldırıldığı zaman, "her tek bireyin özgür gelişiminin herkesin özgür gelişiminin şartı olduğu" sınıfsız bir toplumu başlatmak mümkün olacaktır (Marx ve Engels 1848: 90). Dolayısıyla Marx'ın toplumsal değişim kuramında, mevcut çok sınıflı çatışmalı toplumlar, tek sınıflı sınıfsız toplum ve geleceğin tamamen sınıfsız toplumuyla –mevcut toplumların aleyhine olmak üzere– karşılaştırılır.

Tersine, Weber'e göre de, "muzaffer kapitalizmin" "demir kafesinden" kurtuluş yoktur (1976: 181). Weber'in iddiası şudur: "Kitlelerin maddi kaderleri, özel kapitalizmin giderek bürokratikleşen örgütlenmelerinin doğru ve güvenilir bir biçimde işlemesine git gide daha bağımlı hale gelmektedir. Bu örgütlenmeleri ortadan kaldırma fikri de git gide daha ütopik olmaktadır" (Weber 1961: 229). Weber'e göre bürokratik egemenlik, bu tip örgütlenmelerin teknik üstünlüğü sebebiyle kaçınılmazdır; sosyalizm ise problemi düzeltmek yerine şiddetlendirecektir. Oysa "toplumumuzda kapitalist girişimci," üstün iş deneyimleri sayesinde, "rasyonel bürokratik bilginin kontrolüne tabi olma konusunda, hiç değilse nispeten bağışıklığını koruyabilen tek tiptir" (1964: 339). Buna ek olarak Weber, tektipleşme sürecinin –"yöneten, bürokratik düzlemde eklemlenmiş grup"la (1961: 226) karşıtlık ve çelişki içindeki– "yönetilenler"le sınırlı olmasına rağmen (1961: 226), bürokratikleşmenin, "sınıf ayrıcalıklarını yok etmeye yöneldiği için ... toplumsal sınıfların tektipleşmesine katkıda bulunan eşit muameleyi" (1964: 340) getirdiğini kaydetmiştir. Weber ayrıca, bürokratik gücün gerçekte yok edilemez yapısıyla, mülk sahipliği veya ehliyetlere dayanan olumlu ayrıcalıklı sınıflardaki toplumsal kapalılık olasılığıyla da uğraşmıştı. Dolayısıyla Weber, bürokratikleşmenin anti demokratik yapısı konusunda şüphesini dile getirmesine rağmen, sınıfsızlığı fırsat eşitliği açısından ele almıştır; fırsat eşitliği, Weber'in toplumun tüm alanlarındaki bürokratik yapıların giderek yayılmasıyla ilişkilendirdiği ayrım ve ayrıcalıkların azalmasıyla sağlanacaktır.

Son analizde, sınıf toplumlarının geleceği konusunda, Marx ile Weber arasında açık bir ayrılık vardır: Kapitalist kötü adam mıdır, kahraman mı; sermayenin egemenliği mi bürokratik egemenlik mi? Özetle, Marx proletaryanın sermaye yönetimine tabi olmasıyla uğraşıyordu ve sınıfın mülk temelinin ortadan kalkmasının, gerçek anlamda sınıfsız bir toplumun sağlanması için ilk önemli adım olduğunu düşünmekteydi. Diğer yandan Weber, kapitalist sınıfın yok edilmesinin bürokratik yetkiye sahip olanlara tabiliğin artmasına yol açacağını iddia ediyordu. Bundan ötürü de, fırsat eşitliğiyle birlikte bürokratik örgütlenmeye sahip bir kapitalist sistemin rasyonelliğini ve artan ancak sınırlı kalan tektipleşmeyi destekliyordu.

ÇAĞDAŞ SINIFSIZLIK ANLAYIŞLARI

Sınıfsızlık fikrine ilişkin tüm çağdaş görüşler, şu ya da bu ölçüde, sınıf sosyolojisindeki Marksist ve Weberci katkılara dayandırılabilir. Üç ana sınıfsızlık anlayışı vardır: Tam sınıfsızlık, tek sınıflı sınıfsızlık ve çok sınıflı sınıfsızlık.

Tam sınıfsızlık, işçi sınıfı üzerindeki kapitalist gücün temeli ve ekonomik eşitsizliğin ana kaynağı olan özel mülkün ortadan kaldırılmasını getiren yeni-Marksist bir anlayıştır. Başarıyı garantilemek için, mirası ortadan kaldırmak, gelişmiş bir vergilendirme sistemi uygulamak, herkese ücretsiz eğitim ve sağlık hizmeti sağlamak, herhangi bir grubun siyasi gücü tekelleştirmesine ve kendi çıkarları için kullanmasına engel olmak da gerekecektir.

Bu, sınıfsızlığın uç bir versiyonudur ve esasında çok sorunludur. Öncelikle, fazla iddialıdır; çünkü sınıf toplumunun tamamen dönüşeceğini, içsel ve dışsal çelişkilerin üstesinden gelme bakımından bu dönüşümün gerektirdiği her şeyin gerçekleşeceğini varsaymaktadır. İkincisi, bu tip bir sınıfsızlık, öngörülen genel işlevsel katmanlaşma gerekliliğiyle çelişmektedir (Davis ve Moore 1945). Bu kurama göre toplumsal katmanlaşma, tüm toplumların karşılaştığı bir sorunu, insanların işlevsel bakımdan önemli konumları doldurmak ve bunlara eşlik eden rolleri yerine getirmek üzere harekete geçirilmeleri sorununu çözmektedir. Üçüncüsü, birbiriyle ilintili bir dizi iddiayla, ayırıcı özelliği yüksek derecede farklılaşmış bir mesleki işbölümü ve dayanışmacı bir akrabalık sistemi olan toplumlarda tam sınıfsızlığın imkânsız

olduğu ortaya konmuştur (Parsons 1952). Dördüncü ve son olarak, bu sınıfsızlık anlayışı toplumsal uyumu gerektirir, ne var ki çatışmanın tüm toplumlarda önemli işlevleri vardır (Coser 1956). Sözgelimi, çatışma ilişkileri değiştirmekle kalmaz, aynı zamanda tüm toplumları dönüştürebilir de. Yani tam sınıfsızlığa yöneltilen karşı çıkış, bu anlayışın gerçekçi olmadığını dile getirir. İşlevselciliğin kendi erdemleri ve kusurları ne olursa olsun (işlevselci katmanlaşma kuramının bir eleştirisi için bkz. Tumin 1953), tam sınıfsızlığın karşısında, başka şeyler bir yana, birçok toplumsal ve siyasal engel bulunmaktadır.

Tek sınıflı sınıfsızlık iki şekil alabilir; bir "işçi sınıfı" toplumu ve bir "orta sınıf" toplumu. İlkinin örneği, genellikle "proletarya diktatörlüğü" diye anılan yönetim şekliyle nitelenen dönüşüm aşamasındaki komünist toplum tipi ya da Sovyet toplumudur. (Marx açısından, 'proletarya diktatörlüğü' teriminin bugün bizim için taşıdığı alçaltıcı anlamın geçerli olmadığını kaydetmek önemlidir; bu noktaya ilişkin kısa bir açıklama için bkz. McLellan 1971). Yeni-Marksist olan ya da Marksist olmayan çeşitli görüşlerde (bkz. Parkin 1971), özel mülk ve sınıf çatışması olmamasından, herkesin üretim araçlarıyla aynı ilişki biçimini paylaşmasından ötürü, böyle bir toplumda sınıf olmayacağı iddia edilmiştir. Toplumsal ve ekonomik farklılık yürürlüktedir, ancak sınıfların oluşmasına neden olmamaktadır, çünkü yüksek bir toplumsal hareketlilik vardır. Temel ama geçici toplumsal ayrım, her an her yerde karşılaşılan Komünist Parti bürokrasisi ile Parti dışı vatandaşlar arasındaki ayrımdır. Ancak, Marksist devrimci sınıfsal değişim kuramından esinlenmiş olan bu tek sınıflı sınıfsızlık tipi, tartışmaya açık olmakla beraber, Weber tarafından kaydedilen eğilimle (1961 ve 1964), bir tabakanın devlet gücünü tekelleştiren ve bununla ilişkili ekonomik avantajları kullanan bir hiyerarşi egemenliğine dönüşmesi eğilimiyle çakışır. Dolayısıyla, yönetim araçlarının birkaç kişinin elinde toplandığı Sovyet tipi toplumların ilk aşamadan öteye geçmeyi başaramaması, "pratikte parçalanamaz" olanın parçalanmasıyla sonuçlanmış gibi görünmektedir (Weber 1961: 228).

Tek sınıflı sınıfsızlığın "orta sınıf"lı değişkesinin örneği, çağdaş Britanya ve Amerika gibi toplumlarda herkesin orta sınıf olduğu iddiasıdır (Mayer 1956, 1959 ve 1963; Zweig 1961). Bu sınıfsızlık anlayışı burjuvalaşmaya ilişkin tartışmanın bir parçasıdır (bu tartışma dördüncü bölümde kısaca ele alınmıştır); burjuvalaşma tezinin belgelerle ortaya

konmuş tüm zaafları bu anlayış için de geçerlidir (Goldthorpe v.d. 1969). Artan refahın ve mesleki yapılardaki değişimlerin, gelir farklılıklarında bir azalma, tüketim örüntülerinde de bir eşitlenme yarattığı ve bu ekonomik eğilimlerin sonucu olarak sınıf çatışmaları ile sınıf farklılıklarının azalmakta olduğu iddia edilmiştir. Bu tezin siyasi bir boyutu da vardır: Refah muhafazakârlığı teşvik eder, radikalizmden vazgeçirir. Öyle ki "orta sınıflık" her yerde, işte, evde, oyunda ve siyasette açıkça görülmektedir. Bu tez, sosyologlardan ziyade toplum yorumcuları arasında rağbet görmüştür hep (bkz. Golthorpe v.d. 1969'da anılan kaynaklar); sistematik ve eleştirel bir değerlendirmeye konu olduğu anda da güvenilirlikten yoksun olduğu ortaya çıkmıştır. Ekonomide hâlâ canlılık-kriz çevrimleri görülmektedir; ekonomik güvensizlik ve eşitsizlik azalmamış, tüketim standartları yalnız işçi sınıfı için değil tüm sınıflar için kesin bir artış göstermiş, sınıf çatışması –en iyi ihtimalle– kurumsallaşmış ama yok olmamış ve sözde zengin işçiler solcu partileri desteklemeye devam etmişlerdir. Dolayısıyla orta sınıf sınıfsızlığı fikri bir efsanedir; sahte kabul, kanıt ve kuramlar üzerine kuruludur.

Birlikte düşünüldüğünde, işçi sınıfı sınıfsızlığı ve orta sınıf sınıfsızlığı, toplumsal gelişimin kapitalizm sonrası dönemine dair açıklamalardır; çünkü ikisi de, klasik "işçi-mülk sahibi" ikiliğinin aşılmış olmasını varsaymaktadır. Yani, ilk tip orta sınıfın yok olmasına, ikinci tip de işçi sınıfının yok olmasına dayandırılmaktadır ve ikisi de egemen sınıfların varlığını inkâr etmektedir. Bu iki toplum tipindeki ekonomik güç yoğunlaşmasını, ne özel mülkiyetin kaldırılması ve komünist toplum tipinde varsayılan proleterleşme ne de özel mülkiyetin kişisel olmaktan çıkarılması ve kapitalist toplum tipinde varsayılan burjuvalaşma azaltmıştır.

Çok sınıflı sınıfsızlık, yurttaş eşitliği ile ilerleyişte ortaya çıkan sınıfsal yapı ve sınıf bilinci parçalanmasının bir arada var olduğu toplumlara işaret etmektedir. Yüksek derecede çoğulcu olan bu sınıfsızlık anlayışı, köklerini, Weber'in modern (yani bürokratik ve demokratik) kapitalizmdeki sınıflara ilişkin analizinde bulur, işlevselci toplumsal katmanlaşma modelinde de zirvesine ulaşır. Dolayısıyla çok sınıflı sınıfsızlık, eşitsizlik karşısında eşit fırsatlara sahip olmayı getirir ve eşitlikçi olmayan sınıfsızlık diye adlandırılır (Ossowski 1963). Ossowski'ye göre (1963: 107) bu sınıfsızlık anlayışı şu özelliklere sahiptir:

1. "Bireylerin toplumsal ve ekonomik statüleri soylarıyla belirlenmez; en yüksek konumlara giden yol, herkes aynı yerden başlayamasa bile, herkese açıktır."
2. "Toplumsal statü ölçeği, süregiden statü düzenini farklı katmanların derecelenmesine dönüştürebilecek farklı engeller tarafından parçalanmamıştır."
3. "Yukarıdaki koşula uygun olarak, söz konusu ölçeğin değişik kesimlerine hiçbir kesin ayrıcalık tanınmamıştır; toplumsal statünün üst ve alt düzeyleri arasında daimi bir çıkar çatışması da yoktur."
4. "Katmanlar arasındaki toplumsal ilişkilerde hiçbir ayrım veya sınırlama bulunmamaktadır."

Bu sınıfsızlık anlayışı, Amerikan doktrininin temel ilkesiyle –yani yurttaş eşitliğiyle (Ossowski 1963)– ve Amerikan toplumunun tanımlayıcı değerleriyle –yani fırsat eşitliği ve bireysel başarıyla (Williams 1970)– çakışır. Dolayısıyla Amerikan rüyasının bir tasviridir, çünkü yukarı doğru hareketliliğe herkesin ulaşabileceği ihtimalini vurgulamaktadır. Bu sınıfsızlık tipinin siyasi önemi, eşitsizlikleri kişisel yeteneklerdeki farklılıklara dayandırmasından ve böylece toplumsal farklılıkları meşrulaştırmasından kaynaklanır. Bu görüş Amerika'ya has değildir, geç kapitalizm ideolojisinin bir parçasıdır (Abercrombie v.d. 1980). Britanya'da John Major, Muhafazakâr Parti başkanlığı ve ülke liderliği kampanyası boyunca sınıfsızlığın bu türünü savunmuştur: "Sınıfsız bir topluma ve toplumsal hareketlilik dediğim şeye ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum. Toplumsal hareketlilikten kastım, herkesin yeteneklerini en üst düzeyde geliştirmek için gereken yardımı almasını sağlamaktır" (*Guardian* 28 Kasım 1990).

Uzun zamandan beri, Amerika'da bile, eşitlikçi olmayan sınıfsızlık çelişkili bir toplumsal yapı olarak görülmektedir; çünkü eğer herkes eşit ise, hareket edilecek bir alt veya üst sınıf olamayacaktır (Warner 1960). Ayrıca, hiyerarşik bir toplumda herkes başarılı olamaz, yoksa Kızılderililer çok reis çıkar ortaya. Amerikan rüyasını gerçekleştirememenin yarattığı toplumsal sonuçlar üzerinde duran çalışmalar, örneğin tüketicilerin tatmini (Chinoy 1955), statü paniği (Mills 1956), toplum düzeni karşısında aykırılık gösterme (Merton 1968), suç ve toplumsal aşağılanma (Sennett ve Cobb 1977) gibi araştırmalar, bu anlayışın özündeki çelişkileri ortaya koyar. "Sınıfın gizli haksızlıkları" ile pek de gizli olmayan "haksızlıkları" (Sennett ve Cobb 1977) bir

yana, çok sınıflı sınıfsızlığa yöneltilen temel itiraz şudur: Belirgin ekonomik eşitsizliklerin devam etmesi ve nispi hareketlilik oranlarının değişmemesi, nesillerarası ekonomik ve kültürel sermaye aktarımının önemini koruduğunu teyit eder. Bu tip bir sınıfsızlığın bağımlı sınıfların çoğunluğu için bir rüya olmaktan öteye geçebilmesi için sınıfsal mirasın ciddi şekilde azaltılması gerekecektir. Başka deyişle, fırsat eşitliğini engelleyen koşul eşitsizliğini ortadan kaldırılmak ve gerçekten açık bir topluma ulaşmak siyasi müdahaleyi gerektirir (Goldthorpe 1987).

ÖZET VE SONUÇLAR

Marx ile Weber'in kurduğu sınıf analizi gelenekleri, endüstriyel kapitalist toplumlardaki sınıfların kökenleri ve yapısına ilişkin düşüncelerden yola çıkıp sınıfsızlık fikrine ve sınıf toplumlarının geleceğine ilişkin düşüncelere uzanmaktadır. Özetlenen üç ana sınıfsızlık anlayışı –yani tam sınıfsızlık, tek sınıflı sınıfsızlık ve çok sınıflı sınıfsızlık– Marx ve Weber'in çalışmalarıyla şu ya da bu ölçüde ilişkilendirilebilir. Ele alınan sınıfsızlık anlayışlarının en az gerçekdışı olanı, yukarı doğru hareketlilik karşısında herhangi bir resmi engelin bulunmadığı çok sınıflı versiyondur. Modern kapitalizmin sınıf sistemi kişisel olmayan, nispeten açık bir sistemdir ve sınıfsızlık fikrinin güçlü bir etki yaratabileceği genel şartları sağlamaktadır. Ancak Marx ve Weber tarafından belirtildiği gibi, eşitlikçi olmayan sınıfsızlığın sağlanmasını engelleyen, birbiriyle çatışan, asli çelişkiler taşıyan birçok unsur vardır. Örneğin, mülk sahipleri ile emek güçlerini piyasada satanlar arasındaki sınıfsal çıkar karşıtlığı, Marx'ın vurguladığı, Weber'in de sözünü ettiği bir meseledir. Buna ek olarak Weber, olumlu ayrıcalıklı sınıfların gösterdiği "fırsatları tekeline alma" eğilimine ve bürokratik gücü kontrol etmenin zorluğuna dikkat çekmiştir. Dolayısıyla, eşitlikçi olmayan veya çok sınıflı bir sınıfsız demokratik toplumun kurulması karşısındaki ana engel, –ister mülk sahipliğine ister ehliyet sahipliğine dayansın– büyük ölçüde bürokratikleşmiş bir kapitalist toplumda sınıf eşitsizliklerinin devam ediyor olmasıdır. Bu sebeple, açıklanması gereken şey, sınıfın –varsayımsal– ortadan kalkışı değil, sınıfa dayalı eşitsizlik ve siyaset örüntülerinin kalıcılığıdır. Bu arada da, sınıf kuralları ile sınıfsızlık gerçek değil hayaldir hâlâ.

Kaynakça

Abbott, P. (1990) "A re-examination of 'Three theses re-examined' ", G. Payne ve P. Abbott (yay. haz.) *The Social Mobility of Women: Beyond Male Mobility Models*, Londra, Falmer Press.

Abbott, P. and Sapsford, R. (1987) *Women and Social Class*, Londra, Tavistock.

Abbott, P. ve Wallace, C. (1990) *An Introduction to Sociology: Feminist Perspectives*, Londra, Routledge.

Abercrombie, N. v.d. (1980) *The Dominant Ideology Thesis*, Londra, Allen & Unwin.

Abercrombie, N. ve Urry, J. (1983) *Capital, Labour and the Middle Classes*, Londra, Allen & Unwin.

Abramson, P. (1972) "Intergenerational social mobility and partisan choice", *American Political Science Review*, 66, 1291-94.

Acker, J. (1973) "Women and social stratification", *American Journal of Sociology*, 78, 936-45.

Ahrne, G. (1990) "Class and society: a critique of John Goldthorpe's model of social classes", J. Clark v.d. (yay. haz.) *John H. Goldthorpe: Consensus and Controversy*, Londra, Falmer Press.

Alford, R. (1963) *Party and Society*, Chicago, Rand McNally.

Allen, P. (yay. haz.) (1963) *Pitirim A. Sorokin in Review*, Durham, Duke University Press.

Arber, S. v.d. (1986) "The limitations of existing social class classifications of women", A. Jacoby (yay. haz.) *The Measurement of Social Class*, Londra, Pelican.

Aron, R. (1972) *Progress and Disillusion*, Londra, Pelican.

Aronowitz, S. (1974) *The Shaping of American Working Class Consciousness*, New York, McGraw-Hill.

Atkinson, A. (1974) "Poverty and income inequality in Britain", D. Wedderburn (yay. haz.) *Poverty, Inequality and Class Structure*, Cambridge, Cambridge University Press.

Atkinson, A. (1980) *Wealth, Income and Inequality*, Oxford, Oxford University Press (ikinci basım).

Atkinson, A. (1983) *The Economics of Inequality*, Oxford, Clarendon Press (ikinci basım).

Attewell, P. (1989) "The clerk deskilled: a study in false nostalgia", *Journal of Historical Sociology*, 2, 357-88.

Auletta, K. (1982) *The Underclass*, New York, Random House.

Bagguley, P. ve Mann, K. (1992) "Idle thieving bastards? Scholarly representations of the 'underclass' ", *Work, Employment and Society*, 6, 113-26.

Baran, P. ve Sweezy, P. (1968) *Monopoly Capital*, Londra, Pelican.

Bechhofer, F. v.d. (1974) "The petit bourgeois in the class structure", F. Parkin (yay. haz.) *The Social Analysis of Class Structure*, Londra, Tavistock.

Bechhofer, F. ve Elliot, B. (1978) "The politics of survival", J Garrard v.d. (yay. haz.), *The Middle Class in Politics*, Farnborough, Saxon House.

Bechhofer, F. ve Elliot, B. (1981) *The Petite Bourgeoisie*, Londra, Macmillan.

Bendix, R. (1960) *Max Weber: an Intellectual Portrait*, Londra, Heinemann.

Berle, A.A. ve Means, G.C. (1968) *The Modern Corporation and Private Property*, New York, Harcourt, Brace & World Inc. (gözden geçirilmiş yeni basım; ilk basım 1932).

Berlin, I. (1963) *Karl Marx*, Londra, Oxford University Press.

Blackburn, R. (1968) "The new capitalism", P. Anderson ve R. Blackburn (yay. haz.) *Towards Socialism*, Londra, Fontana.

Blackburn, R. ve Mann, M. (1979) *The Working Class in the Labour Market*, Londra, Macmillan.

Bland, R. (1979) "Measuring 'social class' ", *Sociology*, 13, 283-91.

Blau, P. M. ve Duncan, O.R. (1967) *The American Occupational Structure*, New York, Wiley.

Bogenhold, D. ve Staber, U. (1991) "The decline and rise of self-employment", *Work, Employment and Society*, 5, 223-39.

Boissevain, J. (1984) "Small entrepreneurs in contemporary Europe", R. Ward ve R. Jenkins (yay. haz.) *Ethnic Communities in Business*, Cambridge, Cambridge University Press.

Boston, G. (1980) "Classification of occupations", *Population Trends*, 20, 9-11.

Bottomore, T. (1989) "The capitalist class", T. Bottomore ve R. Brym (yay. haz.) *The Capitalist Class: and International Study*, Londra, Harvester-Wheatsheaf.

Bottomore, T. (1991) *Classes in Modern Society*, Londra, Harper Collins (gözden geçirilmiş yeni basım; ilk basım 1965).

Bottomore, T. v.d. (yay. haz.) (1991) *A Dictionary of Marxist Thought*, Oxford, Blackwell (ikinci basım).

Boudieu, P. (1971) "Cultural reproduction and social reproduction", *Social Science Information*, 20, 45-99.

Boudieu, P. (1984) *Distinction: a Social Critique of the Judgment of Taste*, Londra, Routledge and Kegan Paul.

Braverman, H. (1974) *Labour and Monopoly Capital: the Degradation of Work in the Twentieth Century*, New York, Monthly Review Press.

Brewer, R. (1986) "A note on the changing status of the Registrar General's classification of occupations", *British Journal of Sociology*, 37, 131-40.

Britten, N. ve Heath, A. (1983) "Women, men and social class", E. Gamarnikow v.d. (yay. haz.) *Gender, Class and Work*, Londra, Heinemann.

Brown, C. (1984) *Black and White Britain*, Londra, Heinemann.

Brown, R. (1990) "A flexible future in Europe? Changing patterns of employment in United Kingdom", *British Journal of Sociology*, 41, 301-327.

Burnham, J. (1945) *The Managerial Revolution*, Londra, Pelican (ilk basım 1941).

Burrows, R. (yay. haz.) (1991) *Deciphering the Enterprise Culture: Entrepreneurship, Petty Capitalism and the Restructuring of Britain*, Londra, Routledge.

Burrows, R. ve Curran, J. (1989) "Sociological research on the service sector small businesses", *Work, Employment and Society*, 3, 527-39.

Butler, D. ve Stokes, D. (1974) *Political Change in Britain*, Londra, Macmillan.

Carchedi, G. (1977) *On the Economic Identification of Social Classes*, Londra, Routledge and Kegan Paul.

Carchedi, G. (1989) "Classes and class analysis", E.O. Wright (yay. haz.) *The Debate on Classes*, Londra, Verso.

Carter, R. (1985) *Capitalism, Class Conflict and the New Middle Class*, Londra, Routledge and Kegan Paul.

Carter, R. (1986) "Review of classes", *Sociological Review*, 34, 686-8.

Child, J. (1969) *The Business Enterprise in Modern Industrial Society*, Londra, Macmillan.

Chinoy, E. (1955) *Automobile Workers and the American Dream*, Boston, Beacon.

Clegg, S. v.d. (1986) *Class, Politics and the Economy*, Londra, Routledge.

Cohen, J. ve Rogers, J. (1988) "Reaganism after Reagan", R. Miliband (yay. haz.) *The Socialist Register*, Londra, Merlin.

Collins R. (1979) *The Credential Society*, Londra, Academic Press.

Conk, M.A. (1978) "Occupational classification in the United States census: 1870-1940", *Journal of Interdisciplinary History*, 9, 111-30.

Cornforth, C. v.d. (1988) *Developing Successful Worker Cooperatives*, Londra, Sage.

Coser, L. (1956) *The Functions of Social Conflict*, Glencoe, Free Press.

Coser, L. (1977) *Masters of Sociological Thought: Ideas in Historical and Social Context*, New York, Harcourt Brace Jovanovich (ikinci basım).

Coxon, A. v.d. (1986) *Images of Social Stratification*, Londra, Sage.

Crewe, I. (1986) "On the death and resurrection of class voting: some comments on *How Britain Votes*", *Political Studies*, 34, 620-38.

Crompton, R. (1990) "Goldthorpe and Marxist theories of historical develop

ment", J. Clark v.d. (yay. haz.) *John H. Goldthorpe: Consensus and Controversy*, Londra, Falmer Press.

Crompton, R. ve Gubbay, J. (1977) *Economy and Class Structure*, Londra, Macmillan.

Crompton, R. ve Jones, G. (1984) *White Collar Proletariat*, Londra, Macmillan.

Crompton, R. ve Mann, M. (1986) *Gender and Stratification*, Cambridge, Cambridge University Press.

Crompton, R. ve Reid, S. (1983) "The deskilling of clerical work", S. Wood (yay. haz.) *The Degradation of Work*, Londra, Hutchinson.

Crossland, C. (1964) *The Future of Socialism*, Londra, Cape (ilk basım 1956).

Crowder, N. (1974) "A critique of Duncan's stratification research", *Sociology*, 8, 19-45.

Curran, J. ve Burrows, R. (1986) "The sociology of petite capitalism", *Sociology*, 20, 265-79.

Curran, J. v.d. (yay. haz.) (1986) *The Survival of the Small Firm I: the Economics and Survival of Entrepreneurship*, Aldershot, Gower.

Cutler, A. (1978) "The romance of labour", *Economy and Society*, 7, 74-9.

Dahrendorf, R. (1959) *Class and Class Conflict in an Industrial Society*, Londra, Routledge and Kegan Paul.

Dahrendorf, R. (1964) "Recent changes in the class structure of European societies", *Daedalus*, 93, 225-70.

Dale, A. v.d. (1985) "Integrating women into class theory", *Sociology*, 19, 384-408.

Dalton, R. (1988) *Citizen Politics in Western Democracies*, Chatham, HJ, Chatham House.

Davies, C. (1980) "Making sense of the census in Britain and the USA", *Sociological Review*, 28, 581-609.

Davis, K. ve Moore, W. (1945) "Some principles of stratification", *American Sociological Review*, 10, 242-9.

Delphy, C. (1981) "Women in stratification studies", H. Roberts (yay. haz.) *Doing Feminist Research*, Londra, Routledge and Kegan Paul.

De Vroey, M. (1975) "The corporation and the labor process: the separation of ownership and control in large corporations", *Review of Radical Political Economics*, 7, 1-10.

Devine, F. (1992) *Affluent Workers Revisited*, Edinburgh, Edinburgh University Press.

Dex, S. (1985) *The Sexual Division of Work*, Brighton, Wheatsheaf.

Dex, S. (1987) *Women's Occupational Mobility*, Londra, Macmillan.

Dex, S. (1990) "Goldthorpe on class and gender: the case against", J. Clark v.d. (yay. haz.) *John J. Goldthorpe: Consensus and Controversy*, Londra, Falmer Press.

Domhoff, G. (1967) *Who Rules America?*, New Jersey, Prentice Hall.

Drudy, S. (1991) "The classification of social class in sociological research", *British Journal of Sociology* 38, 445-63.

Duke, V. ve Edgell, S. (1987) "The operationalization of class in British sociology", *British Journal of Soiology* 38, 445-63.

Dunleavy, P. (1980) *Urban Political Analysis*, Londra, Macmillan.

Dunleavy, P. (1987) "Class dealignment in Britain revisited", *West European Politics*, 10, 400-19.

Dunleavy, P. ve Husbands, C. (1985) *British Democracy at the Crossroads*, Londra, Allen & Unwin.

Edgell, S. (1980) *Middle Class Couples*, Londra, Allen and Unwin.

Edgell, S. (1987) "Veblen: social theorist and social critic", *Salford Papers in Sociology*, no. 3, Salford, University of Salford.

Edgell, S. (1989) Book review of *Status* by B.S. Turner, *Sociology*, 23, 647-8.

Edgell, S. (1992) "Veblen and post-Veblen studies of conspicuous consumption: social stratification and fashion", *Revue Internationale de Sociologie*, Nouvelle Serie - N3, 205-27.

Edgell, S. ve Duke, V. (1983) "Gender and social policy: the impact of the public expenditure cuts and reactions to them", *Journal of Social Policy*, 12, 357-78.

Edgell S. ve Duke, V. (1986) "Radicalism, radicalization and recession", *British Journal of Sociology*, 37, 479-512.

Edgell S. ve Duke, V. (1991) *A Measure of Thatcherism: a Sociology of Britain*, Londra, Harper Colins.

Edgell, S. ve Hart, G. (1988) "Informal work: a case study of moonlighting firemen", *Salford Papers in Sociology*, no. 6, Salford, University of Salford.

Edgell, S. ve Tilman, R. (1991) "John Rae and Thorstein Veblen on conspicuous consumption", *History of Political Economy*, 23, 167-180.

Edgell, S. ve Townsend, J. (1992) "John Hobson, Thorstein Veblen and the phenomenon of imperialism: finance capital, patriotism and war", *American Journal of Economics and Sociology*, 51, 401-20.

Erikson, R. (1984) "Social class of men, women and families", *Sociology*, 18, 500-14.

Erikson, R. ve Goldthorpe, J.H. (1985) "Are American rates of social mobility exceptionally high? New evidence on an old issue", *European Sociological Review*, 1, 1-22.

Erikson, R. ve Goldthorpe, J.H. (1992) *The Constant Flux: a Study of Class Mobility in Industrial Societies*, Oxford, Clarendon Press.

Erikson, R., Goldthorpe, J.H. ve Portocarero, L. (1979) "Intergenerational class mobility in three western European societies: England, France and Sweden", *British Journal of Sociology*, 30, 415-41.

Erikson, R., Goldthorpe, J.H. ve Portocarero, L. (1982) "Social fluidity in industrial nations: England, France and Sweden", *British Journal of Sociology*, 33, 1-34.

Erikson, R., Goldthorpe, J.H. ve Portocarero, L. (1983) "International social mobility and the convergence thesis", *British Journal of Sociology*, 34, 303-43.

Evans, G. (1992) "Is Britain a class-divided society?", *Sociology*, 26, 233-58.

Featherman, D. (1981) "Social stratification and mobility: two decades of cumulative social science", *American Behavioral Scientist*, 24, 364-85.

Featherman, D. ve Hauser, R. (1978) *Opportunity and Change*, New York, Academic Press.

Fevre, R. (1991) "Emerging 'alternatives' to full-time and permanent employment", P. Brown ve R. Scase (yay. haz.) *Poor Work: Disadvantage and the Division of Labour*, Milton Keynes, Open University.

Field, F. (1989) *Losing Out: the Emergence of Britain's Underclass*, Oxford, Blackwell.

Finch, J. (1983) *Married to the Job*, Londra, Allen and Unwin.

Flanigan, W. ve Zingale, N. (1975) *Political Behaviour of the American Electorate*, Boston, Allyn and Bacon (üçüncü basım).

Ford, J. (1989) "Casual work and owner occupation", *Work, Employment and Society*, 3, 29-48.

Form, W. (1982) "Self-employed manual workers: petty bourgeois or working class?", *Social Forces*, 60, 1050-69.

Galbraith, J. (1967) *The New Industrial State*, Londra, Hamish Hamilton.

Gallie, D. (1988) "Employment, unemployment and social stratification", D. Gallie (yay. haz.) *Employment in Britain*, Oxford, Blackwell.

Gallie, D. (1991) "Patterns of skill change: upskilling, deskilling or the polarization of skills?", *Work, Employment and Society*, 5, 319-51.

Gamarnikow, E. v.d. (yay. haz.) (1983) *Gender, Class and Work*, Londra, Heinemann.

Gerry, C. (1985) "Small enterprises, the recession and the 'disappearing working class' ", G. Rees v.d. (yay. haz.) *Political Action and Social Identity*, Londra, Macmillan.

Gerth, H. ve Mills, C.W. (1961) *Character and Social Structure*, Londra, Routledge and Kegan Paul (ilk basım 1954).

Giddens, A. (1979) *The Class Structure of the Advanced Societies*, Londra, Hutchinson (ilk basım 1973).

Giddens, A. (1985) "In place of emptiness", *New Society*, 74, 383-4.

Gilbert, D. ve Kahl, J. (1987) *The American Class Structure*, Belmont, Wadsworth (üçüncü basım).

Glass, D. (yay. haz.) (1964) *Social Mobility in Britain*, Londra, Routledge (ilk basım 1954).

Glenn, N. v.d. (1974) "Patterns of intergenerational mobility of females through marriage", *American Sociological Review*, 39, 633-99.

Goldthorpe, J.H. (1972) "Class, status and party in modern Britain: some recent interpretations, Marxist and Marxisant", *European Journal of Sociology*, 13, 342-72.

Goldthorpe, J.H. (1982) "On the service class, its formation and future", A. Giddens ve G. MacKenzie (yay. haz.) *Social Class and the Division of Labour*, Cambridge, Cambridge University Press.

Goldthorpe, J.H. (1983) "Women and class analysis: in defence of the conventional view", *Sociology*, 17, 465-88.

Goldthorpe, J.H. (1984) "Women and class analysis: a reply to the replies", *Sociology*, 18, 491-9.

Goldthorpe, J.H. (1987) *Social Mobility and Class Structure in Modern Britain*, Oxford, Clarendon Press (gözden geçirilmiş basım; ilk basım 1980).

Goldthorpe, J.H. (1990) "A response", J. Clark v.d. (yay. haz.) *John H. Goldthorpe: Consensus and Controversy*, Londra, Falmer Press.

Goldthorpe, J.H. v.d. (1968) *The Affluent Worker: Industrial Attitudes and Behaviour*, Cambridge, Cambridge University Press.

Goldthorpe, J.H. (1969) *The Affluent Worker in the Class Structure*, Cambridge, Cambridge University Press.

Goldthorpe, J.H. ve Bevan, P. (1977) "The study of social stratification in Great Britain", *Social Science Information*, 16, 279-334.

Goldthorpe, J.H. and Hope, K. (1974) *The Social Grading of Occupations*, Oxford, Clarendon Press.

Goldthorpe, J.H. ve Lockwood, D. (1963) "Affluence and the British class structure", *Sociological Review*, 11, 133-63.

Goldthorpe, J.H. ve Payne, G. (1986) "Trends in intergenerational class mobility in England and Wales 1972-1983", *Sociology*, 20, 1-24.

Goss, D. (1991) *Small Business and Society*, Londra, Routledge.

Gouldner, A. (1979) *The Future of Intellectuals and the Rise of the New Class*, Londra, Macmillan.

Gramsci, A. (1971) *Selections from the Prison Notebooks*, Londra, Lawrence and Wishart.

Grieco, M. (1981) "The shaping of a workforce: a critique of the Affluent Worker study", *International Journal of Sociology and Social Policy*, 1, 62-88.

Hacker, H. (1951) "Women as a minority group", *Social forces*, 20, 60-9.

Hakim, C. (1980) "Census reports as documentary evidence: the census commentaries 1801-1951", *Sociological Review*, 28, 551-80.

Hakim, C. (1988) "Self-employment in Britain: a review of recent trends and issues", *Work, Employment and Society*, 2, 412-50.

Hamilton, R. (1972) *Class and Politics in the United States*, New York, Wiley.

Harrington, M. (1984) *The New American Poverty*, New York, Holt, Rinehart and Winston.

Hauser, R. ve Featherman, D. (1977) *The Process of Stratification*, New York, Academic Press.

Heath, A. (1981) *Social Mobility*, Londra, Fontana.

Heath, A. ve Britten, N. (1984) "Women's jobs do make a difference", *Sociology*, 18, 475-90.

Heath, A. ve Evans, G. (1988) "Working-class conservatives and middle-class socialists", R. Jowell v.d. (yay. haz.) *British Social Attitudes: the 5th Report*, Aldershot, Gower.

Heath, A. v.d. (1985) *How Britain Votes*, Oxford, Pergamon.

Heath, A. v.d. (1987) "Trendless fluctuation: a reply to Crewe", *Political Studies*, 35, 256-77.

Heath, A. v.d. (1988) "Class dealignment and the explanation of political change: a reply to Dunleavy", *West European Politics*, 11, 146-8.

Heath, A. v.d. (1991) *Understanding Political Change: the British Voter 1964-1987*, Oxford, Pergamon.

Heisler, B. (1991) "A comparative perspective on the underclass", *Theory and Society*, 20, 455-83.

Henry, S. (1982) "The working unemployed: perspectives on the informal economy and unemployment", *Sociological Review*, 30, 460-77.

Hindess, B. (1973) *The Use of Official Statistics in Sociology*, Londra, Macmillan.

Hird, C. ve Irvine, J. (1979) "The poverty of wealth statistics", J. Irvine v.d. (yay. haz.) *Demystifying Social Statistics*, Londra, Pluto Press.

Hodge, R.W., Treiman, D. ve Rossi, P.H. (1967) "Occupational prestige in the United States 1925-1963", R. Bendix ve S.M. Lipset (yay. haz) *Class, Status and Power*, Londra, Routledge and Kegan Paul (ikinci basım).

Holmwood, J.M. ve Stewart, S. (1983) "The role of contradictions in modern theories of social stratification", *Sociology*, 17, 234-54.

Huaco, G. (1966) "The functionalist theory of stratification: two decades of controversy", *Inquiry*, 9, 214-40.

Hudson, J. (1989) "The birth and death of firms", *Quarterly Review of Economics and Business*, 29, 68-86.

Hyman, R. ve Price, R. (yay. haz) (1983) *The New Working Class? White Collar Workers and Their Organisations*, Londra, Macmillan.

Institute of Employment Research (1978) *Review of the Economy and Employment*, Coventry, University of Warwick.

International Labour Office [ILO] (1968) *The International Standard Classification of Occupations*, Geneva, ILO.

Irvine, J. v.d. (yay. haz.) (1979) *Demystifying Social Statistics*, Londra, Pluto Press.

Johnson, J. (1973) *The Theory of Income Distribution*, Londra, Gray-Mills.

Katznelson, I. (1981) *City Trenches: Urban Politics and the Patterning of Class in the United States*, Chicago, University of Chicago Press.

Kelsall, R. ve Mitchell, S. (1959) "Married women and employment in England and Wales", *Population Studies*, 13, 19-33.

Kemeny, P. (1972) "The affluent worker project: some criticisms and a derivative study", *Sociological Review*, 20, 373-89.

Kolko, G. (1962) *Wealth and Power in America: an Analysis of Social Class and Income Distribution*, Londra, Thames and Hudson.

Krieger, J. (1986) *Reagan, Thatcher and the Politics of Decline*, Cambridge, Polity.

Ladd, E. (1989) "The 1988 elections: continuation of the post-New Deal system", *Political Science Quarterly*, 104, 1-18.

Ladd, E. ve Hadley, C. (1978) *Transformations of the American Party System*, New York, W.W. Norton (ikinci basım).

Lash, S. ve Urry, J. (1987) *The End of Organized Capitalism*, Cambridge, Polity.

Leete, R. ve Fox, J. (1977) "Registrar General's social classes", *Population Trends*, 8, 1-7.

Levy, F. (1987) *Dollars and Dreams: the Changing American Income Distribution*, New York, Russell Sage Foundation.

Lipset, S.M. (1963) *Political Man*, Londra, Heinemann.

Lipset, S.M. (1969) *Revolution and Counter Revolution*, Londra, Heinemann.

Lipset, S.M. (1991) "American exceptionalism reaffirmed", B. Schafer (yay. haz.) *Is America Different? A New Look at American Exceptionalism*, Oxford, Clarendon Press.

Lipset, S.M. ve Bendix, R. (1951) "Social status and social structure", *British Journal of Sociology*, 2, 150-68 ve 230-54.

Lipset, S.M. (1959) *Social Mobility in Industrial Society*, Berkeley, University of California Press.

Lipset, S.M. ve Zetterberg, H.L. (1956) "The theory of social mobility", *Transactions of the Third World Congress of Sociology*, 3, 155-77.

Littler, C. ve Salaman, G. (1984) *Class at Work*, Londra, Batsford.

Lockwood, D. (1989) *The Blackcoated Worker*, Oxford, Oxford University Press (ikinci basım).

Loutfi, M. (1991) "Self-employment patterns and policy issues in Europe", *International Labour Review*, 130, 1-19.

Lowe, G. (1987) *Women in the Administrative Revolution*, Cambridge, Polity.

Lupton, C. ve Wilson, C. (1959) "The social background and connections of top decision-makers", *The Manchester School of Economics and Social Studies*, 27, 30-51.

McDermott, J. (1991) *Corporate Society: Class, Property, and Contemporary Capitalism*, Boulder, CO, Westview Press.

MacKenzie, G. (1974) "The 'Affluent Worker' study: an evaluation and critique", R. Parkin (yay. haz.) *The Social Analysis of Class Structure*, Londra, Tavistock.

MacKenzie, G. (1977) "The political economy of the American working class", *British Journal of Sociology*, 28, 244-52.

McLellan, D. (1971) *The Thought of Karl Marx*, Londra, Macmillan.

McNally, F. (1979) *Women for Hire: a Study of the Female Office Worker*, Londra, Macmillan.

Macnicol, J. (1987) "In pursuit of the underclass", *Journal of Social Policy*, 16, 293-318.

McRae, S. (1986) *Cross-class Families*, Oxford, Oxford University Press.

Mallet, S. (1975) *The New Working Class*, Nottingham, Spokesman.

Mann, M. (1973) *Consciousness and Action among the Western Working Class*, Londra, Macmillan.

Marsh, C. (1986) "Social class and occupation", R. Burgess (yay. haz.) *Key Variables in Social Investigation*, Londra, Routledge and Kegan Paul.

Marshall, G. (1988) "Classes in Britain: Marxist and official", *European Sociological Review*, 4, 141-54.

Marshall, G. v.d. (1988) *Social Class in Modern Britain*, Londra, Hutchinson.

Marx, K. (1952) *Wage Labour and Capital*, Moskova, Progress Publishers.

Marx, K. (1969) *Theories of Surplus Value II*, Londra, Lawrence and Wishart.

Marx, K. (1970a) *Capital I*, Londra, Lawrence and Wishart.

Marx, K. (1970b) *Economic and Philosophical Manuscripts of 1844*, Londra, Lawrence and Wishart.

Marx, K. (1971) *The Poverty of Philosophy*, New York, International Publishers.

Marx, K. (1972) *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*, Moskova, Progress Publishers.

Marx, K. (1974) *Capital III*, Londra, Lawrence and Wishart.

Marx, K. ve Engels, F. (1848) *Manifesto of the Communist Party*, Moskova, Foreign Languages Publishing House.

Marx, K. ve Engels, F. (1962) *On Britain*, Moskova, Foreign Languages Publishing House.

Marx, K. ve Engels, F. (1970) *The German Ideology I*, Londra, Lawrence and Wishart.

Mattera, P. (1985) *Off the Books: the Rise of the Underground Economy*, Londra, Pluto.

Mayer, K.B. (1956) "Recent changes in the class structure of the United States", *Transactions of the Third World Congress of Sociology*, Londra, International Sociological Association, 3, 66-80.

Mayer, K.B. (1959) "Diminishing class differentials in the United States", *Kyklos*, 12, 605-27.

Mayer, K.B. (1963) "The changing shape of the American class structure", *Social Research*, 30, 458-63.

Merton, R. (1968) *Social Theory and Social Structure*, New York, Free Press.

Miliband, R. (1973) *The State in Capitalist Society*, Londra, Quartet.

Miliband, R. (1989) *Divided Societies*, Oxford, Oxford University Press.

Miller, S.M. (1960) "Comparative social mobility", *Current Sociology*, 9, 1-89.

Mills, C.W. (1956) *White Collar*, Oxford, Oxford University Press (birinci basım 1951).

Mills, C.W. (1967) *The Sociological Imagination*, Oxford, Oxford University Press (birinci basım 1959).

Mills, C.W. (1968) *The Power Elite*, Oxford, Oxford University Press (birinci basım 1956).

Moon, M. ve Sawhill, I. (1984) "Family incomes", J. Palmer ve I. Sawhill (yay. haz.) *The Reagan Record*, Cambridge, Mass, Ballinger.

Morris, M. (1989) "From the culture of poverty to the underclass", *American Sociologist*, 20, 123-33.

Murgatroyd, L. (1982) "Gender and occupational stratification", *Sociological Review*, 30, 574-602.

Murgatroyd, L. (1984) "Women, men and the social grading of occupations", *British Journal of Sociology*, 35, 473-97.

Myrdal, G. (1944) *An American Dilemma*, New York, Harper.

Nichols, T (1969) *Ownership, Control, and Ideology*, Londra, Allen and Unwin.

Nichols, T. (1979) "Social class: official sociological and Marxist", J. Irvine v.d. (yay. haz.) *Demystifying Social Statistics*, Londra, Pluto Press.

O'Connor, J. (1973) *The Fiscal Crisis of the State*, New York, St. Martin's Press.

Office of Population Consensus and Surveys [OPCS] (1980) *Classification of Occupations*, Londra, HMSO.

Ossowski, S. (1969) *Class Structure in the Social Consciousness*, Londra, Routledge and Kegan Paul.

Pahl, J. (1989) *Money and Marriage*, Londra, Macmillan.

Pahl, R. (1984) *Divisions of Labour*, Oxford, Blackwell.

Pahl, R. ve Winkler, J. (1974) "The economic elite: Theory and practice", P. Stanworth ve A. Giddens (yay. haz.) *Elites and Power in British Society*, Cambridge, Cambridge University Press.

Parkin, F. (1971) *Class Inequality and Political Order*, Londra, MacGibbon & Kee.

Parkin, F. (1979) *Marxism and Class Theory: a Bourgeois Critique*, Londra, Tavistock.

Parsons, T. (1952) *The Social System*, Glenoe, Free Press.

Pawson, R. (1989) *A Measure for Measures: a Manifesto for Empirical Sociology*, Londra, Routledge.

Payne, G. (1990) "Social mobility in Britain: a contrary view", J. Clark v.d. (yay. haz.) *John H. Goldthorpe: Consensus and Controversy*, Londra, Falmer Press.

Payne G. ve Abbott, P. (yay. haz.) (1990) *The Social Mobility of Women*, Basingstoke, Falmer Press.

Penn, R. (1981) "The Nuffield class categorization", *Sociology*, 15, 265-71.

Penn, R. ve Scattergood, H. (1985) "Deskilling of enskilling? An empirical investigation of recent themes of the labour process", *British Journal of Sociology*, 36, 611-30.

Piachaud, D. (1982) "Patterns of income and expenditure within families", *Journal of Social Policy*, 11, 469-82.

Piven, F. (yay. haz.) (1991) *Labor Parties in Postindustrial Societies*, Cambridge, Polity.

Piven, F. ve Cloward, R. (1982) *The New Class War*, New York, Pantheon Books.

Poulantzas, N. (1979) *Class in Contemporary Capitalism*, Londra, New Left Books.

Price, R. ve Bain, G. (1983) "Union growth in Britain: retrospect and prospect", *British Journal of Industrial Relations*, 21, 46-68.

Reid, I. (1989) *Social Class Differences in Britain*, Londra, Fontana (üçüncü basım).

Reid, I. ve Wormald, E. (yay. haz.) (1982) *Sex Differences in Britain*, Londra, Grant McIntyre.

Renner, K. (1978) "The service class", T. Bottomore ve P. Goode (yay. haz.) *The Development of Capitalism*, Oxford, Clarendon Press (ilk basım 1953).

Rex, J. ve Tomlinson, S. (1979) *Colonial Immigrants in a British City: a Class Analysis*, Londra, Routledge and Kegan Paul.

Riddell, P. (1989) *The Thatcher Decade*, Oxford, Blackwell.

Roberts, H. (yay. haz.) (1981) *Doing Feminist Research*, Londra, Routledge.

Robinson, R. ve Kelley, J. (1979) "Class as conceived by Marx and Dahrendorf: effects on income inequality and politics in United States and Great Britain", *American Sociological Review*, 44, 38-58.

Roemer, J. (1982) *A General Theory of Exploitation and Class*, Cambridge, Mass., Harvard University Press.

Rogoff, N. (1953) *Recent Trends in Occuptional Mobility*, Glencoe, Free Press.

Rose, D. ve Marshall, G. (1986) "Constructing the (W)right classes", *Sociology*, 20, 440-5.

Ross, D. (1991) *The Origins of American Social Science*, Cambridge, Cambridge University Press.

Routh, G. (1987) *Occupations of the People of Great Britain, 1801-1981*, Londra, Macmillan.

Runciman, W. (1990) "How many classes are there in contemporary British society?", *Sociology*, 24, 377-96.

Safilious-Rothschild, C. (1969) "Family sociology or wives family sociology", *Journal of Marriage and the Family*, 31, 290-301.

Sarlvik, B. ve Crewe, I. (1983) *Decade of Dealignment*, Cambridge, Cambridge University Press.

Saunders, P. (1990) *Social Class and Stratification*, Londra, Routledge.

Savage, M. v.d. (1992) *Property, Bureaucracy and Culture: Middle-Class Formation in Contemporary Britain*, Londra, Routledge.

Scase, R. ve Goffee, R. (1980) *The Real World of the Small Business Owner*, Londra, Croom Helm.

Scase, R. ve Goffee, R. (1982) *The Entrepreneurial Middle Class*, Londra, Croom Helm.

Schwendinger, J. ve Schwendinger, H. (1971) "Sociology's founding fathers: sexists to a man", *Journal of Marriage and the Family*, 33, 783-99.

Scott, J. (1982) *The Upper Classes*, Londra, Macmillan.

Scott, J. (1985) *Corporations, Classes and Capitalism*, Londra, Hutchinson (ikinci basım).

Scott, J. (1991) *Who Rules Britain?*, Cambridge, Polity.

Sennett, R. ve Cobb, J. (1977) *The Hidden Injuries of Class*, Cambridge, Cambridge University Press.

Shafer, B. (yay. haz.) (1991) *Is America Different? A New Look at American Exceptionalism*, Oxford, Clarendon Press.

Singelmann, J. ve Tienda, M. (1985) "The process of occupational change in a service society", B. Roberts v.d. (yay. haz.) *New Approaches to Economic Life*, Manchester, Manchester University Press.

Smith, J. ve Franklin, S. (1980) "Concentration of personal wealth in the United States", A. Atkinson (yay. haz.) *Wealth, Income and Inequality*, Oxford, Oxford University Press.

Social Trends 21 (1991), London, HMSO.

Sombart, W. (1976) *Why Is There No Socialism in the United States?*, Londra, Macmillan (ilk basım 1906).

Sorokin, P. (1964) *Social and Cultural Mobility*, New York, Free Press (ilk basım 1927).

Stanworth, M. (1984) "Women and class analysis: a reply to Goldthorpe", *Sociology*, 18, 159-70.

Stark, T. (1987) *Income and Wealth in the 1980s*, Londra, Fabian Society.

Steinmetz, G. ve Wright, E. (1989) "The fall and rise of the petty bourgeoisie", *American Journal of Sociology*, 94, 973-1018.

Stewart, A. v.d. (1980) *Social Stratification and Occupations*, Londra, Macmillan.

Stinchcombe, A. (1989) "Education, exploitation and class consciousness", E.O. Wright (yay. haz.) *The Debate on Classes* , Londra, Verso.

Storey, D. (yay. haz.) (1983) *The Small Firm: An International Survey*, Londra, Croom Helm.

Szreter, R. (1984) "The genesis of the Registrar-General's social classification of occupations", *British Journal of Sociology*, 35, 522-6.

Thompson, P (1983) *The Nature* of Work, Londra, Macmillan.

Titmuss, R. (1962) *Income Distribution and Social Change*, Londra, Allen and Unwin.

Tocqueville, A. de. (1948) *Democracy in America*, New York, Knopf (ilk basım: ilk kısım 1835; ikinci kısım 1840).

Townsend, P. (1979) *Poverty in the United Kingdom*, Londra, Penguin.

Tumin, M. (1953) "Some principles of stratification: A critical analysis", *American Sociological Review*, 28, 387-94.

Tumin, M. (yay. haz.) (1970) *Readings on Social Stratification*, Englewood Cliffs NJ, Prentice-Hall.

Vanneman, R. ve Cannon, L. (1987) *The American Perception of Class*, Philadelphia, Temple University Press.

Veblen, T. (1963) *The Engineers and the Price System*, New York, Harcourt edisyonu. (ilk basım 1921).

Veblen, T. (1964) *An Enquiry into the Nature of Peace and the Terms of its Perpetuation*, New York, Kelley (ilk basım 1917).

Veblen, T. (1970) *The Theoxry of the Leisure Class*, Londra, Allen and Unwin (ilk basım 1899).

Walby, S. (1986) *Patriarchy at* Work, Minneapolis, University of Minnesota Press.

Walker, A. ve Walker, C. (1987) *The Growing Divide*, Londra, Child Poverty Action Group.

Warner, W. (1960) *Social Class in America: an Evaluation of Status*, New York, Harper and Row (ilk basım 1949).

Waters, M. (1991) "Collapse and convergence in class theory", *Theory and Society*, 20, 141-72.

Watson, W. ve Barth, E. (1964) "Questionable assumptions in the theory of social stratification", *Pacific Sociological Review*, 7, 1-16.

Weber, M. (1961) *From Max Weber: essays in Sociology*, Londra, Routledge and Kegan Paul.

Weber, M. (1964) *The Theory of Social and Economic Organisation*, Londra, Collier-Macmillan.

Weber, M. (1968a) *Economy and Society I*, New York, Bedminster Press.

Weber, M. (1968b) *Economy and Society II*, New York, Bedminster Press.

Weber, M. (1968c) *Economy and Society III*, New York, Bedminster Press.

Weber, M. (1976) *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, Londra, Allen and Unwin.

Westergaard, J. (1970) "The rediscovery of the cash nexus", R. Miliband ve J. Saville (yay. haz.) *The Socialist Register 1970*, Londra, Merlin Press.

Westergaard, J. ve Resler, H. (1975) *Class in a Capitalist Society*, Londra, Heinemann.

Williams, R. (1970) *American Society: a Sociological Interpretation*, New York, Knopf (üçüncü basım).

Winnick, A. (1989) *Toward Two Societies: the Changing Distributions of Income and Wealth in the U. S. since 1960*, New York, Praeger.

Wood, S. (yay. haz.)(1983) *The Degradation* of Work, Londra, Hutchinson.

Wright, E.O. (1976) "Class boundaries in advanced capitalist societies", *New Left Review*, 98, 3-41.

Wright, E.O. (1978) *Class, Crisis and the State*, Londra, Verso.

Wright, E.O. (1979) *Class Structure and Income Determination*, Londra, Academic Press.

Wright, E.O. (1980a) "Class and occupation", *Theory and Society*, 9, 177-214.

Wright, E.O. (1980b) "Varieties of Marxist conceptions of class structure", *Politics and Society*, 9, 323-70.

Wright, E.O. (1985) *Classes*, Londra, Verso.

Wright, E.O. (1989) "Women in the class structure", *Politics and Society*, 17, 35-66.

Wright, E.O. ve Martin, B. (1987) "The transformation of the American class structure 1960-1980", *American Journal of Sociology*, 93, 1-29.

Wright, E.O. ve Singelmann, J. (1982) "Proletarianization in the changing American class structure", *American Journal of Sociology*, 88, 176-209.

Zeitlin, I. (1989) *The Large Corporation and Contemporary Classes*, Cambridge, Polity.

Zweig, F. (1961) *The Worker in an Affluent Society*, Londra, Heinemann.

İsim Dizini

Abbot, P. 42, 49-50, 97, 111, 135, 143, 148.
Abercrombie, N. 41, 43, 71, 74-75, 79, 82-86, 91, 136, 137.
Abramson, P. 123, 135.
Acker, J. 50, 109, 135.
Ahrne, G. 40-41, 135.
Alford, R. 122-123, 135.
Allen, P. 97, 135-136, 139-140, 144, 146-147.
Arber, S. 59, 136.
Aron, R. 65, 136.
Aronowitz,S. 78, 136.
Atkinson, A. 116, 117, 118, 119, 136, 146.
Attewell, P. 78, 136.
Auletta, K. 90, 136.

Bagguley, P. 89, 90, 136.
Bain, G. 78, 145.
Baran, P. 66, 136.
Barth, E. 50, 109, 147.
Bechhofer, F. 74, 136.
Bendix, R. 20, 94, 98-99, 102, 108, 136, 142.
Berle, A. 65, 136.
Berlin, I. 16, 136.
Bevan, P. 37, 80, 141.
Blackburn, R. 66-67, 88, 136.
Bland, R. 45, 136.
Blau, P.M. 97, 99-104, 106, 108-109, 136.
Bogenhold, D. 73, 76, 136.
Boissevain, J. 75, 136.
Boston, G. 44, 136-137, 140.
Bottomore, T. 11, 18, 41, 71-72, 86, 136-137, 145.
Bourdieu, P. 67.
Braverman, H. 77-79, 137.
Brewer, R. 44-45, 137.
Britten, N. 42, 50, 57, 59, 137, 141.
Brown, C. 90, 137.
Brown, R. 74, 137.
Brym, R. 41, 136.
Burnham, J. 65, 137.
Burrows, R. 73, 75-76, 137-138.
Butler, D. 123-124, 126, 137.

Cannon, L. 86-89, 107, 125, 147.
Carchedi, G. 26, 35, 137.
Carter, R. 32, 82, 137.
Child, J. 65, 137, 147.
Chinoy, E. 133, 137.
Clegg, S. 71, 137.
Cloward, R. 86, 145.
Cobb, J. 133-134, 146.
Cohen, J. 118, 137.
Collins, R. 83, 137.
Conk, M.A. 43, 137.
Cornforth, C. 75, 137.
Coser, L. 97, 131, 137.
Coxon, A. 53, 137.
Crewe, I. 123-125, 137, 141, 145.
Crompton, R. 35, 50, 78, 81, 138.
Crossland, C. 65, 138.
Crowder, N. 101, 138.
Curran, J. 73-74, 76, 137-138.
Cutler, A. 78, 138.

Dahrendorf, R. 19, 41, 65, 66, 138, 145.
Dale, A. 42, 110, 138.
Dalton, R. 123, 124, 125, 138.
Davies, C. 45, 138.
Davis, K. 130, 138.
De Vroey, M. 66, 138.
Delphy, C. 57, 138.
Devine, F. 88, 138.
Dex, S. 45, 50, 57, 109, 138.
Domhoff, G. 68, 69, 70, 138.
Drudy, S. 44, 45, 138.
Duke, V. 9, 25, 44, 47, 49-55, 58, 61, 64, 72, 84, 89, 108, 120, 125-126, 136, 138-139.
Duncan, O.R. 97, 99-104, 106, 108, 136, 138.
Dunleavy, P. 50-51, 108, 124-125, 139, 141.

Edgell, S. 25, 43-44, 47, 49-55, 57-58, 60-61, 64, 72, 84, 87-89, 97, 102, 108, 120, 125-126, 138-139.
Elliot, B. 74, 136.
Engels, F. 11-18, 64, 71, 73, 93, 114, 129, 143.
Erikson, R. 25, 39-40, 42, 46, 51, 54, 56-60, 62, 68, 80, 99, 106, 108, 111-112, 126, 139.
Evans, G. 89, 123, 139, 141.

Featherman, D. 99, 102-103, 106, 108-109, 112, 139, 141.
Fevre, R. 113, 139.
Field, F. 90, 140.
Finch, J. 57, 140.
Flanigan, W. 123, 140.
Ford, J. 81, 140.
Fox, J. 43-45, 142.
Franklin, S. 118, 146.

Galbraith, J. 65, 140.
Gallie, D. 78, 81, 140.
Gamarnikow, E. 50, 137, 140.
Gerry, C. 74, 140.
Gerth, H. 8, 20, 140.
Giddens, A. 20, 24, 26, 29, 32, 43, 57, 63, 81, 140, 144.
Gilbert, D. 77, 82, 120, 122, 140.
Glass, D. 97-98, 108, 140.
Glenn, N. 109, 140.
Goffee, R. 73, 75, 146.
Goldthorpe, J.H. 25-26, 36-42, 46-47, 51-52, 54-56, 62, 68, 78, 80, 83-84, 92, 95, 99, 101, 104-113, 125-126, 132, 134, 136, 138-141, 145-146.
Goss, D. 73, 75, 141.
Gouldner, A. 83, 141.
Gramsci, A. 18, 71, 141.
Grieco, M. 88, 141.
Gubbay, J. 35, 138.

Hadley, C. 123, 142.
Hakim, C. 47, 60, 74, 79, 141.
Hamilton, R. 88, 140-141.
Harrington, M. 118, 141.
Hart, G. 60, 139.
Hauser, R. 99, 103, 106, 108-109, 139, 141.
Heath, A. 42, 50, 57, 59, 99, 103-104, 112, 123- 126, 137, 141.
Heisler, B. 90, 116, 141.
Henry, S. 60, 75, 141.
Hindess, B. 117, 141.
Hird, C. 117, 142.
Hodge, R.W. 43, 142.
Holmwood, J.M. 29, 142.
Hope, K. 37, 141.
Huaco, G. 101, 142.
Hudson, J. 75, 142.
Husbands, C. 50-51, 86, 108, 139.
Hyman, R. 78, 142.

Irvine, J. 117, 142, 144.

Johnson, H. 117, 142.
Jones, G. 36, 81, 102, 138.

Kahl, J. 77, 82, 120, 122, 140.
Katznelson, I. 86, 142.
Kelley, J. 126, 145, 147.
Kelsall, R. 108, 142.
Kemeny, P. 88, 142.
Kolko, G. 117, 142.
Krieger, J. 125, 142.

Ladd, E. 123-124, 142.
Lash, S. 82, 142.
Leete, R. 43, 44-45, 142.
Levy, F. 117, 119, 142.
Lipset, S.M. 20, 84, 89, 98-99, 102, 106, 108, 121-123, 125, 142-143.
Littler, C. 77, 143.
Lockwood, D. 36-37, 43, 46, 79-80, 141, 143.
Loutfi, M. 74, 143.
Lowe, G. 78, 81, 143.
Lupton, C. 69, 143.

MacKenzie, G. 78, 88, 140, 143.
Macnicol, J. 89, 143.
Mallet, S. 83, 143.
Mann, K. 89-90.
Mann, M. 50, 72, 88, 136, 138, 143.
Marsh, C. 143.
Marshall, G. 25, 32, 37, 43, 47, 51, 53-54, 60, 80-81, 89, 108, 110, 125, 143, 145.
Martin, B. 74, 79, 82, 144, 148.
Marx, K. 10-20, 23-26, 30, 32-35, 42-43, 46, 54, 63-64, 66-67, 71-73, 76-78, 84, 86, 89-90, 92-95, 100, 104, 114-115, 118, 121, 126-131, 134, 136-138, 140, 143-145.
Mattera, P. 60, 144.
Mayer, K.B. 131, 144.
McDermott, J. 67, 143.
McLellan, D. 131, 143.
McNally, F. 79, 135, 143.
McRae, S. 50, 57, 143.
Means, G.C. 65, 136.
Merton, R. 97, 133, 144.
Miliband, R. 66, 69, 72, 117, 137, 144, 147.
Miller, S.M. 99, 100, 101, 103, 104, 144.
Mills, C.W. 9,20, 68, 72, 74, 78, 133, 142.
Mitchell, S. 108, 142.
Moon, M. 119, 144.
Moore, W. 130, 138.
Morris, M. 89, 144.
Murgatroyd, L. 42, 59, 144.
Myrdal, G. 109, 144.

Nichols, T. 43-45, 65-67, 69, 144.

O'Connor, J. 50, 144.
Ossowski, S. 40, 62, 132-133, 144.

Pahl, J. 116, 144.
Pahl, R. 67, 89, 144.
Parkin, F. 19, 26, 82, 131, 136, 143-144.
Parsons, T. 20, 131, 144.
Pawson, R. 48, 56, 145.
Payne, G. 57, 110-112, 135, 141, 145.
Penn, R. 40-41, 78, 145.
Piachaud, D. 116, 145.
Piven, F. 86, 123, 125, 145.
Portocarero, L. 39, 106, 139.
Poulantzas, N. 26, 145.
Price, R. 78, 142, 145, 147.

Reid, I. 43, 57, 115, 145.
Reid, S. 57, 145.
Renner, K. 41, 145.
Resler, H. 66, 79, 115, 127, 147.
Rex, J. 90, 145.
Riddell, P. 118, 145.
Roberts, H. 50, 138, 145-146.
Robinson, R. 126, 145.
Roemer, J. 29, 145.
Rogers, J. 137.
Rogoff, N. 98, 145.
Rose, D. 32, 145.
Ross, D. 86, 142, 145.
Routh, G. 76, 82, 119, 145.
Runciman, W. 62, 145.

Safilious-Rothschild, C. 97, 145.
Salaman, G. 77, 143.
Sapsford, R. 42, 50, 111, 135.
Sarlvik, B. 123, 145.
Saunders, P. 20, 112, 145.
Savage, M. 41, 47, 55, 62, 64, 83, 125, 146.
Sawhill, I. 119, 144.
Scase, R. 73, 75, 140, 146.
Scattergood, H. 78, 145.
Schwendinger, J. ve H. 97, 146.
Scott, J. 41, 66-71, 83, 146.
Sennett, R. 133, 134, 146.
Shafer, B. 86, 146.
Singelmann, J. 79, 146, 148.
Smith, J. 118, 146.
Sombart, W. 84-87, 96, 99, 102, 104, 107, 112, 146.

Sorokin, P. 95-98, 102, 104, 106, 108-109, 112, 136, 146.
Staber, U. 73, 76, 136.
Stanworth, M. 57-58, 144, 146.
Stark, T. 118, 146.
Steinmetz, G. 76, 146.
Stewart, A. 29, 81, 142, 146.
Stinchcombe, A. 7, 36, 146.
Stokes, D. 123-124, 126, 137.
Storey, D. 73,146.
Sweezy, P. 66, 136.
Szreter, R. 44-45, 146.

Thompson, P. 77, 146.
Tienda, M. 79, 146.
Tilman, R. 102, 139.
Titmuss, R. 117, 146.
Tocqueville, A. 85, 146.
Tomlinson, S. 90, 145.
Townsend, P. 118.
Townshend, J. 72, 139, 146.
Tumin, M. 45, 131, 147.

Urry, J. 41, 43, 72, 77, 79, 81-82, 84, 135, 142.

Vanneman, R. 86-89, 107, 125, 147.
Veblen, T. 60, 64, 72, 97, 116, 125, 139, 147.

Walby, S. 56, 147.
Walker, A. ve C. 10, 119, 147.
Wallace, C. 42, 49-50, 97, 135.
Warner, W. 133, 147.
Waters, M. 46, 63, 88, 147.
Watson, W. 50, 109, 147.
Weber, M. 8, 11, 19-26, 32-35, 37.
Westergaard, J. 66, 79, 88, 115, 127, 147.
Williams, R. 133, 147.
Wilson, C. 69, 143.
Winkler, J. 67, 144.
Winnick, A. 118-119, 147.
Wood, S. 77, 138, 147.
Wormald, E. 57, 145.
Wright, E.O. 25-37, 41, 43, 46, 47, 50-51, 53-56, 60, 62, 73-74, 76, 79, 82, 89, 91, 119-120, 137, 146-148.

Zeitlin, I. 66-68, 148.
Zetterberg, H.L. 98, 106, 143.
Zingale, N. 123, 140.
Zweig, F. 131, 148.

Konu Dizini

aile 7, 42, 49-50, 52, 56-58, 68, 70, 86, 90, 95, 97, 108-111, 115-116.
alt sınıf 59, 63, 71-72, 79, 81, 89-90, 92, 99, 107, 116, 120-122, 125.
ara sınıf 17, 35, 38-39, 41-42, 91-92.

bağımlı sınıf 12, 84, 87-88, 91-92, 134.
beyaz yakalılar 22, 36, 38, 41, 47, 53, 72, 76-82, 84, 86, 91, 98-99, 101, 124.
birikim 15, 27, 90, 111, 118.
Britanya 25, 38, 40, 43-45, 49-50, 53-54, 59-60, 63, 67-70, 72-74, 76-77, 79-80, 86-91, 98-99, 104-105, 107, 109, 112-113, 116- 124, 126-128, 131, 133.
burjuvalaşma 73, 88, 92, 131-132.
bürokratikleşme 21, 72, 76-79, 129.
Büyük Britanya 118.

çalışmayanlar sınıfı 116.
çapraz-sınıflı aileler 50, 57.
cinsiyetçilik 97, 109.

devrimci değişim 14, 17, 19, 36, 92, 121.

eşitsizlik 7, 132, 134.
edinimci sınıf 21.
eğitim 7, 23, 33, 44, 67, 69, 71, 73, 76, 83, 92, 94-95, 99, 105, 114, 130.
egemen ideoloji tezi 71, 88.
egemen sınıf 12, 18, 64, 68, 71, 83, 87-89, 91-92, 129, 132.
ekonomik eşitsizlik 115, 117, 126-127, 134.
ekonomik katmanlaşma 95.
emek gücü 13, 15, 17, 24, 27, 29, 34-36, 46, 51, 60, 63, 66, 73, 90-91, 115.
emekliler 49, 59, 120.
endüstrileşme 101.
endüstriyel kapitalizm 8, 10-11, 14, 17, 20, 22, 66, 72, 84.
erkeklerin toplumsal hareketliliği 103, 108.
etnik grup 90.

FJH tezi 103.

gelir 21, 33-34, 37, 41, 45, 66, 69, 98-99, 115, 117-121, 126, 132.
Genel Sicil 43-44, 53.
girişimci orta sınıf 73, 75.
gösterişe yönelik tüketim 72, 102.

Hall-Jones ölçeği 36.
hizmet sınıfı 38, 39, 41-42, 47, 55, 57, 68, 82-84, 104, 106-107, 110, 124.
Hope-Goldthorpe meslek ölçeği 37.

ırk 32, 85, 122, 126.

işçi sınıfı 17, 22, 35, 39, 42, 53, 63, 74, 84, 86, 91-92, 105, 108, 122, 130-132.
ideoloji 64, 85, 88, 125.
istihdam statüsü 37, 74-75.

kafa işçisi 36, 40, 57, 72, 123.
kalifiye işçi 40, 94.
kapitalist sınıf 16, 46, 55, 68-71, 84, 87, 91, 118, 120, 126.
kapitalizm 10-11, 20-21, 30, 66, 75, 94, 114, 126, 132-133.
kol işçisi 36, 40, 57, 123.
kontrol 18, 27, 32-33, 35-37, 41, 65-68, 71, 82-83, 134.
kooperatif 75.
küçük burjuvazi 17, 22, 27-28, 30-31, 72, 75, 120.
küçük işveren 26-27, 50, 53, 73, 120.
kutuplaşma 13, 16, 18-19, 23, 53, 81, 92, 95, 107, 121, 125.

LZ tezi 99, 101-102, 104, 106-107, 112.

Marx'ın sınıf teorisi 11-13, 16, 19.
mesleki sınıf 35, 41, 44-46, 49, 51-54, 56-57, 62, 82, 113, 131, 136, 138-139.
mesleki yapı 51, 53, 55, 92, 94-95, 100, 104, 135.
meta fetişizmi 18-19.
mülk sahibi sınıf 21, 55-56.
mülk sahipliği 22-23, 37, 67-68, 128-129.
mülksüz orta sınıf 28, 30, 32, 34.
mutlak hareketlilik 104-107, 110, 112.

orta sınıf 11, 17, 35-36, 40, 53, 77, 82-83, 88, 91, 131-132.

profesyonel işçi 116.
proleterleşme 14-16, 19, 73, 76-81, 92, 95, 118, 124, 132.
serbest çalışanlar 14, 18, 38, 42, 50, 72, 74.
siyaset 16, 86, 114, 121, 123, 125127, 132, 134.
siyasi partiler 74, 85, 121-122.
sömürü 12, 16, 19, 29, 3236, 74, 120.
sosyalizm 20-23, 84-86, 129.
Sovyetler Birliği 99.
sınıf bilinci 18, 79-80, 86-89, 132.
sınıf çatışması 13, 19, 66, 122, 131-132.
sınıf haritası 26-28, 30-31, 34, 36, 41, 54-55.
sınıf kavramının işleyişe geçirilmesi 59, 61, 127.
sınıf mücadelesi 15, 26, 30, 96, 122.
sınıfsal yapı 8, 16, 18, 23-24, 26, 30, 41, 46, 51, 53, 59-62, 64-65, 68, 72, 82, 86, 89-90, 93, 104-105, 107, 110-111, 118-119, 123, 126, 132.
sınıfsızlık 128, 130-134.

Thatcherizm 9, 61, 87, 88.
toplumsal akışkanlık 105.
toplumsal değişim 85, 88, 95, 129.
toplumsal hareketlilik 93-95, 97-101, 103-104, 106, 108, 112, 116, 124, 131, 133.
toplumsal sınıf 50-53, 55, 61, 88, 110, 124, 129.
toplumsal tabakalaşma 53.

üretim 11-15, 18-19, 27-29, 31, 33-35, 37, 43, 50-51, 53, 61, 73, 82, 84, 91, 114, 124, 129, 131.

yabancılaşma 15.
yarım gün çalışanlar 49, 59.
yatırım 27, 35.
yeni orta sınıf 76-77, 82.
yoksulluk 14, 17.
yönetici 11, 13, 18, 64, 68-71, 82, 93, 120.
yönetici sınıf 11, 13, 18, 64, 68-71, 82, 93.
yukarı doğru hareketlilik 93, 98, 102, 104-105, 108, 110-111, 134.

sınıf STEPHEN EDGELL

Türkçesi: Didem Özyiğit

Sınıf kavramının içeriğinde son iki yüzyılda ne gibi değişiklikler oldu? Günümüzde sosyologlar bu kavramı nasıl ele alıyorlar? Stephen Edgell bu gibi sorulara yanıt ararken, Marx ve Weber'in klasik sınıf kuramlarına ek olarak, Wright ve Goldthorpe'un son dönemdeki yorumlarını da gözden geçiriyor. Sınıf kavramının eşitsizlik, sınıf yapısı, toplumsal hareketlilik gibi unsurlarını da ele alıp irdeliyor. Kitap hem kuramsal çalışmalara hem de alan araştırmalarının sonuçlarına yer vererek çok boyutluluk kazanıyor ve basit bir başvuru kitabı olmanın ötesine geçiyor.

ISBN 975-7501-14-X
9 757501 140001

sosyoloji